

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REALİST PERSPEKTİFE GÖRE AVRUPA
GÜVENLİĞİNİN KURULUMUNDA AGSP-NATO
KARŞILAŞTIRMASI

Mehmet Akif ÇENET

2501171374

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Pınar Erkem GÜLBOY

İSTANBUL – 2020

ÖZ

**REALİST PERSPEKTİFE GÖRE AVRUPA GÜVENLİĞİNİN
KURULUMUNDA AGSP-NATO KARŞILAŞTIRMASI**

Mehmet Akif ÇENET

Avrupalı devletler hem iç savaşlardan hem de iki büyük dünya savaşından dolayı büyük zarar görmüştür. Hem girdikleri zararı temin etmek hem de Soğuk Savaşta savunmasız kalmamak için İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütünleşme sürecine ihtiyaç duymuşlardır. Ancak üzerinde sürekli savaş yaşanan bir kıtanın hemen askeri ve siyasi bir bütünleşme sürecine girmesi çok mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı ekonomik bütünleşme sürecine giren Avrupalı devletler güvenliklerini ekonomik yetersizlikten dolayı NATO'ya teslim etmek durumunda kalmıştır. Soğuk Savaş boyunca NATO, Avrupa güvenliğinden sorumlu tek örgüt olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ise değişen uluslararası şartlar Avrupa Birliği'ni ortak güvenlik ve savunma politikası oluşturmaya itmiştir. NATO, AB'nin ortak güvenlik politikası oluşturma girişimleri karşısında endişe duymuştur. Bu bağlamda NATO ve Avrupa Birliği ilişkisi, uluslararası ilişkileri güç ve çıkar kavramları üzerinden inceleyen realizm teorisi kullanılarak incelenmiştir. Bizim bu tezde amacımız, AB'nin neden ortak güvenlik ve savunma politikasına ihtiyaç duyduğunu tartışmaktır. Amacımız NATO ile AB'nin rakip mi yoksa ortak mı olduğu sorusunu realist perspektife göre cevaplamaktır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Avrupa Birliği, Realizm, Soğuk Savaş, Güvenlik

ABSTRACT
ESDP-NATO COMPARISON IN THE ESTABLISHMENT OF
EUROPEAN SECURITY ACCORDING TO REALIST
PERSPECTIVE

Mehmet Akif ÇENET

European states have been seriously damaged due to both civil wars and two great world wars. This is the reason European states needed an integration process after the Second World War due to ensure the damage and protection against threats in the Cold War. In fact, it does not seem possible military and political integration immediately for European states which fighting many years. Therefore, the European states that have entered the process of economic integration had to hand over their security to NATO due to economic inability. During the cold war, NATO was the only organization which responsible for European security. After the Cold War, European Union tried to establish a common security and defence policy due to changing international conditions. NATO was concerned about the EU's attempts to establish a common security policy. Accordingly the relationship between NATO and the European Union has been studied using realism theory which examine international relations through the concepts of power and interest. Our aim in this thesis is to discuss why the EU needs a common security and defence policy. Our aim is to answer the question of whether NATO and the EU are rivals or partners from a realist perspective.

Key Words: NATO, European Union, Realism, Cold War, Security

ÖNSÖZ

İçinde yaşadığımız dünyada her şey değişim ve dönüşüm halindedir. Bizim mensubu olduğumuz devletlerin yer aldığı sistem de bu değişime ayak uydurmaktadır. Zaman geçtikçe devletlerin yönetim tarzları, ideolojileri, karakterleri gibi özellikleri sürekli bir değişime maruz kalmıştır. Değişmeyen tek durum ise devletlerin, oluşmaya başladığı ilk günden günümüze kadar gelen süreçte uluslararası sistemin en önemli aktörü konumunda olmasıdır. Uluslararası sisteme şekil veren en önemli aktör her zaman devletler olmuştur. Ancak savaş yüzyılı olarak adlandırdığımız 20. yüzyıla gelindiğin zaman ise bu sistemi etkileyebilme kapasitesine sahip bir başka aktör de sisteme dâhil olmuştur. Buna göre uluslararası örgütler, her ne kadar etkisi tartışılsa bile sisteme olan olumlu veya olumsuz etkisi yadsınamamaktadır. Bu uluslararası örgütlerden NATO ve Avrupa Birliği ise çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. NATO kuruluşundan beri küresel bir savunma örgütüyken, AB ise daha çok ekonomik temeller üzerine kurulan bir örgüt olarak bütünleşme sürecini başlatmıştır. Bizim amacımız ise uluslararası ilişkileri güç ve devlet merkezli açıklayan realizm teorisiyle, NATO ve AB gibi iki uluslararası örgütün Avrupa güvenliğinde rekabet mi yoksa ortaklık ilişkisi içerisinde mi olduğunu tartışmaktır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa güvenliğinde hangi uluslararası örgütün daha fazla rol aldığını realizm teorisi üzerinden tartışmaktır.

Tez konusunu seçerken bilime ve kişisel gelişimime katma değer sağlayabilecek bir konu bulabilmek için çok sayıda makale ve kitap okudum. En doğru tez konusunu seçip başladığım ilk günden çalışmamı tamamladığım bugüne kadar gelen süreçte destek veren insanlara teşekkür etmeyi bir borç bilmekteyim. Öncelikle lisans ve yüksek lisans sürecinde bana her konuda rehberlik eden Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY' a ve çok değerli eşi, tez danışman hocam Doç. Dr. Pınar ERKEM GÜLBOY 'a hem tezimde gösterdiği yoldan hem de sabırlı yaklaşımlarından dolayı teşekkür ederim. Bu süreçte fedakârlıkta bulunarak her zaman olduğu gibi yanımda olan çok değerli arkadaşım Burak ÇEBİ ye, her konuda yanımda olarak beni her zaman destekleyen; annem Müberra ÇENET, kardeşim Mustafa ÇENET' e ve hem gündelik hayatta hem de mensubu olmayı arzuladığım akademik hayatta rehber bildiğim, babam, değerli bilim insanı Doç. Dr. Menderes

ÇENET 'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, her daim yanımda olan, bu süreçte en zorlandığım zamanlarda bile bana inanarak devam etmemi sağlayan beni her konuda destekleyen, hayat arkadaşım Ayşe AKKABAK' a sonsuz teşekkürlerimle.

Mehmet Akif ÇENET

İstanbul-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
HARİTALAR LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REALİZM TEORİSİSİ

1.1 Uluslararası İlişkilerin Doğuşu (Realizm- İdealizm Tartışması).....	5
1.2 Realist Teorinin Öncül Kişileri	10
1.2.1 Thukydides- Peloponnesos Savaşları	10
1.2.2 Niccolo Machiavelli: Prens	11
1.2.3. Thomas Hobbes: Leviathan	14
1.3. Klasik Realizm ve Temel Kavramları	16
1.3.1. Anarşi	19
1.3.2. Devlet ve Çıkar	21
1.3.2.1 Devlet	21
1.3.2.2. Çıkar	24
1.3.3. Güç ve Güç Dengesi.....	26
1.3.3.1 Askeri Güç	29
1.3.3.2. Ekonomik Güç	29
1.3.4. Güçler Dengesi	30
1.3.5 Güvenlik İkilemi.....	31
1.4. Neorealizm: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar.....	32
1.4.1. Sistem ve Yapı	33
1.4.2. Güçler Dağılımı ve Kutupluluk.....	36
1.4.3. Savunmacı ve Saldırgan Realizm	40
1.4.3.1. Savunmacı Realizm	40
1.4.3.2. Saldırgan Realizm	41
1.5. Neo- Klasik Realizm	43

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA GÜVENLİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ (1945-)

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Düzen.....	47
2.1.2. Brüksel Antlaşması	49
2.1.3 Avrupa Savunma Topluluğu Oluşturma Girişimleri.....	51
2.1.4. Batı Avrupa Birliği.....	52
2.1.5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK)	54
2.2 NATO’nun Kuruluşu.....	57
2.2.1. NATO’nun Stratejik Konseptleri	61
2.2.1.2. Kitlemel Karşılık Stratejisi (Massive Retaliation)	63
2.2.1.3. Esnek Mukabele Stratejisi (Flexible response).....	66
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Düzen	68
2.3.1. 1991 Stratejik Konsepti	70
2.3.2 1999 Stratejik Konsepti	75
2.4. 11 Eylül Sonrası Gelişmeler ve NATO	78
2.5. 21. Yüzyılda NATO Zirveleri	82
2.5.1 Prag Zirvesi	82
2.5.2 İstanbul Zirvesi	82
2.5.3 Riga Zirvesi	84
2.5.4. Bükreş Zirvesi	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA GÜVENLİĞİ

3.1. Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Gelişim Süreci	86
3.1.1. Maastricht Antlaşması	86
3.1.2 Amsterdam Antlaşması	89
3.1.3 St. Malo Zirvesi.....	90
3.2. AB Zirvelerinde AGSP’nin Gelişimi (1999-2007).....	92
3.2.1. Köln Zirvesi	92
3.2.2. Helsinki Zirvesi	93
3.2.3. Feira Zirvesi	94
3.2.4. Nice Zirvesi	95
3.2.5. Leaken Zirvesi.....	95
3.2.6. Sevilla Zirvesi	96
3.2.7. Selanik Zirvesi.....	96

3.3. Avrupa Güvenlik Stratejisi	97
3.4. Temel Hedef 2010 (The Headline Goal 2010)	98
3.5. Lizbon Antlaşması Sonrası AGSP	99
3.6. AGSP' nin Kurumları	103
3.6.1 Siyasi Güvenlik Komitesi	103
3.6.2. Avrupa Birliği Askeri Komitesi	104
3.6.3. AB Askeri Personeli	105
3.7. AB Operasyonları	105
3.7.1. ALTHEA Operasyonu	107
3.7.2. Concordia Operasyonu	110
3.7.3. Artemis Operasyonu	111
3.8. NATO'nun AGSP'ye Tepkisi	112
3.8.1. St. Malo Öncesi	117
3.8.2. St. Malo Sonrası	120
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	138

TABLÖLAR LİSTESİ

SAYFA

Tablo 1: Realist Gelenekte Bazı Önemli Çalışmalar.....	19
Tablo 2: 1945-1960 Arası Dönemde Ülkelerin Nükleer Silahları.....	65
Tablo 3: NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999.....	78
Tablo 4: Kongre savaş ilan ederse, sizce kime karşı savaş ilan etmeli?.....	79
Tablo 5: ISAF'e Katılan Ülkeler ve Asker Sayıları.....	81
Tablo 6: AGSP Kapsamında Yapılan Operasyonlar.....	107
Tablo 7: Devletlerin AB Polis Misyonuna Katılım Durumu.....	109
Tablo 8: Concordia Operasyonuna Katılan Devletlerin Gönderdikleri Personel Sayıları.....	111
Tablo 9: BAB Üyelik Modelleri.....	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

SAYFA

Şekil 1: AB ve NATO'ya Üye Olan Ülkeler..... 137

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** Avrupa Birliği
- AST:** Avrupa Savunma Topluluğu
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AGİK:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
- AGS:** Avrupa Güvenlik Stratejisi
- AGSK:** Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
- AGSP:** Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
- AT:** Avrupa Topluluğu
- AET:** Avrupa Ekonomik Topluluğu
- BAB:** Batı Avrupa Birliği
- BİO:** Barış İçin Ortaklık
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BMGG:** Birleşik Müşterek Görev Gücü
- ISAF:** Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
- KAİK:** Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
- NATO:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- ODGP:** Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
- OGSP:** Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
- SGK:** Siyasi Güvenlik Komitesi

GİRİŞ

Avrupa kıtası insanlık tarihi boyunca iç savaşların, çıkar çatışmalarının ve en önemlisi iki büyük dünya savaşının yaşandığı stratejik önemi yüksek bir kıta olmuştur. Bu kıtaya ve bu kıtanın imkânlarına sahip olmak isteyen dönemin imparatorlukları, devletleri bu kıtada onlarca savaşa neden olmuşlardır. Bu savaşlar bir gün bitse de bölge halkına getirdiği sefalet ve açlık gibi olumsuz sonuçları uzun yıllar devam etmiştir. Böyle bir geçmişe sahip Avrupa'da yirminci yüzyıla gelindiği zaman iki büyük dünya savaşı yaşanmış, yüzyılın ilk yarısında barış umutları yerini umutsuzluğa ve karamsarlığa bırakmıştır. Dünyanın en yıkıcı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı bittiğinde sadece kaybeden devletler değil kazanan devletler bile çok büyük can ve mal kayıplarına uğramıştır. Dolayısıyla savaştan galip çıkmasına rağmen bunu mutlak bir zafer olarak göremeyen dönemin büyük devletleri yüzyılın ikinci yarısı için dünyada barışı sağlamayı ve sürdürmeyi kendilerine hedef belirlemişlerdir. Özellikle Avrupa'nın önde gelen devletleri kıtalarında yüzyıllardır süren iç savaşlara, imparatorlukları parçalayan isyanlara ve dünya savaşlarına karşı yorgun düşmüştür.

Henüz İkinci Dünya Savaşı'nın yaraları sarılmadan dünya, yeni uluslararası düzende baş başa kalan iki süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çekişmesiyle tekrar olası bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İdeolojik karşıtlık, dünyada nüfuz yarışı, gibi sebeplerle iki süper güç, savaş sonrası yaklaşık yarım yüzyıl sürecek olan askeri ve ekonomik güç yarışına başlamışlardır. Zaman içerisinde bu güç yarışının boyutu öyle noktaya gelmiştir ki yarış dünya ile sınırlı kalmamış zamanda uzayda bile üstünlük mücadelesine sebep olmuştur. Zaman içerisinde iki süper gücün tehlikeli yarışı dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirmesine ramak kalmıştır. Tüm bu çekişmenin, Soğuk Savaş'tan sıcak savaşa dönmesinden korkan Avrupalı devletler bu duruma önlem almaya çalışmıştır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da sefalet dayanılmaz boyutlara gelmiştir. Savaştan sonra erkek nüfusu büyük oranda azalmış, pek çok ülke büyük ekonomik krizler yaşamıştır. Ülkelerin hem iç hem de dış ticarete ekonomik güçlerinin temelini oluşturan, üretim sağlayan fabrikalar bile savaş döneminde askeri malzeme ve ihtiyaçlar üretecek şekle getirildiğinden

fabrikaların tekrar normal sanayi ürünlerini üretebilecek kapasiteye getirilmesi için gerekli maddi kaynak yetersiz kalmıştır. Tüm ekonomik, sosyolojik vb. nedenlerden dolayı Avrupalı devletler gelecekte yeni savaşların çıkmasını önlemek, olası savaşın çıkma ihtimalini engellemek için harekete geçmişlerdir. Avrupalı devletler bu amaca ulaşmak için bir bütünleşme sürecine ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü Avrupalı devletlerin gelebilecek tehditlere tek tek karşı koyabilmesi mümkün değildir. Bu durum birlik olmayı gerektirmiş, bu durum devletlerin bir bütünleşme sürecine girmesine neden olmuştur. Avrupalı ülkeler ilk adımı 1948 yılında Brüksel Antlaşması ile atmışlardır. Bu antlaşmaya taraf devletler arasında ekonomik ve savunma konularında işbirliği yapılması öngörülmüştür. Daha sonra bu antlaşmayı temel alarak 1955 yılında Brüksel Antlaşması'na taraf devletlere Almanya ve İtalya'nın eklenmesiyle Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur.

Transatlantik ilişkilerin Avrupa tarafında bunlar yaşanırken diğer tarafı ABD ise 1949 yılında, SSCB'nin yayılmasını engellemek, ideolojisini özellikle Avrupa'da yaymaması amacıyla 1949 yılında Avrupa'nın büyük devletlerini de yanına alarak NATO'yu kurmuştur. NATO kuruluşundan itibaren çevreleme politikası izleyerek SSCB'nin çevresini kendi üyeleri ile sarmayı ve böylece SSCB'nin ideolojik, sosyolojik, askeri vb. alanlarda etkisini kırmayı hedeflemiş, küresel bir kolektif güvenlik örgütü olmuştur.

Avrupa ekonomik imkânların yetersizliği ve örtüşmeyen çıkarlar dolayısıyla siyasi bütünlüğünü sağlayamamış olmasından dolayı ile kendi güvenliğini sağlayamamış, böylece NATO Soğuk Savaş boyunca Avrupa savunması görevini üstlenmiştir. 1957'de Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Topluluğu ise ekonomi temelli başladığı gelişimini ilerleyen yıllarda da bu şekilde sürdürmüştür.

SSCB'nin yıkılmasıyla son bulan iki kutuplu sistem Soğuk Savaş sonrası yerini ABD'nin tek süper güç olarak yer alacağı tek kutuplu bir sisteme bırakmıştır. AB ise bu sistemde daha fazla yer edinebilmek, küresel bir örgüt olmak, Soğuk Savaş boyunca ekonomi temelli sürdürdüğü gelişimini, savunma ve siyasi boyuta da taşımak istemiştir. Bu amaçla yola 1992 Maastricht Zirvesi ile çıkmış bu Zirve AT'nin Avrupa Birliği olarak üç sütunlu bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur. Bu Zirveden sonra ortaya çıkan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile Avrupa

Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) temelleri atılmıştır. Soğuk Savaş boyunca Avrupa'nın güvenliğini üstlenen NATO, gerek AB'nin girişimleri gerek kendi tercihleri dolayısıyla belirli ölçüde geri adım atmıştır. Bu tarihten itibaren AB-NATO ilişkisinin seyri değişmiştir.

Bu tezin genel amacı ise NATO'nun 2010 Stratejik Konsepti' ne kadar olan dönemde tarihsel bir süreç içerisinde AB ve NATO'nun nasıl bir dönüşüm süreci geçirdiği ve Avrupa'nın güvenliğini hangi örgütün sağladığı sorularına cevap aramaktır. Tezimiz de Soğuk Savaş boyunca işbirliği içerisinde yürütülen iki örgüt arası ilişkilerin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası' nın (AGSP) ortaya çıkmasıyla hangi yöne gittiğini tartışılacaktır. Dolayısıyla amacımız, AGSP NATO'ya tehdit mi? AB ve NATO rakip mi ortak mı? AB neden bağımsız bir güvenlik politikasına ihtiyaç duydu? NATO, AB'nin bu girişimlerine ne ölçüde ve neden izin verdiği sorularına cevap aramaktır.

Bu cevapları ararken kullanacağımız teori ise Realizm teorisidir. Realizm teorisi uluslararası ilişkileri ve dış dünyayı güç ve çıkar ilişkisi içerisinde açıklamaya çalışmaktadır. Realizm, insanların doğası kötü olduğu için devletlerin doğası da kötüdür bundan dolayı devletler bencil oluşumlardır ve çıkarları neyi gerektirse o şekilde hareket ettiklerini savunmaktadır. Çıkarlarını gerçekleştirmek için ise ahlak dâhil hiçbir toplumsal değeri ve gerçeği dikkate almamaktadır. Bu tezde bu teori seçmemizdeki en büyük neden AB-NATO ilişkilerini güç ve çıkar boyutlarında incelemektir. Sırf ekonomik ve askeri güce sahip olduğu için (NATO), kendisi kadar güçlü olmayana (AB) yumuşak güç kullanarak üstünlüğünü sağlamasını incelemektir.

Tezin birinci bölümünde teorik çerçeve anlatılmıştır. Buna göre teorinin tarihi ve nasıl ortaya çıktığı ile başlanmış, teorinin entelektüel kökenini teorinin dinamiklerine yerleştiren düşünürler ve eserleri incelenmiştir. Daha sonra dünya değiştikçe teori kendi güncellemiş, teori kendi içinde ve dışında aldığı eleştirilerden dolayı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Realizmin türleri, sırasıyla klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olarak birinci bölümde anlatılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde ise AGSP-NATO ilişkisini daha iyi kavrayabilmek için Avrupa güvenliğinin tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. Buna göre AB'nin bir birlik oluşturma süreci savunma boyutundan anlatılmıştır. Bu bölümde NATO'nun hangi amaçla kurulduğu, hangi evrelerden geçtiği özellikle Soğuk Savaş sonrası bölümde yönünü nasıl belirlediği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, NATO'nun dönemin şartlarına göre belirlediği stratejik konseptler ve belirli aralıklarla yaptığı Zirveler üzerinden olmuştur.

Tezin son bölümünde ise Soğuk Savaş sonrası AB'nin dönüşümü incelenmiştir. AB'nin AGSP'ye neden ve nasıl ihtiyaç duyduğu, ortak bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmak için hangi evrelerden geçtiği anlatılmaktadır. Daha sonra oluşturulan AGSP'nin nasıl geliştiği ve AGSP hareketine karşı NATO'nun nasıl tepki verdiği incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REALİZM TEORİSİ

1.1 Uluslararası İlişkilerin Doğuşu (Realizm- İdealizm Tartışması)

İletişim insanın varoluşundan itibaren günümüze kadar gelen ve insan nesli var olduğu sürece mutlaka devam edecek bir süreçtir çünkü insan sosyal bir varlıktır. Nasıl ki insanlar barınmaya, giyinmeye ihtiyaç duyuyorsa diğer insanlarla iletişim kurmaya da muhtaçtır. Bu bağlamda insanların oluşturduğu devletler de diğer devlet ya da diğer aktörlerle, iletişim kurmak zorunluluğundadır. Devletlerin dış aktörlerle iletişim kurması, uluslararası ilişkiler disiplinin meydana gelmesinde temel dayanak olmuştur. Bu bağlamda uluslararası ilişkileri ülkeler arasındaki politik, sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlardaki davranışlar şeklinde ifade edebiliriz.¹

1919 yılında Büyük Britanya Krallığı'na bağlı Galler bölgesindeki Aberystwyth'de ilk uluslararası ilişkiler kürsüsünün kurulmasıyla, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkiler, dünya tarihinde o zamana kadar ki en fazla kayıp verilen savaş olan Birinci Dünya Savaşı'na benzer savaşların ortaya çıkmasını engellemek ve barışın yeniden sağlanıp sürdürülmesi amacıyla ortaya çıkmış bir disiplindir.² Birinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesinde ekonomik, sosyal, siyasal birçok neden olsa da devletler ve liderler düzeyinde yaşanan “iletişimsizlik” ve “gizli anlaşmalar” sorununa çözüm arayışları, uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkmasında en büyük dayanaklardan biridir. Disiplinden beklenen uluslararası düzeyde iletişimsizliğe, gizli diplomasiye son verip her şeyi uluslararası hukuk çerçevesinde, açık ve şeffaf şekilde tartışma ortamı yaratmasıdır. Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkması 20. yüzyıl olarak kabul edilse de uluslararası ilişkilerin entelektüel tarihi MÖ 5. yüzyılda Thukydides tarafından yazılan Atina ile Sparta arasındaki savaşı anlatan “Peloponnesos Savaşları” eserine kadar götürülmektedir. Bu dalda Niccolo

¹ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler Teorisi**, Çev. Metin Aksoy, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 464.

² Kalkan, Yeldar Barış. **Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 5.

Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean- Jacques Rousseau, Immanuel Kant gibi birçok düşünürün eserleri de temel eserler olarak kabul edilmektedir³

1648 yılında imzalan Vestfalya barışı uluslararası ilişkiler disiplini ve modern ulus devlet sistemi için oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Otuz Yıl Savaşları olarak adlandırılan ve Kutsal Roma- Cermen İmparatorluğuna bağlı prensliklerin savaşı olan bu savaş özünde Katolik ve Protestan mezheplerinin çatışmasını barındırmaktadır. Avrupa devletleri tarafından desteklenen Protestan prensliklerin kazanmasıyla savaş son bulmuş ve Vestfalya barışı imzalanmıştır. Vestfalya barışı ile birlikte modern ulus devlet sistemi belirginleşmeye başlamıştır. Kilise yerine devletlerin egemenlik haklarının ön planda olduğu, devletler arası eşitlik ilkesine dayanan, ulus devletlerden oluşan bu yeni sistem, Fransa’da yayılan milliyetçilik akımı sayesinde etkisini artırmıştır. ⁴

Genel ve kısa hatlarıyla bahsettiğimiz uluslararası ilişkilerin tarihinin gelişimi, 20. yüzyıla gelindiğinde bir disiplin olarak ortaya çıkmasıyla zirve yapmıştır. Ulus devletlerin kurulmaya başladığı 18. yüzyıldan itibaren süreç içerisinde bazı devletler, kendi içerisinde iç savaş gibi sorunlarla karşılaşırken, diğer devletlerle de çatışma içerisinde bulunduğu dönemler olmuştur. Fakat bu durumlar sistemde büyük değişikliklere yol açmamış bir anlamda sistemi sallasamış ancak yıkamamıştır. Fakat yirminci yüzyıla gelindiği zaman, çatırdayan ama yıkılmayan uluslararası sistem kendi aralarında ki sorunları çözmek amacıyla sürekli gizli anlaşmalara başvuran, çıkar peşinde koşan büyük devletlerin kutuplaşması sonucu bir dünya savaşına neden olmuştur.⁵ Birinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu ölüm dalgaları, kıtlık, ekonomik iflas vb. çok sayıda maddi ve manevi sorunlar devletleri mevcut ve muhtemel sorunları barışçıl yoldan çözmeye mecbur bırakmıştır. Bu gelişmelerin ışığında oluşan uluslararası ilişkiler disiplininin dili İngilizce, teorik geleneği ise liberalizmdir.⁶

³ A.e., s.17.

⁴ Cihan Daban, “Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmaların Yönteme Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. II, No: 27, 2017, s 197-198.

⁵ Bülent, Uğrasız, “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, No: 2, 2003 s. 141.

⁶ Torbjorn L., Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, 2.bs., Çev. Mehmet Özay, İstanbul, Açılım Kitap, 2015, s. 287.

Kökenleri liberalizme dayanan İdealizm ise liberalizmin, uluslararası ilişkiler dalında temsiliydi. Dönemin savaşlardan yorulmuş, ekonomik olarak çökmüş, kağıt üstünde kazananın bile kazandığından daha çok şey kaybettiği karamsar ortamı dağıtmayı amaçlayan ve gelecek için barış mottosuyla ortaya çıkan idealizm*, uluslararası ilişkiler disiplininin kurucu teorisidir. İdealizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kalıcı barışın nasıl sağlanacağı ve bir daha savaş yaşamamak için neler yapılması gerektiği sorularına cevap bulmaya çalışmıştır.⁷

İdealizmin fikirleri 20. yüzyılda somutlaşmasına rağmen, entelektüel kökenlerini Aydınlanma Çağı düşünürleri; John Locke, Jeremy Bentham, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, David Hume, John Stuart Mill gibi düşünürlere kadar götürebiliriz. Temel dayanağı dünyada barışı egemen kılma olan idealizm, uluslararası ilişkiler disiplinini kuran ve iki savaş arası döneme damga vuran baş teoridir.⁸ İdealizm- Realizm tartışması ise uluslararası ilişkilerin kurucu ve ilk tartışmasıdır. Bu nedenle realizm teorisini ve disiplini tüm hatlarıyla kavrayabilmek ve için idealizmi iyi anlamak son derece önem arz etmektedir.

Buna göre; 1920'li yıllarda uluslararası hukuk, uluslararası örgütlenme, işbirliği ve barış kelimelerini temel alan ve düşüncesinin merkezine bu kelimeleri yerleştiren İdealizme göre, insanın doğası esas itibarıyla iyidir. İnsanları savaşa götüren süreç insanların realizmin gelecek yıllarda iddaa edeceği gibi kötü ve bencil olmasından değil uluslararası yapıdan kaynaklanmaktadır. Buna göre eğer barış isteniyorsa atılması gereken en önemli adım uluslararası yapıyı, uluslararası hukuk kurallarına göre yeniden inşa etmek olmalıdır. İdealistlere göre uluslararası sistemde en istenmeyen olgu olan savaş kaçınılmaz değildir. Savaştan kaçmanın yegâne yolunu, her devletin tek başına ya da belirli gruplar halinde değil tüm aktörlerin ortak çabasıyla olabileceğini iddia ederler.⁹ İdealizme göre savaş özellikle büyük devletlerin sıklıkla başvurduğu bir yoldur. İdealistlere göre büyük devletler tarih

* İdealizm, uluslararası ilişkiler literatüründe liberalizm olarak geçmektedir. Ancak realistler tarafından idealizm olarak isimlendirildiği için bu tezde idealizm olarak geçecektir.

⁷ Daban, **a.g.e.**, s.210.

⁸ Kalkan, **a.g.e.**, s.19.

⁹ Faruk Sönmezoglu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2015, s. 47.

boyunca çıkarlarını maksimize etmek için çoğu zaman savaşı kullanmıştır.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı yüzyıllardır süregelen dünyanın çeşitli bölgelerinde bitmek bilmeyen hesaplaşmaların ve çıkar çatışmalarının daha fazla sürdürülemeyeceğinin anlaşıldığı son basamak olmuştur. İdealistler eğer devletlerin iletişimsizliğe, gizli anlaşmalara ve gizli diplomasiye devam ettiği taktirde değişen bir şey olmayacağını, eğer barış isteniyorsa bir reform ve düşünce değişikliğinin olması gerektiğini iddia etmişlerdir.

ABD başkanı Woodrow Wilson'un 18 Ocak 1918 tarihinde açıkladığı ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu getiren Wilson İlkeleri, idealizmin uygulamaya geçirildiği ilk alan olmuştur. Wilson'un ABD'nin savaşa giriş amaçlarını açıkladığı ve büyük yankı uyandıran 14 ilkesinin temel başlıkları, i) gizli yerine açık diplomasinin tercih edilmesi ii) savaşta veya barışta farketmekzin denizlerin serbestliği iii) devletler arası ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması (İdealistler, ticari ilişkide olan ülkelerin barışı daha kolay sağlayacağına çünkü ticaretin bozulmaması için savaştan kaçınılacağına inanıyorlardı.) iiiii) ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip olacağına (self determinasyon) iiiiii) en önemli nokta ise dünyada barış ve adaleti temin edebilecek, devletlerin oluşturduğu Milletler Cemiyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır.¹¹ Başkan Wilson'un en önemli ve etkili temsilcisi olduğu idealistler için savaşı önlemenin önemli bir yolu, dünyada barışın sağlanması ve sürdürülmesi amacıyla üye devletlerin ortak tutumu ile oluşturulan geniş katılımlı bir uluslararası örgütün varlığıdır. Bu amaçla 20 Ocak 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti/Cemiyet-i Akvam hayata geçmiştir.¹² Ancak ABD kongresi "Wilson muhalifliği" ve ABD askerlerinin dünyanın başka yerlerinde kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen olaylar için savaşmak durumunda kalmasını engellemek gibi gerekçelerle onay vermemiş, böylece Milletler Cemiyeti'nin fikir babası olan ABD bu oluşumun dışında kalmıştır. ABD'nin öncülüğünü yaptığı yapıya girememesi bu oluşumun henüz başında barışa olan umutları da azaltmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1934' de Milletler Cemiyeti'ne katılması ile uzun yıllar

¹⁰ Şaban Çalış, Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapı Sökümü: İdealizm-Realizm Tartışması," **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 18, 2007, s.230.

¹¹ Richard, Crockatt, **The Fifty Years War The United States and Soviet Union In World Politics, 1941-1991**, Routledge, 1995, s.22.

¹² Çalış, Özlük, **a.g.e.**, s.232.

Milletler Cemiyeti, İngiltere ve Fransa'nın güdümünde onların çıkarlarını savunmaktan öteye gidememiş, evrensel barışı sağlamaktan son derece uzak kalmıştır. Büyük-küçük, güçlü- güçsüz farketmeksizin devletlerin çıkarlarını koruma, barışı sağlama ve sürdürme mottosuyla yola çıkan cemiyet “galiplerin örgütü” olmaktan öteye gidememiş, 1932’de Japonya’nın Mançurya saldırısı, 1935’de İtalya’nın Etiyopya’yı işgali gibi kanlı askeri olayları engelleme de başarısız olmuştur. En önemlisi İkinci Dünya Savaşı’nı engellemek bir kenara, savaşın çıkma ihtimalini bile öngörememiştir.

Uluslararası ilişkiler alanındaki ilk hâkim görüş olarak kabul edilen, insanlığın barış için gerekli entelektüel birikime sahip olduğunu iddia eden idealizm, hem dönemin siyasetinden etkilenmiş hem de etkilemiştir.¹³ İdealizm, 1920-1940 yılları arası bazı çatışmaları Milletler Cemiyeti aracılığıyla engelleyemediği, Birinci Dünya Savaşı’ndan çok daha ağır yaralar açan İkinci Dünya Savaşı’nı “olandan çok olması gerekenle ilgilendiği için” öngöremediği gerekçesiyle ciddi olarak eleştirilmiştir. İdealizm’e yöneltilen eleştiriler üzerinden yeni bir teori, realizm ortaya çıkmıştır. ¹⁴ Wilson’un önce teoride Wilson ilkeleri ile daha sonra pratikte Milletler Cemiyeti ile temsil ettiği İdealizm kavramı, devletlerin barışçıl ortamı kendi ülkelerinin çıkarlarına yönelik bir politikayla suiistimal etmesi üzerine Realizm kavramını ortaya çıkmıştır.¹⁵ İdealizm kavramı Edward Hallet Carr’ın öncülük ettiği realist teorisyenler tarafından adlandırılmış bir kavramdır. İdealizm, kurduğu yapılarla vadettiği barışı getirmekte başarısız olsa da, kendisinden sonra birçok teorinin gelişmesinde/hayata geçmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁶ İdealizmin ele aldığı kelimeler; barış, birlik, işbirliği, örgütlenme kavramları teoride bize olması gerekeni gösterse de İkinci Dünya Savaşı ile birlikte görülmüştür ki pratikte dünya çok farklıdır ve olması gerekenle değil olan ile ilgilenir. İdealizmin bu umut dolu kavramları bu savaş ile birlikte yerini realizmin güç, çıkar, savaş, güvenlik, kavramlarına bırakmak zorunda kalmıştır.

¹³ Bilal, Karabulut, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi,” **Akademik Bakış**, C. VIII, No:15, 2014, s.61.

¹⁴ Kalkan, **a.g.e.**, s.22.

¹⁵ Daban. **a.g.e.**, s. 201.

¹⁶ Çalış, Özlük, **a.g.e.**, s. 229.

1.2 Realist Teorinin Öncül Kişileri

Realizme göre insan, sadece kendi çıkarlarını gözetken, bencil şekilde hareket eden ve doğasında kötülük barındıran bir varlıktır. Realizme göre insanların oluşturduğu devletlerin de bu durumdan bağımsız olduğu düşünülemez. Realizm; güç, çıkar, anarşi, güvenlik, çatışma kelimelerinden yola çıkmıştır. Realizm, içinde bulunduğu uluslararası sistemi açıklayamadığı ve yaşanan savaşları öngöremediği gerekçesiyle eleştirdiği idealizme cevap olarak 20. yüzyıl ortalarında ortaya çıksa da bu düşüncenin fikir olarak kökenleri çok eskilere dayandırılmaktadır. Antik Yunan'da Thukydides'in "Peloponnesos Savaşları" adlı eseri, orta çağ ve sonrasında Niccolo Machiavelli'nin "Prens", Thomas Hobbes'un "Leviathan" adlı eseri, realizmin temel kaynakları olarak kabul edilmektedir.

1.2.1 Thukydides- Peloponnesos Savaşları

Thukydides, "Peloponnesos Savaşları" adlı eserinde güçlü Atina ile zayıf Sparta arasında yaşanan savaş (MÖ- 431- 404) konu almıştır. Liderlerin karakterlerini ve etkilerini incelemesi, kronolojiye önem vermesi, neden sonuç ilişkisi içerisinde tartışması ve tartışırken de doğa olaylarına yer vermemesi gibi etkenlerle Thukydides tarih bilimi için çok önemli bir karakter olmuştur.¹⁷ Öyle ki Heredotos "Tarihin Babası" sıfatıyla anılırken, Thukydides ise "Tarih Biliminin Babası" olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Thukydides'e önem atfedilmesinin bir nedeni de "güç ilişkilerine" değinmesi, hatta yapılan savaşın görünür nedenleri bir kenara savaşın altında yatan asıl neden olarak Atinalılar'ın artan gücü olduğunu söylemesidir. Taraflar arasındaki güç dengesine yaptığı vurgu Thukydides'i realizm ile ilişkilendirmemizde en büyük dayanaktır. Buna göre bu eseri sadece tarih olarak ele aldığımızda, kahramanlık ve vahşet, zafer ve mağlubiyet, onur ve aldatma ile dolu çağın bir başyapıtıdır.¹⁹ Eserin sıradan bir tarih kitabından ayırıp, realizm kuramı ile ilişkilendirmemizde ki en büyük dayanak ise Atinalılar ile Meloslular arasında geçen "Melian Diyaloğudur". Bu diyalog realistlere göre hem kitabın hem de uluslararası ilişkilerin doğasının kısa bir tasviridir. Atinalılar, Meloslulardan Sparta kolonisi olduğu için güvenememiş bu gerekçeyle kendilerine boyun eğmesini istemiştir. Bu

¹⁷ Knutsen, a.g.e., s.77.

¹⁸ Kalkan, a.g.e., s.50.

¹⁹ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s.42.

isteği kabul etmeyen Meloslulara Atina sözcüsü, “Her iki taraf birbirine eşitse adalet olur. Ancak taraflardan birisi diğerinden daha güçlüyse, zayıf olana boyun eğmek yakışır... Sizin çıkarınız en büyük felaketlere katlanmak, bizimkisi ise sizleri öldürmemektir... Eşit insanlara boyun eğmemek, güçlü olanlara iyi davranmak ve güçsüzlere de boyun eğmek yakışır... Tanrılar da insanlar gibi üstün olanın egemenlik kurması gerektiği görüşündeler... Bizim yerimizde siz olsaydınız siz de aynı şekilde davranacaktınız... İmparatorluğumuz çökse bile yaşanacaklardan korkmuyoruz”, sözleriyle gücü elinde olan taraf zayıf olanı tehdit etmiştir. Bu sözlerin kabul edilmemesi üzerine Melos adası Atinalılar tarafından işgal edilmiş, erkekleri öldürülmüş, kadın ve çocukları köleleştirilmiş ve adaya Atinalılar yerleştirilmiştir.²⁰ Meloslular, Tanrı’nın bile güçlü olanı savunduğunu iddia eden Atinalılara karşı koyamamışlardır. Thukydides’ i realist teorisyenler tarafından özel kılan da savaşın yüzeysel sebeplerine değil gerçek sebebe yani taraflar arasındaki güç dengesizliğine değinmesidir. Thukydides, Atinalılar’ın gaddar davranışlarının sebeplerinden en önemlisi olarak sahip olduğu dengelenemeyen gücünü göstermektedir. Atinalılar, gücüne karşı konulamadığı için karşı tarafı rahatlıkla tehdit edip yok etme davranışlarında bulunmuşlardır. Thukydides ’in tam olarak; silahlanma yarışı, caydırma, güçler dengesi, ittifaklar, diplomasi, strateji, itibar kaygısı, gibi temel alanlarda realist teorisyenlere rehberlik etmiştir. ²¹ Tarihin değil, tarih biliminin babası olarak anılmasının en önemli nedeni de budur. Thukydides, savaşın temel nedeninin taraflar arasında ki güç eşitsizliği olduğunu vurgulamıştır. O tarihte savaş, iki topluluk arasında güç eşitsizliği olduğu için yaşanmış ve bir taraf büyük zarar görmüştür. Thukydides ’in eserin de bu duruma değinmesi onu tarih biliminin babası olarak adlandırılmasında ve realist yazarların onu rehber bir yazar olarak görmesinde etkili olmuştur.

1.2.2 Niccolo Machiavelli: Prens

1469- 1527 tarihleri arasında yaşayan Niccolo Machiavelli, Floransalı diplomat, yazar ve realizmin entelektüel düşünürlerindendir. Onu realizm ile ilişkilendiren en önemli neden 1513’de yazdığı ancak ölümünden sonra 1532’de

²⁰ Thukydides, **Peloponnesos Savaşları**, 3.bs., İstanbul, Belge Yayınları, 2019, s. 274-280.

²¹ Kalkan, **a.g.e.**, s.51.

yayımlanan Prens* adlı eseridir. Buna göre devletler arası güç politikasını ifade eden “Reel Politik” kavramı realizmin temelini oluşturur. Machiavelli’nin bu reel politik gücün nasıl kazanılacağını ve nasıl korunacağını anlattığı Prens eseri, yüzyıllardır büyük tartışmalara neden olan bir başyapıttır.²² Bir prensin ülkesini nasıl yöneteceğini, otoritesini korumak için çoğu zaman acımasız hatta ahlaki olmayan davranışlarını, meşrulaştırması nedeniyle sadece dönemin değil asırlardır çok tartışılan bir eserdir. İnsan doğası, iktidar, elitler, talih (*fortuna*) ve erdem (*virtu*), özgürlük ve savaş, yönetim biçimleri, ahlak ve din gibi konularını içeren Prens, sadece realizmin değil siyasi düşünce tarihinin temel eserlerinden biri olmuştur. Machiavelli’nin kitabının özünü oluşturan, bir prensin saltanatını sürdürebilmesinde güce ve egemenlik sahibi olan otoriteye verdiği önem onu realizm ile ilişkilendirmemizin en büyük dayanaktır. Realizmin temel kavramlarından olan devlet ve güç Machiavelli’nin dünyasında birbiri için olmazsa olmaz iki unsurdur. Prens’in özü, güçlü bir devlet için güçlü bir liderin olması gerektiğidir. Bu gücün kazanımı ve korunması ise kitabın ana konusudur. Prens, Ortaçağın sonunda İtalyan şehir devletlerinin nasıl başarılı bir şekilde yönetileceğinin kısa bir analizidir.²³ Prense rehberlik eden Machiavelli, bunu çoğunlukla geçmişte yaşamış ve başarılı olmuş prenslerden örnekler vererek yapar. Fakat aynı zamanda başarısız olan prenslerden de örnekler vererek Prens’in neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğinin seçimini Prens’in kendisine bırakır. Machiavelli’nin dünyasının merkezinde her zaman devlet (egemenlik sahibi olan otorite) vardır. Halk, din, ahlak gibi diğer tüm unsurlar devletin kavramının etrafında konumlanmıştır. Bu unsurlar devletin varlığını sürdürebilmesi için ona yardımcı olabilmek adına vardır. Machiavelli’nin devletin yararına olacaksa prens acımasızlığa ve dürüst olmayan yollara başvurabilir²⁴ ifadesi

* Prens yazıldığı dönemde İtalya, parçalanmış bir yapıdadır. Özellikle Fransa- İtalya savaşından sonra tamamen dağılma sürecine giren İtalya’da, Floransa’yı yöneten Medici ailesi sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde diplomat olan Niccolo Machiavelli’nin en büyük hayali ise İtalya’yı bir bütün halinde görmektir. Medici ailesinin tekrardan Floransa’ya dönmesiyle sürgüne gönderilen Machiavelli sürgünde kaleme aldığı Prens eserinde Lorenzo de Medici’ye ithafen yazılan başarılı bir prensin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Donald G., Tannenbaum, **Siyasi Düşünce Tarihi**. Çev. Özgüç Orhan, 10.bs., Ankara: BB101, 2017, 181.

²² Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s.45.

²³ David Robertson, **The Routledge Dictionary of Politics**. 3. bs. London, Routledge, 2004, s.292

²⁴ Niccolo Macciavelli, **Prens**, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018, s. 26

devletin güven içinde yaşaması için ahlaki ve insani değerleri göz ardı edebilmesine imkân tanımaktadır. Fakat prensin gereksiz yere halkına acımasız davranmasını da tercih etmez. Prens halkına gereksiz zulüm etmesinin bir gün tahtını yıkacağını savunur. Zulüm yapana karşı nefret artar fakat bir prens halkının gözünde, sevgiyle nefret arasında kalırsa nefreti seçmesi gerektiğini, halkın gözünde sevilme kense korku duyulan bir yönetici olmanın daha güvenliği olduğunu söyler.²⁵

Machiavelli kitabının büyük bölümünü de savaşa ve savaş düzenine ayırmıştır. Savaşı kaçınılmaz olarak görür. Machiavelli'ye göre bir prensin savaş ve savaş düzeni dışında işi olmamalıdır. Ondan beklenen tek uğraş savaştır, savaşa her an hazır olmaktır. Prens, eğer sadece zevkini düşünür, kaçınılmaz olan savaşlara kendini hazırlamazsa mutlaka bir gün sahip olduğu otoriteyi kaybedeceğini söylemiştir.²⁶ Ona göre prens devleti korumak için çoğu zaman verdiği sözü tutmamakla birlikte eğer devletin çıkarı gerektiriyorsa dini emirlere aykırı davranabilir.²⁷ Machiavelli'nin yoğun eleştiri almasını sağlayan da prene ahlak dışı yöntemleri tavsiye etmesi ve skolastik düşüncenin hakim olduğu Ortaçağ'da kilisenin rolünü gözardı etmesidir. Machiavelli özellikle dini kesim başta olmak üzere o kadar çok eleştirilmiştir ki Elizabeth İngiltere'sinde Old Nick (Şeytan) lakabı takılmış, şeytandan da "Makyavelyen" olarak bahsedilmiştir.²⁸

Machiavelli tarih boyunca çok sayıda lideri etkilemiştir. Fransa Kralı IV. Henry, suikaste kurban gittiğinde cebinde Prens kitabı olduğu söylenmektedir.²⁹ İtalya'nın faşist lideri Benito Mussolini faşizmin peygamberi olarak Machiavelli'yi görür, aynı zamanda Napolyon içinde Machiavelli çok önemli bir figürdür.³⁰ Yani özellikle otoriter liderler tarafından Machiavelli önemli bir karakterdir.

Genel hatlarıyla bahsettiğimiz Machiavelli siyasi düşünce tarihinde üzerinde en çok tartışılan düşünürlerden biri olmuştur. Şüphesiz kitabında bir prensin başarılı olabilmesi için yeri geldiği zaman sözlerini tutmaması gerektiği vurgusu, halka

²⁵ Viotti ve Kauppi. **a.g.e.**, s. 46

²⁶ **A.e.**, s.90

²⁷ Machiavelli, **a.g.e.** s.102

²⁸ Knutsen, **a.g.e.**, s.77.

²⁹ **A.e.**, s.71

³⁰ Faruk Deniz, "Machiavelli: "Şeytan" Mı?, "İnsan" Mı?" **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, 2001, s. 1-15.

verdiği rolün önemsizliği gibi düşüncüleri çoğu kesim tarafından ahlak dışı bulunması normaldir. Ancak unutulmamalıdır ki onun tek amacı İtalya'nın birliğini sağlamaktır. Bu amaç içinde güçlü ve bütünleşmiş bir İtalya'yı zaruret olarak görür. Başarılı bir devletin başarılı bir prens tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünen Machiavelli kitabını tamamen bunun üzerine kurgulamıştır. Savaşın kaçınılmazlığı anlayışı, güçlü olmanın zarureti hakkındaki görüşleri, devletin ve prensin iyi bir askeri altyapıya sahip olması ve her an savaşa hazır olunması gerektiği hakkındaki fikirleri Machiavelli'yi realist düşünürler arasında değerlendirmemize en büyük dayanaktır.

1.2.3. Thomas Hobbes: Leviathan

Thomas Hobbes (1588- 1679) klasik realizme ve siyasi düşünce tarihine derin izler bırakan İngiliz düşünürdür. Thomas Hobbes, klasik realizmin Thukydides ve Niccolo Machiavelli ile birlikte üç büyük entelektüelinden birisidir. Thomas Hobbes'un 1651 yılında yazdığı "Leviathan" büyük yankı uyandıran ve onu klasik realizm ile ilişkilendirmemize olanak sağlayan en önemli eseridir.

Thomas Hobbes, Cumhuriyetçiler ve Kraliyet yanlıları arasında yaşanan İngiltere İç Savaşı'nı görmüştür. 1650 yılında Kral Charles'ın başı kesilerek idamına ve Kıta Avrupası'nda Otuz Yıl Savaşları'nın yıkıcılığı olmak üzere çok sayıda kötü olaya şahit olmuştur.³¹ Sürekli bir savaş ve kaos ortamında yaşaması, onun karakterini şekillendirmiş dolayısıyla eserlerini karamsar bir bakış açısıyla kaleme almasına neden olmuştur.

Thomas Hobbes karamsar bir bakış açısıyla yazdığı Leviathan'da devletsiz bir toplum tasvir etmiş, kısıtlayıcı, kurallar koyan, sosyal hayatımızı düzenleyen bir otoritenin yokluğunda neler olabileceğini anlatarak bu duruma, doğa durumu adını vermiştir. Thomas Hobbes'un doğa durumuna göre eğer adaleti ve güveni sağlayacak bir otorite yoksa kimse yaptığının hesabını vermez, cezasını çekmez. İnsanlar, kazanmak için çaba sarfetmez çünkü çabalayıp zor yoldan kazanmaktansa istediğini almak için meşru olmayan daha kolay yollara başvuracaktır. Böyle bir ortamda ise insanın hayvandan farkı kalmayacaktır.

³¹ Knutsen, a.g.e., s,143.

Thomas Hobbes’a göre doğa durumunda insanlar eşittir. Hobbes, güçlü bir kişi karşısında güçsüz bir insanın başkalarıyla ittifak kurarak onu öldürebilecek güce sahip olacağını söyler.³² Hobbes’ göre bu eşitlikten ise güvensizlik doğar. Ayrıca bu yetenek eşitliğinden amaçlarımıza erişme umudumuzun eşitliği doğar. Doğa durumunda, iki eşit kişi aynı anda sahip olamayacağı bir amacı veya hedefi gerçekleştirebilmek için birbirlerine düşman olmak durumunda kalacaktır.³³ Hobbes’a göre bu güvensizlik de savaşa neden olacaktır. Doğa durumunda insan her türlü yola başvurarak kendisini güvende hissedene kadar diğer insanlarla savaş halinde olacak, onları kendisine itaat etmeye zorlayacaktır.³⁴

Özetlemek gerekirse doğa durumunda eşitlik güvensizliği, güvensizlik ise savaşı doğuracaktır. Hobbes’un doğa durumu daha çok bir varsayımdır, ütopyadır. Herkesin herkese savaşı olarak adlandırılan bu durumda devletsiz bir ortamda neler olabileceğini insanlara anlatmak istemiştir.

İnsanın diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olarak aklı gösteren Thomas Hobbes’e göre eğer insanlar aklını kullanırlarsa savaş ve anarşi dolu doğa durumundan kurtulmak, çalıştığının karşılığını almak, kendini güvende hissetmek isteyecektir. İnsanoğlu bu tercihten dolayı çareyi herkesin ortak rızası sonucu toplum sözleşmesi ile her bireyin haklarını isteyerek egemene (devlete) devredip toplum haline geçmekte bulmuştur.³⁵ İnsanlar kendi rızası ile herkesin herkesle savaştığı bu doğa durumundan bütün haklarını gönül rızası ile kendilerini yönetmesi ve bir toplum düzeni sağlaması için bir egemen güce bırakırlar.³⁶ Egemen mutlak ve güçlü olmalıdır. Bütün haklarını sözleşme ile egemene devreden insanlar aslında sözleşmeyi egemenle değil kendi aralarında yapmışlardır. Egemen sözleşmenin sonucunda oluşmuştur dolayısıyla aslında egemen sözleşmenin tarafı değil sonucudur.³⁷ Dolayısıyla Thomas Hobbes devleti yapay bir varlık olarak görür. Devletin getirdiği yasalara ve koyduğu kurallara herkes mutlaka uymalıdır aksi

³² Thomas Hobbes, **Leviathan**. 17. Bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 99.

³³ **A.e.**, s. 100.

³⁴ **A.e.**

³⁵ Selcen Erdal, “Siyasal Düşünürler ve Modern Egemenlik”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C: XVIII, No: 2, 2010, s. 95.

³⁶ Tannenbaum, **a.g.e.**, s. 216.

³⁷ Erdal, **a.g.e.**, s. 96.

takdirde devlet yıkılırsa herkes doğa durumuna tekrar döner.³⁸ Bu durumun meydana gelmemesi için egemene güvenilmeli ve korunmalıdır.

Thomas Hobbes'un eseri, herkesi düzen içerisinde tutacak uluslararası bir gücün olmadığı ortamda neler yaşanabileceğinin çok iyi bir tasviridir. Uluslararası sistemi üst otoritenin olmadığı anarşik bir yapı olarak tanımlayan realizm için Thomas Hobbes'un Leviathan'ı büyük önem arz etmektedir. Leviathan, ulusal düzeyde egemenin yokluğunu anlatırken, realizm uluslararası sistemde kurallar koyan bir üst otoritenin yokluğunu anlatmaktadır.

Realizmin entelektüel kökenlerine önemli derecede etki etmiş bu üç düşünür, realizm teorisinin fikrîsel altyapısını oluşturmuşlardır. Thukydides eserinde güç eşitsizliğine vurgu yaparken, Machiavelli ise mutlak gücün önemine değinmiştir. Thomas Hobbes ise ilerleyen kısımlarda ele alacağımız gibi realizmin anarşi özelliğinin altyapısını oluşturmuştur. Bu üç düşünür de realizmin teorik altyapısını hazırlarken, kendisinden sonra gelen realist düşünürleri de derinden etkilemiştir.

1.3. Klasik Realizm ve Temel Kavramları

1929 yılında dünyanın içinde bulunduğu ekonomik buhran ve 1930'lu yıllara gelindiğinde dört büyük güç (Almanya, Sovyetler Birliği, Japonya ve İtalya) mevcut uluslararası düzenin sınırlarını zorlamaya başlamıştır.³⁹ Almanya'da yükselişe geçen Adolf Hitler ve İtalya'da yükselen Benito Mussolini önderliğinde faşist rejimlerin izlediği saldırgan politikalar, mevcut siyasi düzene tehdit oluşturmaya başlamıştır. Avrupa'da savaşın sesleri gün geçtikçe daha çok hissedilirken, idealizmin barışçıl bir düzen oluşturma çabaları etkisini yitirmiş, onun en büyük eseri Milletler Cemiyeti ise kendisinden beklenen dünyada barış ortamını sağlama görevini yerine getirememiştir. Giderek yaygınlaşan faşist rejimler ve devletlerin birbirine artan güvensizliği, klasik realistlerin ortaya çıkmasında başlıca nedenler olmuştur. Edward Hallet Carr'ın başını çektiği klasik realistler idealizmin sonunun geldiğini gelecek muhtemel savaşların önlenmesi için yeni bir düşünceye ihtiyaç olduğunu ileri sürmüşlerdir. Klasik realistler, idealizmin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için

³⁸ Tannenbaum, a.g.e., s. 210.

³⁹ Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, **International Relations Theories Discipline and Diversity**, 3. Bs., Oxford, Oxford University Press , 2013, s. 62.

fikirleriyle bu çıkarların üzerini örttüğünü savunmaktadır.⁴⁰ Yani klasik realistler, idealizm arka planda yatan “çıkarlarının” üzerini kapatmak için sürekli insan doğasının iyiliğini ön plana çıkardığını öne sürmüşlerdir. Bu düşüncenin temellerini oluşturan Edward H. Carr’ın 1939 yılında kaleme aldığı “ *The Twenty Years Crisis’ 1919-1939*” eserinde, idealistlerin kendi çıkarlarını dünyaya benimsetmek için bunları evrensel çıkar olarak gösterdiğini savunur. Carr’a göre ütopycılar olarak adlandırdığı idealistler hiçbir gelecek vizyonu olmayan, modası geçmiş liberal fikirlere takılıp kalmış kişilerdi. İdealizm ise bu kişilerin bir ürünüydü. Carr, idealizmin uzun yıllar boyunca yeterince test edildiğini ve başarılı olamadığını iddia etmiştir. Carr’ın karşıt fikir olarak realizme yüklediği görev, idealizmin bu dayanıksız ve gerçeklikten uzak yapısını görünür hale getirip idealizmin başarısızlığını ortaya koymasıdır.⁴¹ İdealizm gibi realizmin amacı da çatışmaların önlenmesidir, fakat realizm, idealizmle aynı amaca farklı yollardan ulaşma çabasıdır. En basit anlatımla idealizm iyimser, realizm ise kötümser ve karamsar bir bakış açısına sahiptir.

20. yüzyılda Avrupa’da doğan ve büyüyen realizm, dönemin Avrupa reel politığının önemli bir yansımasıdır. Realizmin ilk ve temel ayağı olan klasik realizm, 1930’lu yıllarda ortaya çıkan klasik realizm yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde gelişimini zirveye çıkarmıştır. 1980’li yıllara geldiği zaman Kenneth Waltz’ın realizmi yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkan neorealizme kadar gelen süreçte klasik realizm disiplinin dominant teorisi olmuştur.⁴² Klasik realist düşünürler olarak; Antik Yunan’dan Thukydides, Ortaçağ’dan Niccolo Machiavelli daha sonra ise Carl Von Clausewitz, E.H.Carr, Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, Frederick L. Schuman, Martin Wight, Raymond Aron, and John Herz’i klasik realizme katkıda bulunan düşünürler olarak sayabiliriz. Klasik realistlerin öne çıkan eserleri ise Tablo 1’de gösterilmiştir.

⁴⁰ Annette, Freyberg, **What Moves Man The Realist Theory Of International Relations And Its Judgment Of Human Nature**, Albany, State University of New York Press, 2004, s.69

⁴¹ Edward Hallet, Carr, **Yirmi Yıl Krizi(1919-1939)**, 2. Bs., Çev. Can Cemgil, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 16

⁴² Knud Erik, Jorgensen, **International Relations Theory A new Introduction** . London: Palgrave Macmillan, 2010, s.89

Klasik realizmin anahtar kelimeleri; Güç, çıkar, devlet, güç dengesi, anarşi, sistem, doğa durumu, alçak ve yüksek politikadır. Realizmin entelektüel düşünürlerinden Thomas Hobbes devlet içinde yer alan grupların çatışmasını incelemişti. Yani yazdığı eser tek bir ulus ve tek bir devlet (İngiltere) üzerine yapılan bir incelemeydi. Aynı şekilde Niccolo Machiavelli’de dönemin İtalya’sını ele almaktaydı. 20. yüzyıl klasik realizmi ise uluslararası düzeyde devletler arası olan veya olması muhtemel çatışmaları ve ilişkileri incelemiştir.⁴³ Buna göre klasik realizmin çalışma alanları hiyerarşisinin en tepesinde uluslararası güvenliği sağlama (anarşik sistemde hayatta kalma) yer alır. Güç ve gücün kullanımı uluslararası politikaya tamamen hükmeder. Realizm uluslararası istikrarı sağlama ve sürdürme, ulusal çıkarı koruma, devlet ve toprak bütünlüğüne karşı gelen tehditleri engelleme konularında çalışır.⁴⁴

Klasik realizmin yapıtaşlarını oluşturan Edward Hallet Carr ve Hans Morgenthau’ dur. E.H. Carr “ *The Twenty Years Crisis’ 1919-1939*” eseriyle uluslararası ilişkilerin kurucu tartışması olan İdealizm- Realizm tartışmasını başlatmıştır. Hans Morgenthau ise 1948 yılında yazdığı “*Politics Among Nations*” eseriyle realizmi ilk kurumsal temele oturtan düşünür olarak anılmaktadır. Carr ve Morgenthau’nun eserlerinin şekillendirdiği klasik realizm; anarşi, devlet ve çıkar, güç ve güç dengesi ve güvenlik ikilemi alt başlıklarıyla değerlendirilmelidir.

⁴³ Freyberg, **a.g.e.**, s. 67

⁴⁴ Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s. 40

Tablo 1: Realist Gelenekte Bazı Önemli Çalışmalar

1929 Hans Morgenthau, <i>Uluslararası Hukukta Yargı İşlevinin Doğası ve Sınırları</i>
1939 E.H.Carr, <i>Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939: Uluslararası İlişkiler Çalışmasına Giriş</i>
1941 Georg Schwarzenberger, <i>Güç Siyaseti: Uluslararası İlişkiler ve Savaş Sonrası Çalışmalara Giriş.</i>
1946 Hans Morthengau, <i>Bilimsel Adam ve Güç Siyaseti</i>
1946 Martin Whight, <i>Güç Politikası</i>
1951 John Herz, <i>Politik Realizm ve Politik İdealizm</i>
1959 Kenneth Waltz, <i>İnsan, Devlet ve Savaş</i>
1962 Inis Claude, <i>Güç ve Uluslararası İlişkiler</i>
1979 Kenneth Waltz, <i>Uluslararası Politika Teorisi</i>
1981 Robet Gilpin, <i>Dünya Siyasetinde Savaş ve Değişim</i>
1987 Stephen Walt, <i>İttifakların Kökeni</i>
1991 Jack Snyder, <i>İmparatorluğun Efsaneleri: İç Siyaset ve Uluslararası Hırs</i>
1993 Barry Buzan, Charles A. Jones ve Richard Little, <i>Anarşinin Mantığı: Yapısal Realizme Neorealizm</i>
1998 Gideon Rose, <i>Neoklasik realizm ve Dış Politika Teorileri</i>
2003 John Mearsheimer, <i>Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi</i>
2004 Randall Schweller, <i>Denge Altında Neoklasik Realist Teori, Uluslararası Güvenlik</i>
2008 William Wohlforth, <i>Realizm ve Dış Politika</i>
2011 William E. Scheuerman, <i>Küresel Reform İçin Realist Durum</i>

Kaynak: Jorgensen, 2010.

1.3.1. Anarşi

Realist bakışa göre uluslararası ilişkileri doğru bir şekilde analiz edebilmek için öncelikle uluslararası arenanın anarşik yapıda olduğu tezini iyi kavramak gerekir. Realizm, anarşi olgusunu analizinin merkezine yerleştirir. Burada anarşi kavramından anlamamız gereken uluslararası sistemde düzeni belirleyen, devletlerin olası doğru veya yanlış hareketlerinde ödül ya da yaptırım uygulayabilecek, merkezi bir üst otoritenin olmaması durumudur.⁴⁵ Buna göre kendimizi devletin bir birimi

⁴⁵ Hakan Övünç Ongur, “Uluslararası İlişkilerde Post Yapısalcı Yaklaşımlar ve Anarşinin Yapı Sökümü”, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Ed. By. Caner Sancaktar, Hasret Çomak, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, 542.

olarak düşündüğümüz zaman, bizim hareketlerimizi sınırlandıran, yasaya aykırı hareket ettiğimizde ceza alabilmemize neden olan, kurallar koyan, hukuki bir sınır çizerek o sınırlar içerisinde davranmamızı bekleyen devlet, egemenlik sahibi meşru bir üst otoritedir. Ulus düzeyinde meşru bir otorite varken, uluslararası düzeyde ise yoktur. Devletleri yapmaması gereken bir şey için sınırlandıran, uluslararası sistemi düzenleyen merkezi meşru bir otoritenin yokluğu anarşi olarak adlandırılır. Hobbes ve Morgenthau gibi klasik realistler, anarşinin nedenini insan doğasında bulurlarken Kenneth Waltz gibi neorealistlere göre ise anarşinin nedenini sadece insan doğasının kötülüğüne indirgemek doğru değildir ona göre anarşi sistemin yapısından kaynaklanmaktadır.⁴⁶

Klasik realistlere göre insanın doğası kötü, bencil ve günahkârdır. Diğerlerine üzerinde egemenlik kurmaya, onlara hükmetmeye ve güçlü olmaya aç bir haldedir. Uluslararası sistemde merkezi otoritenin yokluğu devletlerin kötü yönlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır ve hatta anarşi devletlere bunu teşvik eder.⁴⁷ Klasik realistler uluslararası ilişkilerin doğa durumunu tıpkı Machiavelli'nin doğa durumu tasviri ve Hobbes'un herkesin herkesle savaşı olarak değerlendirdiği doğa durumuna benzetmektedir. Bu durumu da özellikle politika yapıcıların fark etmelerini istemiştir.⁴⁸

Uluslararası politikada güç hiyerarşisi vardır ancak otorite hiyerarşisi yoktur. Bazı devletler diğerlerinden ekonomik, askeri vb. yönden güçlüdür, üstündür fakat herhangi bir devletin diğerinin üzerinde değildir.⁴⁹ Güç hiyerarşisinin üzerinde yer alan devletler, askeri güç ya da ekonomik güç gibi bariz üstünlüklerini kullanarak başka bir devletin bir şeyi yapmasını ya da yapmamasını dayatabilir. Bu durum güç hiyerarşisindeki sıralamadan kaynaklanmaktadır. En azından yasal olarak otorite üstünlüğü söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle anarşi durumunda devlete ne yapmaları ya da yapmamaları gerektiği konusunda bağlayıcı emirler verebilecek bir

⁴⁶ Faruk, Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. VIII, No: 29, 2011, s. 77.

⁴⁷ Burchill, **a.g.e.**, s. 54.

⁴⁸ Freyberg, **a.g.e.**, s.70.

⁴⁹ Viotti ve Kauppi, **a.g.e.** s. 56.

üst otorite mevcut değildir.⁵⁰ Thomas Baty' e göre ise anarşi, uluslararası sistemde üst otoritenin yokluğu tanımına ek olarak aynı zamanda rekabet halinde olan birden fazla devletin olması durumu olarak da değerlendirilebilir.⁵¹ Kenneth Waltz'a göre ise anarşi sadece devletin yokluğu anlamında değil aynı zamanda güvensizliğin ve kaos ortamının varlığı olarak da değerlendirilir.⁵²

Anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemin unsuru olan devletler birbirlerine potansiyel tehdit gözüyle bakmaktadır. Devletlerin birbirlerine güvensizliği devletler arası ilişkilerde ön plandadır. Bir devlet herhangi bir devlete sonsuz güvenemez. Örneğin A devleti, C devletine karşı B devleti ile ittifak kurabilir. Başka bir durumda ve zamanda A devleti, B devletine karşı C devletiyle bir ittifak arayışında olabilir. Yani aynı zamanda devletler bir konuda tamamen zıt olurken başka bir konuda anlaşma sağlayabilir. Bu durum tamamen devletlerin çıkarları ile ilgilidir. Bu örnekten hareketle devletlerin daimi dostu veya düşmanı yoktur sadece çıkarları vardır gerçeğini iyi kavramak gerekir. Devletler, çıkarlar neyi gerektiriyorsa ona göre davranır, ilişki kurarlar. Bir devletin başka bir devlete sonsuz güvenemeyeceği ortamda devletler sadece kendine güvenebilir. Çünkü sadece kendi gücünden, kendi dürüstlüğünden emin olabilir. Dolayısıyla devletlerin seçebileceği en sağlam yol kendi gücünü artırma yoluna gitmektir. Bu durum kendine yardım (self help) şeklinde adlandırılır. Waltz' a göre anarşik bir düzende eylem ilkesi zorunlu olarak kendine yardımdır.⁵³ Klasik realistlere göre sistemin en önemli özelliklerinden biri olan anarşi de devletler kendi kaynaklarını ve gücünü artırma yoluna gitmeli kendinden başka hiçbir devlete güvenmemelidir.

1.3.2. Devlet ve Çıkar

1.3.2.1 Devlet

İnsanların toplumsallaşmasıyla birlikte bir hukuk düzeni çerçevesinde güvenli bir şekilde yaşayabilmeleri için bir üst otoriteye ihtiyaç duyması devleti ortaya

⁵⁰ Mesut, Şöhret, "Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi** C: I, No: 4, 2012, s. 298.

⁵¹ Thomas, Baty, "Can an Anarchy be a State?", **The American Journal of International Law**, C: XXVIII, No: 3 1934, s. 453.

⁵² Kenneth N Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2015. S. 144.

⁵³ Waltz, **a.g.e.**, s. 140.

çıkarmıştır.⁵⁴ İster Antik Yunan’da ‘site devletleri’, ister Orta Çağ’da “imparatorluk” isterse günümüzün “modern ulus devletleri” olsun, devletin türü fark etmeksizin toplumsallaşmayla birlikte her zaman meşru ve yetkili, kanun koyan, sosyal hayatı düzenleyen bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Bu otorite bugün, devlet olarak adlandırılmaktadır. Üzerinde net bir şekilde uzlaşmış bir devlet tanımı ise bulunmamaktadır. Viotti ve Kauppi’ye göre devlet; bir toprak parçası üzerinde bir yönetim ya da hükümetten oluşan yasal bir varlıktır. Diğer devletler tarafından tanınan bir egemenliğe sahiptir.⁵⁵ Robertson’a göre devlet ise politik sistemde bizi kontrol eden ve düzenleyen, yetkili ve meşru güçlerle donatılan otorite anlamına gelir.⁵⁶ Balcı’ya göre ise devlet belirli sınırlar içerisinde yaşayan insanlara yönelik egemenlik yetkisiyle donatılan ve bu yetkiyi de başka hiçbir yapıyla paylaşmayan bir örgütlenmedir.⁵⁷ Devletin tanımlarında farklılık olduğu gibi devlete verilen görevlerde de zaman, mekân ve döneme göre farklılıklar görülmektedir. Örneğin Liberalizm, devletin görevlerini sadece güvenlik sağlamakla minimize edip bireye daha fazla önem verirken, klasik realizm için ise birey değil devlet her şeydir, devletçi bir teoridir. Ancak klasik realistler devletin içyapılarıyla ve unsurlarıyla ilgilenmez. Önemli olan uluslararası sistemde devletin konumu ve bu sistem içerisindeki aldığı roldür. Realizme göre devletler birbiriyle rekabet içinde olan çıkarlarını kollayan rasyonel, özerk aktörlerdir.⁵⁸ Realizmin temel aldığı devlet ise ulus devlettir. Realizmin devlete bu kadar önem vermesinin en önemli nedeni devletin egemenlik sahibi olmasıdır. Realizme göre uluslararası sistemde devletlerden başka etkin unsurlarda vardır. Bunlar arasında yer alan uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları vb. devlet dışı unsurlar egemenlik sahibi olmadığı için önem sırasında devletlerin ardından gelir. Realizm bu unsurların uluslararası sisteme olan etkilerini göz ardı ederken, bu anarşik arena da devletleri yegâne egemenlik sahibi baş aktör olarak görme eğilimindedir. Egemenlikten kast edilen,

⁵⁴ Oğuz Özdaş, “Devlet” **Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Ed.by. Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar, İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2015, s. 55

⁵⁵ Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s.445

⁵⁶ Robertson, **a.g.e.**, s.457.

⁵⁷ Şaban Kardaş, Ali Balcı, **Uluslararası İlişkilere Girişi**, 7. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.124.

⁵⁸ **A.e.**, s. 313.

bir devletin kendi toprakları ve nüfusu üzerinde nihai karar mercii ve son otorite olmasıdır.⁵⁹

Egemen devletlerin ortak özellikleri Viotti ve Kauppi tarafından şu şekilde özetlenmiştir.⁶⁰

1- *Devletler bütüncül bir aktördür.* Devletler içerisinde farklı ideolojilere sahip siyasal partiler ve karar alma mekanizmalarını etkileyebilecek çok sayıda mikro veya makro düzeyde unsur olsa da devletler dışarıya karşı tek bir bütün olarak hareket ederler. Devletin içinde bir konu hakkında çok sayıda fikir ve tartışma olabilir. Devletlerin iç dinamiklerinde her türlü şekilde tartışılıp karara bağlandıktan sonra uluslararası dış politikada tek bir beyanda bulunur ve ona göre hareket ederler. Hükümet dış politikada devleti temsil eder. Örnek olarak ülkenin devletin farklı bakanları aynı konu üzerinde farklı fikirler beyan edebilir. Devlet bütün farklı fikirleri ve tüm alternatif politikaları değerlendirdikten sonra dışarıya karşı tek bir politika sunup tek bir karar bildireceklerdir.

2- *Devletler rasyonel bir aktördür.* Buna göre devletler, hedeflerine ulaşmak için bütün alternatif yolların belirlemesi, devletin imkânları çerçevesinde bu alternatiflerin değerlendirmesi daha sonra ise her politikanın karı ve zararının hesaplaması ile devletler çıkarına en uygun politikalarının belirlemektedir. Yani devletler alternatif politikalar belirleyebilecek, stratejiler oluşturabilecek ve her türlü sonuçları öngörülecek akılcı bir oluşumdur. Vatandaşlar, devlet bir duruma karşı aksiyon aldığı anda doğrudan bu aksiyonu algırlar. Devletin bu aksiyonu alırken ne tür bir hazırlık süreci geçirdiğinden, neden ve nasıl hareket edeceğinden, bu aksiyon sonrası oluşabilecek her duruma karşı yeni alternatif yollar belirlediğinden bihaberlerdir. Sonuç olarak devletler rasyonel aktörler olduğu için hangi durumda nasıl davranacaklarını tamamen olmasa bile kısmen öngörebilmesi mümkündür.⁶¹ Örnek olarak iki devlet arasında artan gerilimler sonucu muhtemel bir savaş olasılığından ötürü devletlerin güç artırma politikası benimseyeceğini tahmin etmek zor değildir.

⁵⁹ Kardaş, Balcı, **a.g.e.**, s. 312.

⁶⁰ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations Theory**, 3. bs., Pearson Education, 2012, s.39

⁶¹ Kardaş, Balcı, **a.g.e.**, s. 125

3. *Devletin sorunları arasında en önemli sorun ulusal güvenliğidir.* En önemli çalışma alanı devletler arası muhtemel çatışmalar üzerine olan realistler için ulusal güvenliğe karşı bir tehdit, karşılaşılabilecek sorunların en önemlisidir. Devletler çıkarlarını gerçekleştirebilmek için her zaman bu durumun bilincinde olmalıdır. Devletlerin ulusal çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlaması uluslararası sistemin getirdiği bir zorunluluktur. Buna göre, askeri ve stratejik konuları kapsayan konular yüksek politika (high politics), ekonomik ve sosyal konuları ilgilendiren konular alçak politika (low politics) olarak adlandırılır.⁶² Klasik realistlere göre yüksek politika her zaman alçak politikadan daha önemlidir.

Devletler anarşik olan uluslararası sistemde hayatta kalma mücadelesi yürütür. Bunu da realistlere göre gerekirse ahlaktan bile tavizler vererek yapar. Devlet bazen vatandaşlarını korumak için bazen daha fazla kayba uğramamak bazense herhangi bir kazanç pastasından daha fazla pay alabilmek için her zaman ulusal çıkarını gözetmelidir. Klasik realistlere göre nasıl insan, doğası gereği her zaman çıkarını düşünür ve çıkarı için her şeyi göze alabilirse insan ürünü olan devletler de insanlar gibi çıkarları peşinde koşarlar.

1.3.2.2. Çıkar

İngilizcede “national interest”, Fransızcada “intérêt National”, Almandaca “nationaele interressen,” Latince “natio necessita” olarak kullanılan ulusal çıkar aynı zamanda sırasıyla bu dillerde “public interest”, “staatrason” ve “raison d’Etat” olarak adlandırıldığı da görülmektedir.⁶³ Ulusal çıkar kavramının kapsamı konusunda ise belirsizlik vardır. Bu kavram politikacılar tarafından sıklıkla kullanılır. Politikacılar bir karar alırken bu kararın ulusal çıkarlar doğrultusunda alındığını söylemesi bu karara halk gözünde bir meşruluk kazandırır. Ancak bir karar veya politikanın neye göre ulusal çıkarlara dayanır? Buna göre bir karar, bir davranış veya bir politika tüm ulusu ya da bu ulusun azımsanmayacak bir çoğunluğunu kapsamalıdır yoksa ulusun değil sadece özel bir azınlığın çıkarı olmaktan öteye

⁶² H. Rumeysa, Dursun, “Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. V, No: 2, 2017, s.73.

⁶³ Erman, Akıllı, “Ulusal Çıkar”, **Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Ed. By. Yusuf Çınar, Arif Behiç Özcan, İstanbul, Hükümdar Yayınları, 2015. s. 132.

gidemez.⁶⁴ Devletlerin varlığının nedeni en yalın haliyle vatandaşlarını iç ve dış tehditlere karşı korumaktır. Devletin dış politikasının başarısını değerlendirecek en önemli ölçüt ise devletlerin ne oranda ulusal çıkarların gözetebildiğidir.⁶⁵ Realistlere göre anarşik olan sistemde devletin görevi ahlaklı davranmak değildir. Eğer bir politika toplumsal ahlak kuralları ile örtüşmüyor ancak ulusal çıkarlara uygunsa bu politika tercih edilmelidir. Bu noktada teorinin entelektüellerinden Niccolo Machiavelli: “Devletin yararına olacaksa prens acımasızlığa ve dürüst olmayan yollara başvurabilir”⁶⁶ ... “Bir prens, insanların gözünde iyi olarak anılmasını sağlayan her şeye uymamalı; çünkü devleti korumak için çoğu zaman verdiği söze, iyiliğe, dine aykırı davranmak zorunda kalır”⁶⁷ sözleriyle realistlerin gözünden çıkarın ahlaka üstünlüğünü ortaya koymuştur.

“Realizmin Babası” olarak adlandırılan Hans J. Morgenthau’ nun 1948’de yazdığı “Politics Among Nations” eserinde politik realizmi ve ulusal çıkarı 6 temel ilkeyle tanımlamıştır.⁶⁸

1) Politika nesnel yasalar tarafından yönetilir. Yani siyaset tesadüf ve kazaların sonucu değil, aksine insan doğasından gelen bazı objektif yasaların ürünüdür.⁶⁹

2) Realizm dünyayı çıkar kavramıyla algılar. Morgenthau’da diğer realistler gibi devletlerin çıkarları peşinde koştuğunu, her devlet adamının kendi ulusunun çıkarları doğrultusunda politika benimsediğini savunmuştur.

3) Güç ve çıkar evrensel gerçeklerdir. İnsan doğasında sonsuz güce sahip olma arzusu barındırdığı için zaman ve mekana göre değişiklik göstermezler. Morgenthau devletler arasında uyumlu çıkarın imkansız olduğunu düşünür.⁷⁰

4) Ahlaki ilkeler devletlerin çıkarını belirlemezler.

⁶⁴ Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach, **Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 2. bs. Çev. Cesran, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013, s. 318-319

⁶⁵ Mustafa, Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi”, **Uluslararası İlişkiler** C: I, No: 1, 2004, s. 42.

⁶⁶ Machiavelli, **a.g.e.** s. 26.

⁶⁷ Machiavelli, **a.g.e.**, s.102.

⁶⁸ Dunne, Kurki, Smith, **a.g.e.**, s. 63.

⁶⁹ Kardaş, Balci, **a.g.e.**, s.130

⁷⁰ Kardaş, Balci, **a.g.e.**, s. 130.

5) Evrensel geçerli ahlak kuralları yoktur.

6) Politik realizm tüm diğer alanlardan farklıdır.

Ulusal çıkar konusunda bilinmesi gereken, devletlerin kalıcı dostu ya da kalıcı düşmanları yoktur, sadece çıkarları vardır. Devletler arası ilişkilerde yakınlıklar ve düşmanlıklar dönem dönem değişmektedir. Devletler çıkarlarını korumak için diğer devletlerle ittifak kurma yoluna gidebilir ancak hiçbir zaman aldatılmayacağını garantisi yoktur. Her zaman diğer devletlere karşı bir güvensizlik içerisinde olacaktır. Realistlere göre devletler çıkarlarını korumak için ittifak kurmak yerine bir devlet kendi gücüne güvenmelidir. Devletler çıkarlarını korumak için güce, gücün ise bir çıkara ihtiyacı vardır. Güç ve çıkar birbirlerini destekleyen ve tamamlayan iki kavramdır.

1.3.3. Güç ve Güç Dengesi

Realizmin temel çıkış noktası devlet, devletin amacı ulusal çıkarlarını korumaktır. Güç ise devletin çıkarlarını gerçekleştirebilmek için kullandığı bir araçtır. Realist bakışa göre güç, ulusal çıkarları gerçekleştirmek için hem bir araç hem de amaçtır. Devletler güce sahip olmadan hem vatandaşları üzerinde hem de ilişkilerinde egemenliğini koruyamaz. Dolayısıyla bir devletin sistemde yer bulabilmesi ve o yeri muhafaza edebilmesi için mutlaka güce sahip olması gereklidir.

Mutlak bir devlet tanımı yapamadığımız gibi mutlak bir güç tanımı da yapılamamaktadır. Her bir uluslararası ilişkiler teorisinin güç tanımlarının değişiklik göstermesinin yanında, realist teori içerisinde bile farklı dönemlerde güçten farklı anlamlar çıkarılmıştır. Bazı realistler gücün askeri, ekonomi ve teknoloji gibi çeşitli kapasitelerin özeti olduğunu varsaymıştır.⁷¹ Edward Carr'a göre güç vazgeçilmez bir yönetim aracıdır.⁷² Ayrıca Carr için güç demek ulusal çıkarı gerçekleştirebilmek için en gerekli ihtiyaçtır. Gücü uluslararası politika çalışmalarının merkezine yerleştiren ve realizmin kurumsallaşmasında çığır açan Hans Morgenthau' ya göre ise güç diğer insanları etkileyebilme kapasitesine sahip yegâne unsurdur.⁷³ Bu doğrultuda en genel ifadeyle uluslararası ilişkilerde güç, bir devletin diğer devletleri veya yaşanan

⁷¹ Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s.52.

⁷² Carr, **a.g.e.**, s.151.

⁷³ Yalvaç, **a.g.e.**, s.55.

olayların sonuçlarını kontrol edebilme veya en azından etkileyebilme kabiliyeti olarak tanımlanır.⁷⁴ Normal zamanda A devletinin yapmayacağı veya yapmak istemediği bir işi B devleti eğer tehditle, emirle, ekonomik ya da askeri bir yaptırım vb. yollarla A devletini etkisi altına alarak o işi yaptırıyorsa buna güç denmektedir. Güçten bahsedebilmemiz için mutlaka gücün, uygulanana etki edebiliyor olması gerekir. Örnek olarak A ve B devletlerinin karşılıklı bir adada konumlandığını düşünelim. A devleti B devlete göre asker sayısı olarak yüz kat daha fazla askere sahip olsun ancak o askerleri B devletinin adasına çıkaracak çıkartma gemilerine sahip değilse, B devleti de uzaktan karşı adayı vurabilecek bir sisteme sahipse A'nın gücünün B üzerinde bir etkisi yoktur. Bu gücün kullanılabilirliği özelliğine iyi bir örnektir. Gücün kullanılabilirliği, *potansiyel güç* ve *gerçek güç* kavramları ile yakından ilişkilidir. Kaynakların toplanması ve elde tutulması potansiyel güce, bu potansiyel gücün başka bir aktör üzerinde uygulanması bizi gerçek güç kavramına götürür. Zengin kaynaklara sahip güçlü bir devlet zayıf devlet üzerinde bu kaynakları kullanamaması potansiyel gücünü gerçek gücüne dönüştürememesinden kaynaklanır.⁷⁵

Klasik realistlere göre uluslararası sistemin yapısının anarşik çatışmacı bir sistem olduğunu bu çatışmanın insanın bencil ve kötü olan doğasından kaynaklandığını daha önce belirtmiştik. Buna göre klasik realistler, insanların doğuştan hırslı ve açgözlü olması gibi devletlerin de kaos ortamında hayatta kalabilmek için sürekli bir güç mücadelesi içerisinde olacaklarını ileri sürmüştür.⁷⁶ Yani klasik realizm devletlerin güç peşinde koşmasını Thomas Hobbes gibi insan doğasının kötü olmasına bağlamaktadır.* Devletler insanlar gibi bencildir, kendisini düşünür. Çıkarlarını maksimize etme, kendi güvenliklerini sağlama noktasında başka hiçbir devlete güvenemez. Devletlerin arasında bugün uyumlu olan çıkarlarının yarın zıt düşüp çıkar çatışması yaşanmayacağının garantisi yoktur. Devletlerin yapması

⁷⁴ Griffiths, O'Callaghan, Roach, **a.g.e.**, s. 123.

⁷⁵ Mehmet Keyik, Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C: III , No: 1, 2019, s. 23.

⁷⁶ Sertif Demir, Ali Bilgin Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Ed. by. H.Çomak ve C. Sancaktar., İstanbul, Beta Yayıncılık , 2013, s. 71.

* Klasik realizm ile neorealizmin güce yaklaşımı arasındaki fark, klasik realistler güç peşinden koşmanın insan doğasından kaynaklandığını söylerken neorealistler sistemin yapısından kaynaklandığını söylemişlerdir

gereken sadece kendi kaynaklarına güvenip, kendi askeri ve ekonomik kaynaklarını koruması ve kapasitesini artırmasıdır. Bu kaynaklar, coğrafya, her an savaşa hazır askeri kapasite, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite ve nüfus gücüdür. Bu temel unsurları tamamlamak noktasında ise bir ülkenin ulusal karakteri, toplumsal ahlakı ve hükümetin diplomasi becerisi önemli rol oynamaktadır.⁷⁷ Devletler sahip olduğu tüm güç kapasitelerini her türlü durum için hazır tutmalıdır. Kendine yardım (self-help) olarak adlandırılan devletlerin sadece kendi kaynaklarına güvenmesi durumu anarşik sistemde bir tercih değil bir zorunluluktur. Öyle ki devletler eğer salt kendi güçlerini artırma yoluna giderse bile klasik realistlere göre bu onların güvenliklerini sağlama noktasında yeterli olmayacaktır. Sistemin getirdiği güvensizlik A devletine kendi kaynaklarına yönelip onları artırma zorunluluğu getiriyorsa, B devleti de A devletinin artan gücüne karşı kendi gücünü artırma yoluna gitmek zorundadır çünkü bir devletin güç artırımında bulunması diğer devletlerin güvenliklerine karşı bir tehdit olarak algılanır. Yani salt kendi gücünü artırmak gerekli ama yetersizdir. Devletin yapması gereken kendi gücünü artırırken potansiyel tehdit olarak gördüğü devletin gücünü dikkate alarak artırmasıdır. Göreceli güç olarak literatüre geçen bu durum realistlere göre devletler için son derece elzemdir. Machiavelli'nin “başkasının güçlenmesine yol açan kişi kendi yıkımına yol açar”⁷⁸ sözü kendine yardım (self- help) ilkesinin özünü ortaya koymuştur.

Carr'a göre güç üç türe ayrılır. Askeri güç, ekonomik güç ve kanaat oluşturma gücüdür (propaganda).⁷⁹ Bu üç güç türü birbirinden bağımsız olarak düşünülemez ve tamamlayıcı rol oynamaktadır. Carr'ın değindiği kanaat oluşturma gücü halkın moralini hedef alan propagandalardan oluşurken realistler için asıl önemli olan, askeri ve ekonomik güçtür. Realizm ise gücü askeri güç üzerinden okumaktadır. Realistler, ekonomik gücün önemini vurgulasa da askeri güç her zaman ön planda olmuştur.

⁷⁷ Mehmet Nesip Ögün, Murat Aslan. “Change in Conceptualization of Power”, **İGÜSBD**, C: I, No: 2, 2014, s. 96.

⁷⁸ Machiavelli, **a.g.e.**, s. 49.

⁷⁹ Carr, **a.g.e.**, s.152.

1.3.3.1 Askeri Güç

Devletlerin vatandaşlarının refahını artırma, haklarını koruma, huzur içinde yaşama gibi amaçlarından en önemlisi uluslararası anarşik sistemde hayatta kalmaktır. Çünkü egemenliğini sürdüremezse diğer amaçların bir önemi kalmayacaktır. Bu amacını gerçekleştirmek için devletler başka hiçbir devlete güvenemeyeceğinden gideceği ilk yol askeri kaynaklarını korumak ve artırmaktır.

Carr'a göre uluslararası sistemin arka planında savaş her zaman pusuda bekler. Büyük güç olarak tanınmak ve kalmak için devletler büyük mücadelelere girerler ve büyük bedeller öderler. Büyük güçlerde askeri alanda bir aksama veya bir başarısızlık yaşanması anında o devletin siyasi statüsüne olumsuz olarak yansır. Devlet adamları bu yüzden askeri gücünü ihtişamlı tatbikatlar her an her duruma karşı hazırlıklı olduğunu göstermeye çalışırlar. Ayrıca devletler askeri kapasitelerini artırarak caydırıcılık peşindelerdir. A devleti yakın gelecekte kendisine tehdit olarak gördüğü devletlere karşı askeri gücünü artırarak sıcak savaşa girmeden yaşanabilecek muhtemel bir savaşı önleme gayreti içerisinde olabilir.⁸⁰ Morgenthau 'da yukarıda saydığımız gücün maddi unsurları arasında askeri güce başat bir önem atfederken askeri gücün caydırıcılık kapasitesi açısından önemini vurgulamaktadır.⁸¹ Askeri güçler son derece önemli olsa bile tek başına belirleyici değildir. Askeri güç, ekonomik güç tarafından desteklenmiyorsa tek başına yetersizdir.

1.3.3.2. Ekonomik Güç

Askeri gücün koruması ve artırılması için ekonomik güce ihtiyaç duyulmaktadır. Sahne önünde askeri güç olabilir ancak askeri gücü arka planda destekleyen bir ekonomik güç yoksa askeri güç sahnede fazla kalmayacaktır. Carr, sadece en ilkel savaş türleri ekonomik etkenden bağımsızdır demiştir. Carr'ın ifade ettiği; "Sadece en zengin prens veya en zengin şehir devleti en büyük ve en etkin paralı orduyu elinde tutabilirdi", sözü ekonomik güce verdiği önemi göstermektedir.⁸² Henry Kissinger ise, "Sovyetler Birliği, askeri bir süper güç iken,

⁸⁰Edward H., Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Edinburgh, Macmillan&Co. Ltd, 1946, 109-110.

⁸¹ Keyik, Erol, *a.g.e.*, s. 20.

⁸² Carr, *a.g.e.*, s. 113. *International Relations*, Edinburgh, Macmillan&Co. Ltd, 1946, 109-110.

⁸² Keyik, Erol, *a.g.e.*, s. 20.

ekonomik bakımdan bir cüceydi. Japonya ise o ekonomik bakımdan bir dev iken, askeri bakımdan adı bile geçmeyebilirdi”⁸³ sözüyle askeri ve ekonomik gücün birlikte olmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.

1.3.4. Güçler Dengesi

Devletler için en büyük tehdit başka devletlerin askeri ve ekonomik güçlerinin kapasitesini artırarak önlenemeyecek düzeye geldiğinde güvenliğine tehdit oluşturmalarıdır. Eğer bir devlet süper güç ve karşısında yer alan devlet ise görece güçsüz bir devletse ve arada ki fark bu süper gücü tek başına yakalayamayacağı duruma gelirse varsa uluslararası sistem, bu devleti diğer devletlerle ittifak kurarak bu süper gücü dengeleme yoluna götürmektedir. Çünkü eğer bu devletin güçleri sınırlanmaz, askeri kapasitesi tehlikeli şekilde artarsa sistemde yer alan her devletin zarar görme ihtimali de o oranda artacaktır. Güçler dengesi, sistemde fazla güç kapasitesine sahip bir süper güç ortaya çıktığında, diğer devletlerin onu durdurma ihtiyacı sonrası ortaya çıkar. Güç dengesi devletler arasın da düzenin, kaosa tercih edildiği bir tür uzlaşi olarak ifade edilmektedir.⁸⁴ Güç dengesi kurulmasındaki amaç herhangi bir devletin güçlenip diğer devletlerin egemenliğine tehdit olmasına engel olmaktır.

1648 Vestfalya Barışı ile kurulan Avrupa modern devletler sistemi ile 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede çatışmalar yaşansa da özellikle 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa güçler sistemi dengesi kurularak en azından 1914’e kadar devletler arası göreceli bir barışın yaşanması sağlanmıştır.⁸⁵ Bugün klasik güç dengesi sisteminden kastedilen 1648 sonrası kurulan Avrupa güçler dengesi sistemidir. Bu sistem de teorisyenler, sistemin devamı ve devletlerin egemenliğini koruması için güçleri birbirine denk veya yakın olan beş oyunculu bir güçler dengesi sistemi önerir.

Devletlerin bir gücü dengelemek için kullandıkları yollar ise Balcı’ya göre, güçlenen devlete karşı bazı devletler kendi kaynaklarını artırarak büyük devletin dengeleme yoluna giderse buna *iç dengeleme* denir. İç dengeleme yolunu çoğu

⁸³ Henry, Kissinger, **Diplomasi**, 7. bs. Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 15.

⁸⁴ Griffiths, O’Callaghan, Roach, **a.g.e.**, s. 126-127.

⁸⁵ Şöhret, **a.g.e.**, s. 293.

zaman kendi potansiyel gücüne güvenen büyük devletler tercih etmektedir. Eğer devletler kendi güçlerini artıramayacak kadar zayıfsa yapması gereken başka devletlerle ittifaka girerek *dış dengeleme* yapmasıdır. Eğer iki dengeleme türü de sonuç vermezse geriye en istenmeyen seçenek *savaş* kalacaktır.⁸⁶ Dengeleme politikası izleyemeyecek devletlerin büyük devletler karşısında yok olmamak için ellerinde kalan son seçenek onu takip etmektir (*bandwagoning*). Devletler iki nedenden ötürü güçlü devletlerin peşinden gitme siyaseti izlemektedirler. Birincisi potansiyel güçlü tehdit karşısında bağımsızlığını sürdürebilmek gibi savunmacı nedenlerle, ya da maddi, manevi bir kazanç sağlayabilmek için güçlü devletin yanında yer almak gibi saldırgan nedenlerle devletler başka devletleri takip etme yolunu tercih etmektedirler.⁸⁷ Burada dikkat edilmesi gerekeni devletlerin bugün takip ettiği devleti kendi eliyle güçlendirerek yarının potansiyel düşmanı haline de getirebilir. O yüzden bu yöntem uluslararası sistemde mecbur kalınmadıkça tercih edilmemeye çalışılmalıdır.

Kissinger'a göre güç dengesi sistemi kalıcı barış sağlamak, çatışmaları önlemek iddiasında değildir. Güç dengesinin amacı devletlerin egemenliklerini sürdürebilmesini sağlamaktadır. Güçler dengesinin görevi kalıcı barışı sağlamaktan ziyade uluslararası istikrarı sağlamak, sisteme bir düzen getirmektir. Bu sistem özellikle güçlenen, yani dengelenen devletleri memnun etmese de eğer onların huzursuzluğu uluslararası düzeni bozmaya çalışacak düzeyin altında kalırsa güçler dengesi sisteminin iyi bir şekilde çalıştığı söylenebilir.⁸⁸

1.3.5 Güvenlik İkilemi

Güvenlik ikilemi kavramından ilk bahseden 1950 yılında yayınladığı, “*Idealist Internationalism and The Security Dilemma*” adlı eserinde John H. Herz’dir. Devletler kendi güvenliklerine diğer devletler tarafından sürekli bir saldırı ve yok etme isteği varmış gibi endişelenmektedir. Endişelerinden kurtulmak için askeri kaynaklarını artırarak güçlenmeye çalışır. Bu durum diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanıp onlar da kendi kaynaklarını artırmaya çalışır. Herz’e göre bu duruma

⁸⁶ Kardaş, Balcı, **a.g.e.**, s. 128.

⁸⁷ Stephen M, Walt, “Alliance Formation and The Balance of World Power”, **International Security** C. IX, No: 4 , 1985, s. 8.

⁸⁸ Kissinger, **a.g.e.**, s. 13.

güvenlik ikilemi adı verilir.⁸⁹ Diğer bir tanımla güvenlik ikilemi bir devletin ulusal güvenliği artırma çabalarının diğer devletler için tehditkâr hale geldiği ve böylece karşı askeri hareketleri tetiklediği durumu tanımlamaktadır.⁹⁰

Devletler sistemin anarşik yapısından dolayı sürekli bir güç mücadelesi içerisinde olacağından güçlerini artırma yolunu en güvenli yol olarak görürler. Devletler hayatta kalmak için sürekli güç artırımını içerisinde bulunurlar. Anarşik sistem de güç artırımının durması gereken bir yer ve bir sınırı yoktur. Bir devlet diğerlerinin gözünde en güçlü devlet haline gelse bile bu sefer de elde ettiği gücü korumak için güç artırımına gidecektir. Çünkü realist teoriye göre diğer devletler de bu devletin artan gücünü, kendilerine potansiyel bir tehdit olarak görüp güçlenme yoluna gideceklerdir. Güçlenme yarışının bu şekilde bir paradoks haline gelmesine güvenlik ikilemi adı verilir.

1.4. Neorealizm: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar

Neorealizm, klasik realizmden sonra gelen teorinin ikinci alt dalıdır. Birinci alt dalın aldığı eleştiriler sonucunda çağın gereklerine göre revize edilmesiyle oluşturulmuştur. Teorinin ilk basamağı olan klasik realizm, ütopyacı olarak nitelendirdiği idealizmin, uluslararası sistemin doğasını kavrayamaması, çatışmaları ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı öngörememesi gibi eleştirileriyle ortaya çıkmış ve dönemine damga vuran bir teori olmuştur. Bir eleştiriyle ortaya çıkan klasik realizm, yine eleştiriyle neorealizm olarak revize edilmek zorunda kalmıştır. Klasik realizm evrensel değerler ve uluslararası hukukun önemini yadsıması, her şeyi devlet merkezli olarak açıklama arzusu, devlet dışı aktörleri (sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler vb.) göz ardı etmesiyle eleştirilerin odak noktası olmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplinin kurucu tartışması olan idealizm- realizm tartışmasından sonra disiplin ikinci büyük tartışmasını, 1960'lı yıllardan itibaren, gelenekselcilik- davranışsalcılık üzerinden yaşamıştır. Davranışsalcılar, nasıl ki doğa bilimciler maddi dünyayı açıklamak için gözleme dayanan, objektif ve test edilebilir “yasalar geliştirebiliyorsa, bunu sosyal bilimlere de uygulamak

⁸⁹ John H. Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, **The Johns Hopkins University Press** C. II, No: 2, 1950, s. 15.

⁹⁰ Griffiths, O'Callaghan, Roach, **a.g.e.**, s. 135.

istemişlerdir.⁹¹ Davranışsalcılık ayrı bir teori değil, bir yöntem biçimi olarak değerlendirilmektedir. Davranışsalcılığın gelenekselciliğe getirdiği bazı eleştiriler ise; önemli sorunların tespitinde ve analizinde yetersiz kalması, açıklama ve öngörme kapasitelerinin sınırlı olması, kullandıkları kavramlar (güç dengesi, çatışma, vb.) üzerinde net bir şekilde mutabık kalamamaları gibi etkenler sayılabilir.⁹² Gelenekselci çizgide bulunan klasik realizm, devletlerin davranışlarını insan doğasının kötülüğüne indirgemesi ve her durumu bu düşünce yapısıyla açıklama gayretinde olması davranışsalcılar tarafından “bilimsellikten yoksun” olduğu gerekçisiyle yoğun şekilde eleştirilmiştir. Bu dönemde klasik realizme olan eleştiriler tavan yapmış, klasik realizm ise düşüncelerinin özünü koruyarak bazı yeniliklere ve düzeltmelere ihtiyaç duymuştur.

Klasik realizmi revize ederek teorinin devamlılığını sağlama misyonu Kenneth Waltz’a düşmüştür. Waltz, devlet davranışlarını klasik realistler gibi insan doğasıyla değil, uluslararası sistemin yapısıyla açıklamıştır. Waltz, 1959 yılında yazdığı “*Man, the State, and War*” adlı eseriyle başladığı eleştirilerine, 1979 yılında yazdığı ve neorealizmin temel eseri olarak kabul edilen “*Theory of International Politics*” adlı eseriyle devam etmiştir.

Buna göre, sistem ve yapı, güçler dengesi ve kutupluluk, saldırgan ve savunmacı realizm kavramlarını anlamak neorealizmi anlamada başrol oynar.

1.4.1. Sistem ve Yapı

Klasik realizm, savaşların, çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin nedeni olarak insan doğasının karamsar, kötü ve bencil olmasını gösteriyordu. Carr ve Morgenthau gibi akademisyenler tarafından temellendirilen anlayış, davranışsalcılık ve gelenekselcilik tartışmalarının ışığında bilimsel bir dayanağı olmadığı gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmıştır. Realizmi bilimsel bir temele oturtmaya çalışan Kenneth Waltz ise realizmin ana hatlarını kabul etmiş ve yeniden revize etmiştir. Waltz 1959 yılında yazdığı “*Man, the State, and War*” eserinde klasik

⁹¹ Klevis Kolasi, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. LXVIII, No: 2, 2013, s. 159.

⁹² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teoriler Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. 8. bs., Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 92-93.

realizmi indirgemeci teori* olarak belirtmiş ve eleştirmiştir. Waltz’a göre suç ve savaş gibi olayları, sadece insan doğasının kötü olması ile ilişkilendirmek basittir.⁹³ Waltz her şeyi insan doğası ile açıklayan klasik realistlere sorular sorarak bir anlamda iddialarının yetersizliğini göstermek istemiştir. Waltz, belirli bir toplumdaki suç oranı, o toplumdaki insanların kötü olduğunu kanıtlar mı? Yoksa bu şartlar altında daha fazla suç olmaması şaşırtıcı mıdır? İnsan davranışlarının cinayetler ve soygunlar içermesi onun kötü olduğunu kanıtlar mı? O halde yardımseverlik, aşk gibi delillere karşı ne demelidir?⁹⁴ sorularını yöneltmiştir. Waltz, insan doğası değişmez bir yapıdaysa hiçbir zaman içimizde barış umudu taşıyamayacağımızı söylemiştir. Waltz’ a göre insan doğası, nasıl bir savaşın nedeniyse, o savaş sonucunda gerçekleştirilen barışın da nedenidir. Diğer bir ifadeyle insan doğası, herhangi bir yılda savaş yaşanırken diğer yılda neden bir kısmen barışının olduğunu açıklayamamaktadır.⁹⁵ Waltz ve öncülüğünü yaptığı neorealistler devletlerin güçlenme isteğini ve çıkar mücadelelerini insan doğasına değil uluslararası yapıya bağlamışlardır.

Waltz, uluslararası yapının üç özelliği olarak;

- 1- Uluslararası siyasal yapıların anarşi ilkesine uygun olarak düzenlendiğini
- 2- Yapıcı unsurların işlevsel olarak farklılaşmadığını
- 3- Parçaların göreceli kapasitelerinin güç bağlamında çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir.⁹⁶

Buna göre uluslararası sistemi anlamak için, klasik realistlerin de altını çizdiği “anarşi” kavramının, neorealistler için ne anlam ifade ettiğini anlamak gerekir. Waltz’ da, klasik realistler gibi sistemin anarşik olduğunu kabul etmiştir.

Waltz’ göre iç politika (yapı) hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. Birimler, birbirlerine karşı astlık ve üstlük ilişkileri içinde konumlanırlar.⁹⁷ Ulusal sistemde

* Waltz’ a göre sebepleri bireysel ya da ulusal düzeyde yoğunlaştıran uluslararası politika teorileri indirgemecidir. Uluslararası düzeyde etki eden sebepler de tasarlayan teoriler ise sistemiktir. Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, s. 27.

⁹³ Kenneth N. Waltz , **İnsan Devlet ve Savaş İnsan Devlet ve Savaş ve Teorik Bir Analiz**, Çev. Selim Kanat, Serhan Yalçın, Enver Nozkurt, Ankara, Asil Yayıncılık, 2009, s. 27

⁹⁴ A.e. s. 28.

⁹⁵ A.e. s. 27-30.

⁹⁶ Knutsen, a.g.e., s. 364- 365.

düzenleyici ilke *hiyerarşik*ken, uluslararası sistem de merkezi bir otoritenin olmaması anlamına gelen *anarşidir*. Kenneth Waltz, anarşinin uluslararası sistemin çok önemli bir yapısal özelliği olduğunu ve savaşların insan doğasından dolayı değil bu anarşik yapı nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır.⁹⁸ Waltz’a göre devletler arası doğa durumu savaş halidir. Bu savaş hali sürekli bir savaşın çıkması durumu değil, anarşinin hüküm sürmesinden ötürü, devletlerin tek başına karar merci olmasından dolayı savaşın her zaman çıkabilme ihtimalidir.⁹⁹ Anarşi sadece bir dünya devletinin ya da yaptırım gücüne sahip bir kurumun yokluğu değil güvensizlik ve kargaşa ortamının varlığı olarak da düşünülebilir. Waltz’ göre bu anarşik düzende, devletlerin eylem ve uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi mecburen kendine yardımdır.¹⁰⁰

Sistemin anarşi özelliğinin ardından sistem olgusunu tam anlamıyla kavramak gerekir. Waltz sistemi tanımlarken Stanley Hoffman’a atıf yapmıştır. Buna göre “uluslararası sistem dünya politikasındaki temel birimler (devletler) arasındaki ilişkilerin düzenidir.”¹⁰¹ Diğer bir ifadeyle uluslararası sistem, temel öğeleri belirli sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapıdır.¹⁰² Uluslararası sistemi devletler arasında yaşanan etkileşime bağlayan Waltz’a göre, merkezi bir otoritenin bulunmamasından dolayı etkileşimin şeklini devletler arasında ki güç dağılımı ve göreceli güç, kısaca “güç ilişkileri” belirler. Uluslararası sistemde yapısal değişimler, devletlerin davranışlarını ve devletlerin arasındaki etkileşimlerinin ürettiği sonuçları etkiler.¹⁰³ Neorealizm ise etkileşen birimler ve uluslararası sonuçlar arasındaki neden sonuç ilişkisi kurmaktadır.*

Waltz uluslararası sistemin ikinci özelliği olarak belirttiği yapıcı unsurların işlevsel olarak farklılaşmasında kasıt, devletler iç özellikleri tamamen farklı bile olsa

⁹⁷ Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, s. 104.

⁹⁸ Griffiths, O’Callaghan, Roach, **a.g.e.**, s. 118.

⁹⁹ Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, s. 129.

¹⁰⁰ **A.e.** s. 140.

¹⁰¹ İskender, Serdar, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, **Jemsos**, C. I, No: 1, 2015, s. 18.

¹⁰² **A.e.** s. 27.

¹⁰³ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, **International Security** C. XXV, No: 1 2000, s. 79.

* Klasik realizm ise sadece uluslararası sonuçlarla ilgilenmiştir.

uluslararası sistemin anarşik yapısı devletleri benzer davranışlar sergilemeye zorladığıdır. Devlet liderlerin, devletlerin yönetim şeklinin ya da devlet sistemlerinin farklı karakterde ve yapıda olması uluslararası sistemde benzer davranışlar sergilemesine engel değildir. Neorealistlere göre devletler arasında ki ilişkiler, devletlerin iç özellikleri ile değil en iyi devletler arası sistemin yapısal bağlamıyla açıklanır. Waltz, parçaların (tek tek devletler), bütün (devletler arası sistem) tarafından belirlenmekte olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁴ Waltz’a göre uluslararası yapı, devletlerin benzer koşullarda kendi içindeki farklılıklarına rağmen benzer politikalar izlemesinin kaynağını ve nedenini oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Ekonomi bilimi ile yakın ilişkiler kuran Kenneth Waltz, devletlerin benzerliğine yine ekonomi üzerinden örnek verir. Ekonomi nasıl firmalara indirgenemez ve onlardan bağımsız bir şekilde yoluna devam ederse uluslararası sistemin de aktörlerden bağımsız şekilde hareket ettiği söyler.¹⁰⁶

Uluslararası sistemin üçüncü özelliği ise sistemin yapısını belirleyen aktörlerinin güçlerinin kapasitesi ve sistemde bulunan büyük güçlerin sayısı (kutupluluk) olduğudur.

1.4.2. Güçler Dağılımı ve Kutupluluk

Neorealistlere göre uluslararası sistemi şekillendiren devletler arasında yaşanmış ve yaşanabilecek olayları etkileyebilen en önemli olgu güçler dağılımıdır. Uluslararası sistemde yer alan devletlerin güç kapasitelerinin farklılığı aralarında ki etkileşimi belirler. Güçler dağılımı sistem içerisinde yer alan büyük güçlerin sayısı ile bağlantılıdır. Sistemi şekillendiren, sistemde yer alan büyük güçlerin sayısıdır. Diğer bir ifadeyle uluslararası bir güç dağılımı sistemdeki bağımsız güç merkezlerinin sayısını ifade eder.¹⁰⁷

Bir devletin büyük güç olarak değerlendirilebilmesi; bir diğer aktörü etkileyebilecek derecede ekonomik, askeri, siyasi vb. kapasitelere sahip olmasına,

¹⁰⁴ Knutsen, **a.g.e.**, s.364.

¹⁰⁵ Arı, **a.g.e.**, s. 157.

¹⁰⁶ Atila Eralp, “Sistem”, **Devlet ve Ötesi**, Ed. by. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 139.

¹⁰⁷ Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, **International Reations**, Pearson, 2011, s. 56.

ittifak kurduğu devletlere söz geçirebilme kabiliyetine, küresel boyutta sisteme etki edebilecek politikalar güdebilmesine bağlıdır.¹⁰⁸

Sistemde belirli bir zaman diliminde büyük güç özelliğine sahip tek bir devlet varsa tek kutuplu, iki büyük devlet varsa iki kutuplu (bipolar), eğer üç veya daha fazla büyük devlet varsa o sistem çok kutuplu (multipolar) olarak tanımlanır. Sistemi tek kutuplu olarak tanımlayabilmek için uluslararası sistemde sadece tek bir büyük gücün olması gerekmektedir.¹⁰⁹ Diğer devletlerin bu hegemon gücün etrafında çevrenirler, askeri ve ekonomik güçleri ona yetişmeye yetersizdir. Tek başına bir devlet, bu hegemon güce karşı durmaya cesaret edememektedir. Tek kutuplu sisteme, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte başlayan ABD hegemonyasını örnek gösterebiliriz. Çok kutuplu sisteme, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların büyük bir kısmını, iki devlet veya iki bloğun karşı karşıya gelmesiyle oluşan iki kutuplu uluslararası sisteme ise, on yedinci yüzyılda İngiltere ve İspanya'yı ve Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB'nin oluşturduğu Doğu ve Batı Blokları'nı örnek gösterebiliriz.¹¹⁰

Hangi sistemin daha istikrarlı olduğu tartışması ise zaman içinde çok tartışılan bir konu olmuştur. Klasik realistler on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sını örnek göstererek çok kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunurlarken, neorealistler arasında bu konuda bir birlik söz konusu değildir. Örneğin Kenneth Waltz (1964), iki kutupluluğu savunurken, Karl W. Deutsch (1964) çok kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunmaktadır.¹¹¹

Kenneth Waltz'a göre geleneksel görüş, iki kutuplu sistemin istikrarsız olduğu ve uluslararası sistemin düzgün işlemesi için dört güce ihtiyaç olduğu eğer beşinci bir gücün, dengeleyici bir işlev görmesi durumunda sisteme ilave bir incelik katacağı şeklindedir.¹¹² Waltz ise bu geleneksel görüşün aksine iki kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunmaktadır. Waltz'a göre eğer sistemde üç büyük devlet olursa, güçlerden ikisi diğerine karşı ittifak kurabilir ve kazançları bölüşüp istikrarı

¹⁰⁸ Ertan Efegil, Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine", **Akademik Bakış**, C. II, No: 4, 2009, s. 5.

¹⁰⁹ Ergin Güneş, "Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, C. XXIII, 2012, s. 83.

¹¹⁰ Viotti ve Kauppi, **a.g.e.**, s. 61.

¹¹¹ Burchill, **a.g.e.**, s. 62.

¹¹² Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, s. 204.

bozabilir. Üç büyük devletli sistem gizli anlaşmalara müsait bir sistemdir. Sistemde beş büyük güç olunca beşinci gücün dengeleme görevini üstleneceğini görüşüne sahip olanlara karşı Waltz, beşinci gücün dengeleme görevi için istekli olacağını bilinemeyeceğini bu nedenle beş kutuplu bir sistemin de beklenen istikrarı sağlayamayacağını ifade etmiştir. Buna göre çok kutuplu sistemde dört büyük olursa sistem, dış ittifak ilişkisine girmeye müsaitken diğer yandan ise dikkate değer bir istikrar vadetmektedir¹¹³ Waltz’a göre çok kutuplu bir dünyada tehlikeler dağınık, sorumluluklar belirsizdir. Çok kutuplu dünyada güç politikasında hangi devletin hangi devlete tehdit oluşturduğu belirsizken, iki kutuplu dünyada bundan asla kuşku duyulmayacağını söylemiştir.¹¹⁴ Bu düşüncenin temelinde iki kutuplu sistemde tehditlerin nereden geleceği bellidir. Devletler rakip devlete odaklanarak tehditlerin kaynağını bilmektedir. Öte yandan çok kutuplu sistemlerin en ciddi sorunlarından biri de sorumluluktan kaçmaktır. Waltz’a göre A devleti B devlete; “Tehdit bana olduğu gibi sana da yöneldiğine göre ben karışmayacağım ve meseleyi halletmeyi sana bırakacağım” diyerek sorumluluğu diğer devlete bırakıp sistemi tehlikeyi sokabilme ihtimali yüksektir.¹¹⁵ Örneğin, İkinci Dünya Savaşı’nda İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği gün geçtikçe büyüyen Adolf Hitler tehlikesiyle mücadeleyi hep birbirlerine bırakmışlar böylece devletlerin sorumluluğu birbirlerini atmaları sonucu tarihinin en yıkıcı savaşı yaşanmıştır.¹¹⁶ Çok kutuplu sistemin bir diğer tehlikesi bir devlet ittifak ortakları tarafından savaşa sürüklenebilir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı’nda Avusturya, Sırbistan’a saldırdıktan sonra Rusya, Sırbistan’ı, Almanya ise Avusturya’yı koruyabilmek için savaşa sürüklendi ve bu durum bir dünya savaşına yol açan önemli bir etken olmuştur.¹¹⁷

Bir diğer neorealist düşünür John Mearsheimer’a göre de iki kutuplu sistemler diğerlerinden daha istikrarlıdır. Ona göre ilk olarak iki kutuplu sistemde savaşa yol açacak daha az sayıda seçenek vardır. Büyük güçler iki kutuplu sistemde savaştıklarında hedef büyük güç değil, diğer büyük güce katılmasını engellemek için

¹¹³ A.e., s. 203- 205.

¹¹⁴ A.e., s. 212-213.

¹¹⁵ A.e., s. 205.

¹¹⁶ Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, London, Cambridge University Press, 2000, s. 109.

¹¹⁷ A.e., s. 109.

küçük güçlerdir. İkincisi, gücün, iki kutuplu sistemde büyük güçler arasında eşit olarak dağıtılması daha olasıdır.¹¹⁸

Kenneth N. Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory” adlı eserinde iki kutuplu dünya ile çok kutuplu dünya arasındaki farkı şu şekilde özetlemiştir. Tarafların karşılıklı bağımlılığı, tehlikelerin yayılması, tepkilerin karışıklığı: bunlar çok kutuplu sistemin özellikleriyken tehlikelerin belirginliği, tehditlerin doğrudan muhatapları bunlar iki kutupluluğun bir özelliğidir.¹¹⁹

20. yüzyıldaki gelişmeleri sistemler karşılaştırması için değerlendirdiğimizde yüzyılın ilk yarısında çok kutuplu bir sistem hâkimdir. Bu ilk yarım yüzyıl içerisinde dünya iki büyük dünya savaşı yaşamıştır. Yüzyılın ikinci yarısında SSCB ve ABD önderliğinde Doğu ve Batı Blokları’nın çekişmesini yaşayan dünya, nispeten daha istikrarlı, bir dönem yaşamıştır. Bu örnek iki kutupluluğun daha istikrarlı olduğu iddiasında olanlar için önemli dayanak noktalarından biridir.*

Özetlemek gerekirse iki kutuplu sistemde blokların neden çatışma içerisinde oldukları, tehlikenin nereden geleceği bellidir. Devletler güç artırımına giderken sistemdeki diğer devletin gücüne bakarak kendi kaynaklarını artırma yoluna gider. Tek ilgilendiği, karşısında yer alan devletin hamleleri, stratejisi, askeri ve ekonomik kaynaklarının güncel ve potansiyel miktarıdır. Çok kutuplu sistemde ise aktörlerin çokluğu devletlerin odaklanması gereken alanları artırır dolayısıyla çıkarlarını gerçekleştirmesini zorlaştırır. Ulusal çıkarını gözeterek bir girişimde bulunduğunda ise sorun çıkarabilecek devlet sayısı iki kutuplu sistemde tek devletken çok kutuplu sistemde daha fazladır. Gerçekleştirilmesi beklenen çıkarlar, uygulanması gereken stratejiler, atılması gereken adımlar çok kutuplu sistemde çok sayıda süzgeçten geçmiş olur zira devletlerin dikkat etmesi gereken birden fazla devlet ve etken vardır.

¹¹⁸ John j. Mearshiemer, **The Tradey of Great Power Politics**. New York, Norton & Company, 2001, s. 346.

¹¹⁹ Kenneth N. Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory”, *Journal of Interdisciplinary History* C. XVIII, No: 4, 1988 s. 624.

* Mearshiemer’a göre, çok kutuplu sistemlerde zamanın %18.3’ ü savaşa geçerken, iki kutuplu sistemde bu oran %2.2’dir. Mearshiemer, **a.g.e.**, s. 358.

1.4.3. Savunmacı ve Saldırgan Realizm

Neorealizm, klasik realizmin özüne bağlı kalarak kendi içerisinde de ayrışmalar yaşamıştır. Neorealist disiplin içerisindeki temel ayrışma gücün yeterliliği hakkındadır. Devletlerin anarşik uluslararası sistemde hayatta kalabilmesi ve egemenliğini koruyabilmesi için güce ihtiyaç olduğunu belirtmiştik. Peki, ne kadar güce sahip olmak devletler için yeterlidir? Gücün fazla olup caydırıcı olması mı yoksa ulusal güvenliğini sağlayacak kadar olması mı devletler için daha güvenlidir? Bu sorulardan yola çıkarak gücün hayatta kalmanın bir aracı olduğunu hem Kenneth Waltz önderliğinde savunmacı (defensive) realizm hem de John Mearsheimer önderliğinde saldırgan (offensive) realizm kabul eder. Temel ayrıştıkları nokta ne kadar gücün yeterli olduğu konusundadır.

1.4.3.1. Savunmacı Realizm

Savunmacı realizm Stephen M. Walt, Charles L. Glaser, Stephen Van Evera ve en önemlisi Kenneth Waltz gibi isimler tarafından tercih edilmiştir.¹²⁰ Savunmacı realistler gücün yeteri kadar bulundurulması ve kullanılması gerektiğini aksi takdirde fazla güç artırımına giden devletlerin, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanacağından dolayı güvenliklerini tehlikeye atmaktadır. Savunmacı realizmde nihai amaç güç maksimizasyonu değil güvenlik sağlamaktır. Gücün güvenlik sağlamada olmazsa olmaz bir araç olduğunu kabul ederler fakat bir devlet gücünü sürekli artırır, bölgesel veya küresel hegemonya kurma yoluna giderse güvenliğini tehlikeye atmış olacaktır. Savunmacı realistler, örnek olarak yirminci yüzyılın ilk yarısında İmparatorluk Almanya'sı (1900-1918) ve Nazi Almanya'sının (1933-1945) bölgesel hegemonya kurmaya çalışmasından dolayı iki büyük dünya savaşında cezalandırıldığını savunmaktadır.¹²¹ Kenneth Waltz'a göre de devletler güçlerini maksimize etme çabalarında bulunmamalıdır çünkü bu politikaların başarısız olma ihtimali yüksektir. Hegemonya kurmaya çalışmak yerine devletlerin ana hedefi diğer devletlerin güç kazanmamalarını sağlamak olmalıdır. Güçlerini güvenliklerini sağlamaya yetecek kadar artırmalıdır. Devletler, saldırgan politikalar izlememeli ve diğer devletleri kendi güvenlikleri hakkında endişelendirmeyecek kadar güç

¹²⁰ Kalkan, a.g.e., s. 131.

¹²¹ Dunne, a.g.e., s. 83.

bulundurulmalıdır.¹²² Aksi takdirde fazla güç artırımına bulunmak diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanacağından bir güvenlik ikilemi oluşturacaktır. Güvenlik ikileminin kısır döngü halinde devam etmemesi, aşırı silahlanmayı ve güç artırımını tetiklememesi için savunmacı realistlere göre devletler statükocu* politikalar izleyerek güç arayışlarını sınırlandırmalıdır.

Savunmacı realistlere göre bir devletin sürekli güç artırması sonucunda, bu durumu kendi güvenliklerine tehdit olarak algılayan devlet veya devletlerin ittifaklar kurarak, tehdit oluşturan devleti dengeleme yoluna giderler. Dengelemeyi ise ya ittifaklar kurarak ya da büyük gücün peşine takılma yolu ile yaparlar. Bu yönüyle savunmacı realizm saldırgan realizme oranla devletler arasın da ittifaklar kurma ve işbirliğinde bulunma konularına daha ılımlı ve açıktır. Çünkü küçük devletlerin büyük devletleri tek başlarına dengeleme kapasitelerinin sınırlı olduğunun farkındadır.

1.4.3.2. Saldırgan Realizm

John Mearsheimer'ın başını çektiği saldırgan realistler, devletlerin anarşik sistemde, güçlerini diğer devletlere oranla en üst düzeye çıkarması gerektiğini savunmaktadırlar.¹²³ John Mearsheimer, savunmacı realizmin devletlerin güçleri sınırlandıran yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Ona göre gücü sınırlandırmak, anarşik sistemde hayatta kalma amacını tehlikeye atmaktadır. Olması gereken ise devletlerin diğer devletlere oranla göreceli gücün ön plana çıkarmasıdır.¹²⁴

Saldırgan realizme göre güç ile güvenlik arasında doğru orantı vardır. Bir devletin gücü (özellikle askeri) ne kadar artarsa kendisine yönelecek tehditler o oranda azalacak dolayısıyla kendini güvende hissedecektir. Mearsheimer'a göre uluslararası sistemde küçük ve güçsüz bir devlet olmak büyük güçlerin açık hedefi olmak anlamına gelir. Güçsüz devletler üzerinden güçlü ülkeler, menfaat sağlamaya hazırlardır. Bu nedenle devletlerin yapması gereken güçlerini maksimize etmektir.

¹²² A.e., s. 82.

* Revizyonist ve statüko terimleri, bir devletin mevcut güç dengesine yönelik politikasını ifade eder. Revizyonist bir devlet, iktidar dengesini kendi lehine değiştirmeye eğilimliyken, statükocu bir devlet mevcut güç dengesini korumaya çalışır. Yuan- Kang Wang, "Offensive Realism and the Rise of China", *Issues & Studies*, C. XL, No: 1, 2004 s. 197.

¹²³ Jorgensen, a.g.e., s. 96.

¹²⁴ Ari, a.g.e., s. 169.

Diğer bir ifadeyle güvenliğini garanti altına almak isteyen bir devletin, saldırılmaya cesaret bile edilemeyecek kadar güçlü ve caydırıcı olması gerekir. Saldırgan realizmin özü devletlerin caydırıcılık kazanmasıdır.

Anarşik uluslararası sistemde devletler arasın da yaşanacak güvenlik ikilemi, birbirlerine karşı güvensizlik oluşturmaktadır. Devletler karşısındaki devletin ne kadar güce sahip olduğunu, güçlerini ne zaman, neden ve nasıl kullanacağını bilemez. Bilgiden yoksunluk güvenlik endişesine yol açmaktadır. Ek olarak güvensizliğe yol açan bir diğer etken ise devletlerin niyetini bilinmemesi, güvenilememesidir. Bir çıkar çatışmasında iyi niyetin kötüye dönmeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Güvensizlik, uluslararası sistemde devletleri saldırgan davranmaya, revizyonist politikalar izlemeye mecbur bırakmaktadır. Saldırgan realistler kendini güvende hissetmek isteyen devletlerin, diğer devletlere oranlara daha fazla güce sahip olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu görüşünün temel mantığı ise sistemin anarşik yapıda olmasıdır. Saldırgan realistlere göre anarşik sistemde devletler başka hiçbir devletin niyetine güvenemeyeceğinden kendisinden başka bir devlete de güvenemez. Böylece anarşik yapının neden olduğu güvenlik açıkları devletleri güç arttırmaya zorlamaktadır. Temel mantığın hayatta kalmak olduğu uluslararası sistemde diğer devletlerle rekabet edebilmenin en iyi yolu onlardan daha güçlü olmaktır. Böylece devletlerin sürekli güç arayışı içerisinde olması onları en sonunda hegemon devlet olmaya zorlayacaktır.¹²⁵ John Mearsheimer, devletlerin nihai amacının bölgesel ya da küresel hegemonya kurmak olduğunu söylemiştir. Hegemonya kurmanın hayatta kalmanın en iyi yolu olduğunu ancak bu şekilde diğer devletlerin tehdidinden kaçınılabileceğini belirtmişti.¹²⁶ Hegemon devlet olmak da gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Bir devlet hegemon olmanın çabasıdayken diğer taraftan dünyanın farklı bölgelerinde başka hegemon güçlerin çıkmasını engellemek için mücadele etmelidir. Yani, öncelikle küresel bir hegemonya kurmaya çalışırken ilerleyen zamanlarda kendisine rakip başka hegemon güçlerinin çıkmasını engellemelidir. Hegemon olmaya çalışan devlete müdahale etme şansı varken

¹²⁵ Truong Thi Thu Ngan, “Neo-realism and the Balance of Power in Southeast Asia”, **CEEISA**, 2016, s.4.

¹²⁶ Mearshiemer, **a.g.e.**, s. 3.

müdahale ederek yükselmesini engellemeye çalışır, çünkü hegemonya kurulduğunda tekrar yıkmak için gerekli askeri ve siyasi yetenekler kısıtlıdır dolayısıyla hegemonya kurulma aşamasındayken engellenmelidir. Örneğin ABD, iki dünya savaşı sırasında amaçlarından biri de diğer büyük devletleri hegemonya kurma yolunda dizginlemektir. Buna göre 1917’de Birinci Dünya Savaşı’na katılarak yükselen Almanya’yı, yine İkinci Dünya Savaşı’nda ve Asya’da Japonya, Avrupa’da ise Almanya’yı bölgesel hegemonya kurma girişimlerini engellemiştir.¹²⁷

Özetle saldırgan realizm ile savunmacı realizm arasında iki temel fark bulunmaktadır. Birincisi gücün yeterliliği konusundaki fikir ayrılığıdır. Savunmacılar sınırlı güç kapasitesini önerirken saldırgan realistler güç maksimizasyonunu önermektedir. Diğer bir ayrışma noktası ise işbirliği ve devletler arası kurulacak ittifaklara bakış açısıdır. Devletlerin işbirliği yapması ve ittifak kurması savunmacı realizme göre hegemonya kurmaya çalışan devleti dengelemek için gerekliyken, saldırganlar tarafından ittifaklar ve devletler arası işbirliği önerilmemektedir. Anarşik sistemde devletlerin niyetlerine güvenilmediği için onlarla aynı ittifak çatısına girmek veya işbirliği kurmak yerine kendi gücüne güvenerek hegemonya kurmaya çalışmak daha güvenlidir. Çünkü özünde ittifak kurulsa bile bu ittifaka yön veren yine büyük devletlerin çıkarlarıdır. Sonuç olarak ittifaklarda söz sahibi olanlar da ittifakın tüm üyeleri değil büyük ve güçlü devletlerdir. Dolayısıyla ittifak kurulsa bile önemli olan yine güçtür, güç kazanmaktır.

Mearsheimer’a göre saldırgan realizm karanlık bir odada güçlü bir el feneri gibidir. Her köşeyi aydınlatamasa bile, çoğu zaman karanlıkta gezinmek için mükemmel bir araçtır.¹²⁸

1.5. Neo- Klasik Realizm

Uluslararası ilişkiler disiplininde ortaya çıkan teoriler, genel olarak ya kendinden önce var olan teorinin bir eleştirisi ya da teorinin açıklamadığı/açıklayamadığı bir durum üzerinden ortaya çıkmıştır. Kenneth Waltz önderliğinde ortaya çıkan neorealizm, kendinden önceki klasik realistlerin ana fikirlerini benimseyerek disiplini daha bilimsel bir zemine yerleştirmek için ortaya

¹²⁷ Balcı, **a.g.e.**, s.139.

¹²⁸ Mearsheimer, **a.g.e.**, s. 11.

çıkıştır. 1990'lı yıllardan itibaren etkisini yitirmeye başlayan neorealizmden sonra ise. neoklasik realizm varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Neorealizmin zayıflamasının en önemli nedenleri arasında ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş'ın, 1990 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermesini öngörememesi yer almaktadır. SSCB'nin askeri bir müdahale almadan nasıl yıkıldığı sorusuna neorealizmin cevap vermekte zorlanması disiplin içinde bir taraftan sosyal inşacılık ve eleştirel teoriye yer açarken, diğer taraftan da neoklasik realizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹²⁹

Steven E. Lobell, Thomas J. Christensen, Randall L. Schweller, Gideon Rose ve Fareed Zakaria gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı neoklasik realizm, klasik realizm ve neorealizmden sonra teorinin üçüncü alt dalı olarak değerlendirilmektedir.¹³⁰

Neoklasik realizm, neorealizmin devletlerin dış politikalarına yalnızca sistem odaklı bakmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Asıl amaçları aynı sistemde farklı devletlerin neden farklı dış politikalar benimsediğini devletlerin içyapısıyla açıklamaktır. Devletlerin dış politikalarını açıklamada, neorealistlerin iddia ettiği gibi sadece sistem faktörünün değil devletlerin içyapısındaki değişkenlerin de etkisi olduğunu göstermektedir. Gideon Rose, neorealistlerin, dış politikanın belirlenmesinde sadece uluslararası sistemin etkili olduğu ve devletlerin benzer politikalar üretmek zorunda olduğu görüşüne karşı önemli olanın devletlerin iç politikadaki değişkenler olduğunu savunmaktadır.¹³¹ Buna göre devletlerin uluslararası sistemde farklı politikalar izlemesinin nedeni kendi içerisinde farklı özelliklere sahip olması olarak belirtmektedir. Neoklasik realistlere göre, uluslararası sistemde devletlerin farklı dış politika izlemelerinin nedenini her devletin farklı dinamiklerinin olmasına bağlamaktadır. Devletlerin içyapılarındaki farklılıklar, uluslararası düzeyde farklı politikalar izlemelerine neden olmaktadır. Neoklasik realistler devletlerin iç yapısındaki özelliklere; devletlerin yapısı, liderlerin

¹²⁹ Balcı, **a.g.e.**, s. 140.

¹³⁰ Kalkan, **a.g.e.**, s. 138.

¹³¹ Sami Kiraz, "Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XX, No: 2, 2018, s. 421.

karakterleri, benimsenen ideoloji ve revizyonist ya da statükocu politikalar izlenmesi gibi örnekler vermektedir.¹³²

Buna göre realizm teorisinin birinci alt dalı olan klasik realizm devletlerin dış politikalarını, devlet davranışlarını gibi olguları insan doğasının kötülüğüne indirgemiş dolayısıyla bilimsel bir temele dayandıramamıştır. Klasik realistlere göre insan doğası kötü olduğu için insanın meydana getirdiği devletler de kötü bir doğaya sahiptir ve güvenlik endişesiyle sürekli bencil ve çıkar eksenli hareket eden dış politikalar izlemektedir. Teorinin ikinci alt dalı olan neorealizm ise devletlerin dış politika oluşturma sürecini sistem odaklı değerlendirmiştir. Neoklasik realizm ise iki teorinin bakış açılarını yanlış olarak değerlendirmese de eksik ve yetersiz bulmuştur. Neoklasik realistlere göre devletlerin dış politika tercihlerini açıklamak ne klasik realistlerin insan doğasına ne de neorealistlerin sistem kavramına indirgenemez. Bu durumların etkisini kabul eden neoklasik realizm devletlerin içsel özelliklerinin devletlerin dış politika benimserken daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Devleti yöneten liderin karakteri, dünyayı ve dış politikayı nasıl ve ne yönde algıladığı devletin yönetim şekli, devletin o zaman diliminde içyapısındaki olayların seyri de dış politika tercihlerinde en az sistem kadar etkilidir. Neoklasik realizmi klasik realizm ve neorealizmden ayıran liderlerin tutumları gibi öznel ve yapısal olmayan iç faktörlere vurgu yapmasıdır.¹³³ Dolayısıyla neoklasik realizm, içsel ve dışsal faktörleri birleştirerek dış politikayı açıklama çabasındadır. Bu yönüyle neoklasik realizm, yapısal realizmin, klasik realizm süzgecinden geçirilmiş hali olarak değerlendirilmekle birlikte, klasik realizmin günümüz şartlarına göre güncellenmiş halidir. Günümüzde devletleri yöneten liderlerin yapısı düşünüldüğünde liderlerin karakterlerinin devletlerin dış politikaların da ve birbiriyle olan ilişkilerinde ne kadar etkili olduğu açıktır.¹³⁴

¹³² Davut, Ateş, **Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak**, Bursa, Dora, 2013, s. 68.

¹³³ Jalal Dehghani Firoozabadi, Mojtaba Zare Ashkezari, "Neo-classical Realism in International Relations", **Asian Social Science**, 2016,s.96

¹³⁴ Birkan Ertay, "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", **Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, 2019: s.1-26.

Özetle realist yaklaşım içerisinde, klasik realizmin temel odak noktası insan doğasıyken, neorealizmin uluslararası sistemin yapısı, neoklasik realizm temel odak noktası ise devletlerin içyapısı olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA GÜVENLİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ (1945-)

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Düzen

Avrupa kıtası yirminci yüzyıla gelene kadar takip eden yüzyıllarda kanlı savaşlar, iç çatışmalar, kanlı devrimler, isyanlar gibi büyük bedeller ödediği olaylar yaşamıştır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ise Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) gibi imparatorluklar parçalayan, yeni devletlerin kurulduğu bir dünya savaşı yaşamıştır. Henüz yarım yüzyıl geçmeden yaşanan, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) ise dünya tarihinin yaşadığı en kanlı savaş olmuş özellikle Avrupa kıtası için felakete yol açmıştır. Yaklaşık 55 milyon insanın hayatını kaybettiği, dünya tarihinin en yıkıcı savaşında Avrupa’nın çoğu bölgesinde açlık ve sefalet yaşanmış, şehirlerdeki çoğu yapı kullanılamaz hale gelmiştir.

Savaş sırasında, Avrupa devletlerinin toplam Gayri Safi Milli Hâsılası (GSMH), ortalama yüzde yirmi beş oranında düşmüştür.¹ Ülkelerde fabrikaların çoğu büyük hasar almış kullanılabilir durumda olanlar ise savaş malzemesi üretecek biçimde düzenlenmişti. Bu fabrikaların tekrar eski haline döndürülmesi için gerekli maddi kaynak bulmak savaş sonrası ekonomisi çökme noktasında bulunan Avrupa devletleri için oldukça zordu.²

Belçika o dönemde ağır hasar almamıştı ancak komşusu Hollanda’nın bazı bölgelerinden savaşlar yaşandığı için harap olmuştur. Fransa ve İtalya, ise direniş güçleri ve faşist güçler arasındaki hesaplaşmadan dolayı, kısa ama şiddetli iç savaşlar yaşamışlardı. SSCB ise savaşı kazanan tarafta olmasına rağmen muazzam derecede fiziki yıkıma uğramış ve yaklaşık 27 milyon Sovyet vatandaşının hayatını kaybettiği düşünülmektedir.³ Almanya ise devlet egemenliğini kaybetmiş, savaş devam ederken yapılan Yalta Konferansı ile savaş sonunda İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD arasında dört bölgeye ayrılacağına karar verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda sahne alan devletlerin büyük çoğunluğu her bakımdan ağır kayıplar vererek savaştan çıkarken,

¹ Kürşat, Korkmaz, “Transatlantik İlişkilerin Savunma Boyutunun Değerlendirilmesi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, No: 1, 2018, s. 161.

² Çağrı, Erhan, ““Avrupa’nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LI, No: 1, 1996, s. 260.

³ Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Tarihi**, Çev. Hale Akay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, s. 33.

ABD ise tam tersine güç kazanarak çıkmıştı. ABD ekonomisi savaştan %15'lik bir büyüme ile çıkarken , savaş boyunca üretim kapasitesi %50 artmıştır.⁴

John L.Gaddise göre, iyi savaş diye bir şey olabilirse, ABD için bu neredeyse gerçekleşmiştir.⁵

Avrupalılar, yüzyıllardır süregelen savaşlardan vb. yıkıcı sonuçları olan olaylardan yorgun düşmüş, savaş sonrası Avrupalı devletler ve sivil halk, açlık ve sefalet karabulut gibi Avrupa'nın üzerinde gezerken artık yeni savaşların yaşanmasını istemiyorlardı. Gerek savaş sırasında durum tespiti için gerekse savaş sonrasında barışın ve güvenliğin sağlanması için devlet liderleri sık sık uluslararası konferanslarla bir araya gelmişlerdir. Ancak savaşta birleşen müttefiklerin barışta arasının açılacağı görünüyordu. Savaşta ortak bir düşmanı (Almanya) durdurmak için bir araya gelen büyük devletlerin (ABD- SSCB) barış zamanında ideoloji ve çıkar çatışmaları yaşanacağı Yalta ve Postdam Konferansı'nda görülmüştür.

İngiltere başbakanı Winston Churchill, 12 Mayıs 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman'a gönderdiği telgrafta endişelerini dile getirmişti:

“... Bu arada Rusya'da neler olacak?... Rusların Yalta Anlaşmalarını hatalı bir şekilde tefsir etmelerinden, Polonya'ya karşı olan hareket tarzlarından, Yunanistan müstesna Balkanlardaki üstün nüfuzlarından, Viyana hakkında yarattıkları güçlüklerden, kendi kuvvetleri ile işgal ve kontrol ettikleri ülkelerin birleşmesinden ve ilaveten diğer birçok memleketlerde komünist tekniğini kullanmalarından ve bilhassa muazzam bir orduyu uzun bir süre silahaltında tutabilmek imkanlarından büyük endişe duymaktayım. Bir veya iki sene sonra vaziyet ne olacak? Bu tarihte Amerikan ve İngiliz orduları dağılmış, Fransızlar daha henüz büyük bir mikyasta teşkilatlanmamış olacaklar... Halbuki Rusya ikiyüz veya üçyüz tümeni faal bir şekilde tutmaya karar verebilir.”⁶

Churchill, Stalin'in Kızıl ordu aracılığıyla serbest bırakılmış bölgelere komünizmi yerleştireceğinden şüpheleniyordu ve Roosevelt'in yardımı olmadan tek başına Stalin'i durdurma şansı yoktu. Kısa süre içinde Churchill'in endişelerinde haklı olduğu görülmüştür. 1947' de Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve

⁴ Korkmaz, a.g.e., s.161.

⁵ John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek**. 3. bs., Çev. Dilek Cenkçiler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 18.

⁶ Mert Özışıklı, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Girişi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 85-86.- Tez ?

Polonya'daki komünist partiler, iktidarı ele geçirmişlerdir⁷ Doğu Avrupa'da komünizm ve Sovyet etkisi hızla yayılıyor ve hissediliyordu. Ayrıca Hitler'i yenmek için Kızıl Ordu'nun diğer devletlere oranla daha fazla aldığı sorumluluk ve verdiği daha fazla kayıplardan dolayı SSCB kendisinde savaş sonrası düzeni şekillendirme de büyük öncelik hakkı görmektedir.⁸ Örneğin harap olmuş ve egemenliğini kaybetmiş Almanya'dan kendisinden verdiği zararların temini için ciddi bir tazminat istiyordu. Maddi olarak tazminatının karşılığını alınmasının imkansız olduğunu bilen Sovyetler, ödemeyi mal olarak alacaklardı ve Alman sanayisini parçalayacaklardı. Bu saldırgan tutum ve akabinde yaşanan tüm gelişmeler ABD ve İngiltere'yi endişendirmiştir. ABD, zayıf bir Avrupa'nın SSCB tehlikesine karşı bu şartlarda karşı koyamacağını fark etmiştir. Bundan dolayı ekonomik olarak çökmüş Avrupa'yı ayağa kaldırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu doğrultuda Marshall Planı ile 1947 yılında Avrupalı devletlere maddi yardımlar yaparak Sovyet etkisini kırmak ve Avrupa'yı tekrar kendisi ile ticaret yapabilecek düzeye getirmek istemiştir. SSCB ise, Marshall Planı'ndan hoşlanmamış, nüfuz ettiği bölgelerde baskıyı artırarak karşılık vermiştir. Ayrıca 1947 yılında uluslararası komünist hareketi içinde temel ilkeleri uygulamak amacıyla Kominform'un kuruluşunu duyurmuştur.⁹ Karşılıklı atılan adımlarla Soğuk Savaş'ın, Doğu ve Batı blokları oluşmaya başlamıştır. Büyük bir savaştan sonra kalıcı barışı hedefleyen Avrupa, iki büyük gücün Soğuk Savaş'ının gölgesinde kendi güvenliğini sağlama girişimlerinde bulunmuştur. Savaş yorgunu ülkeler için bu girişimlerin Avrupa bütünleşmesi şeklinde olması gerektiği düşünülmüştür. Çünkü her ülkenin kendini savunması için gerekli ekonomik altyapı, moral ve direnç savaşın hemen ertesinde yeterli görülmemiştir. Bunun yerine Avrupa bütünleşmesi sağlanırsa hep birlikte yeni düzenin gerekliliklerine daha sağlam ve güvenli şekilde cevap verilebileceği öngörülmüştür. Bu doğrultuda atılan ilk adım ise Brüksel Antlaşması olmuştur.

2.1.2. Brüksel Antlaşması

ABD ve SSCB arasında ideolojik çatışma ve tüm anlaşmazlıklar ortak bir Almanya tehdidinin ortaya çıkmasıyla ertelenmiştir. Tehdit ortadan kaldıktan sonra

⁷ A.e., s. 40

⁸ Gaddis, a.g.e., s. 19.

⁹ Gaddis, a.g.e., s. 37.

ötelenen sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmış ve nükleer silahlanma hatta uzay da bile yaklaşık yarım yüzyıl sürececek bir yarışı tetiklemiştir. Avrupa ise özlemini duyduğu barış ortamından uzak kalmış, Avrupalı devletler, yaşanacak muhtemel savaşları önlemek için savunma anlaşmaları yapmak durumunda kalmıştır.

Avrupalı devletleri savunma anlaşmalarına yapmaya zorlayan iki durum vardır. Birincisi, komünizmi yayma amacıyla hızla Doğu Avrupa'ya faaliyet gösteren SSCB, ikincisi ise eski gücüne kavuşma ihtimali ile dünyayı tekrar olası bir savaşa sürüklenme olasılığı bulunan Almanya'dır. Özellikle o dönemde SSCB'nin Avrupa'nın en büyük askeri güç kapasitesine ulaşması ve komünizmi giderek özellikle Doğu Avrupa'da yaymaya başlaması Avrupa devletlerini ciddi şekilde endişelendirmiştir. Tüm bu tehlikelere karşı İngiltere ve Fransa arasında 4 Mart 1947 yılında imzalanan olası saldırı durumunda karşılıklı yardımlaşmayı içeren Dunkirk Antlaşması Avrupa'da savunma konusunda yapılan ilk antlaşma olmuştur.¹⁰ Karşılıklı ekonomik ve askeri yardımlaşma taaahhütlerini içeren bu antlaşma Avrupa bütünleşmesinin ilk adımı olarak gösterilebilir. Bu tarihten itibaren Avrupa bütünleşmesi yolunda atılan tüm adımların başlangıç noktası bu antlaşmadır. Bu antlaşmanın odak noktasını oluşturan Sovyet yayılcılığının en ciddi örneği ise Çekoslovakya'da yaşanmıştır. Şubat 1948'de Prag'da SSCB destekli komünist partinin iktidarı ele geçirmesi, Avrupalı devletleri ve ABD'yi son derece tedirgin etmiş, bu gelişmelere karşılık Avrupa'nın bir bütün olarak korunmasını sağlayacak ortak bir savunma antlaşması imzalanması gereği duyulmuştur. Bu doğrultuda 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan antlaşma ile kurulan Brüksel Paketi'nin siyasi askeri ve ekonomik her türlü konuda Avrupa bütünleşmesinin Dunkirk Antlaşması'ndan sonra atılan en ciddi adımıdır.¹¹ Dunkirk Antlaşması'nda sadece İngiltere ve Fransa yer alırken, Brüksel Antlaşması'na beş taraf devlet bulunmaktadır. Bu antlaşma taraf devletler arasında ekonomik sosyal, kültürel işbirliği ve kolektif güvenlik anlayışını öngörmüştür. Antlaşmanın 4. Maddesi, antlaşmaya taraf olan devletlerden birinin topraklarında bir

¹⁰ Haydar Efe, "AB'nin "Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası" Oluşturma Çabaları", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III, No: 2, 2007, s. 3.

¹¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu, **NATO-AB İlişkileri İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri**, Ed.by. Mustafa Aydın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.10.

saldırıya maruz kalması halinde diğer taraf devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesine dayanarak saldırıya uğrayan ülkeye askeri yardımlarda bulunacağını tahahhüt etmiştir.¹² Antlaşmanın bu maddesiyle Avrupalı devletler saldırı ihtimaline karşılık ortak bir savunma anlayışına sahip olmayı öngörmüştür. Antlaşmanın imzalanmasından kısa süre sonra 21 Haziran 1948' de tarihe, Berlin Ablukası* olarak geçen Sovyetlerin İngiltere, Fransa ve ABD'ye karşı Berlin'i abluka altına alması Sovyet tehdidinin giderek arttığını göstermiştir. Üzerinde uzlaşamayan ve egemenliğini kaybeden bir Almanya sorunu, diğer taraftan artan Sovyet yayılmacılığı Avrupalı devletlerine askeri konular da birlikte hareket etmenin önemini göstermiştir. Bu yaşanan gelişmelerden sonra Dunkirk ve Brüksel Antlaşmaları'na ek olarak bütünleşmenin daha çok askeri ve savunma yönüne vurgu yapılmasına karar verilmiştir.

2.1.3 Avrupa Savunma Topluluğu Oluşturma Girişimleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler doğrultusunda Sovyet yayılmacılığının artması sonucunda Almanya'nın Sovyet etkisi altına girmemesi için askeri bir güce sahip olmalı mı olmamalı noktasında Batılı ülkeler arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. Savaş sonrası orduya sahip bir Almanya kayıplarının temin edebilmek için tekrar dünyayı bir savaşa girdirebilirdi. Ordusuz kalırsa SSCB'ye karşı savunmasız kalacaktı. Fransa, Almanya'nın bir orduya sahip olmanı istemezken, İngiltere ve ABD Sovyet tehdidine karşı en azından Almanya'nın yeterli ölçüde silahlandırılması gerektiğini düşünmekteydi. Ancak Fransa, Almanya'nın silahlandırılmasına karşı olsa da SSCB'nin Prag Darbesi, Berlin Ablukası gibi Avrupa'ya yaşattığı olaylar ortak savunma alanında "Avrupa Savunma Topluluğu (AST) fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³ Avrupa Savunma Topluluğu

¹²BrusselsTreaty,(Çevrimiçi),

https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Brussels%20Treaty.pdf, 30 Ağustos 2019.

* Savaştan sonra bölünen Almanya'da Berlin SSCB'nin kontrolünde yer almaktaydı. Ancak savaş sonrası yapılan Almanya'yı taksim edilmesi müzakerelerinde SSCB, Berlin'in yarısını kaybetmiştir. Zaman geçtikçe SSCB'nin bu durumu kabullenememesi sonucunda, SSCB 21 Haziran 1948' de Berlin'i yasak bölge ilan ederek, şehrin tüm kara bağlantılarını kesmiştir. Diğer ülkeler kendilerinin sorumluluğunda olan kısımlara yiyecek vb. ihtiyaçları temin etmek için hava köprüleri kurmuşlardır. ABD'nin nükleer güçlerini İngiltere'ye göndermesiyle durumun ciddiyetini anlayan SSCB, 5 Mayıs 1949' da ablukayı kaldırmıştır. Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.

¹³ Korkmaz, **a.g.e.**, s. 171.

kurma ve bunun sonucunda ortak bir Avrupa Ordusu oluşturma fikri ilk olarak 24 Ekim 1950 tarihinde Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafından ortaya atılmıştır. Pleven Planı olarak bilinen bu plana göre oluşturulmasını düşünülen bu ordunun Almanya'yı da kapsayacak şekilde ve ABD'den bağımsız tek üniformalı, tek bayraklı ve tek bir otorite tarafından yönetilecek ulus üstü bir yapıda olması planlanmıştır.¹⁴ Her biri bin personele sahip, bir tümenin kontrolü de Almanya'da olmak üzere toplam altı tümenin oluşturulması öngörülmüştür. Bu ordunun Avrupalı devletlerin ortak şekilde oluşturacağı bir Genelkurmay Başkanlığı tarafından yönetilmesi planlanmıştır.¹⁵ Bu doğrultuda AST antlaşması Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'un katılımıyla imzalanmıştır. Ancak çoğu uluslararası antlaşmada olduğu gibi bu antlaşmanın da yürürlüğe girebilmesi için antlaşmayı imzalayan devletlerin ulusal düzeyde bir onay vermesi gerekmektedir. Fransa parlamentosu ise Kore savaşının sona ermesi ve 1953 yılında Stalin'in hayatını kaybetmesinden dolayı mevcut tehditlerin ortadan kalktığını ve endişelenecek bir durum olmadığını gerekçe göstererek kendi oluşturduğu planı kabul etmemiştir. Bu yüzden AST girişimi başında başarısız olmuştur. Bu başarısız girişim Avrupa bütünleşmesinin savunma boyutunun gelişimini derinden yaralamıştır.

2.1.4. Batı Avrupa Birliği

Avrupa'da kademeli olarak artan Sovyet tehdidi, başarısız sonuçlanan Avrupa Savunma Topluluğu girişimi, Avrupalı devletlerin güvenlik endişesini giderek artırmıştır. Sovyet etkisi altında yaşanan Prag Darbesi, Berlin Ablukası ve Kore Savaşı ABD ve Avrupalı devletleri endişelerini giderek artırmıştır.. Nasıl ki Kuzey ve Güney Kore arasında bir savaş yaşanmışsa, egemenliğini kaybeden Almanya'nın doğusunda ve batısında bir iç savaşın yaşanmayacağını garantiye almak için bölünmüş bir halde bulunan Almanya'nın zayıf bırakılması, Sovyetler'in etkisi altına girmesini ve istediklerini çok kolay şekilde dayatabilmesini kolaylaştırıyordu.

Avrupa Savunma Topluluğu projesini ortaya atan ve daha sonra Almanya'nın silahlanmasından endişe ettiği için ek tedbirler isteyen, tehditlerin azaldığını ifade

¹⁴ Efe, **a.g.e.**, s.4

¹⁵ Korkmaz, **a.g.e.**, s. 171.

ederek antlaşmayı onaylamayan Fransa'nın yerine, Avrupa güvenliğini konusunda İngiltere ön plana çıkmıştır.¹⁶ İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Antony Eden, 1954 yılında Brüksel Antlaşması'nın Almanya ve İtalya'yı da içeren şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmesiyle Londra Konferansı'nın önü açılmıştır.¹⁷ Ekim 1954 yapılan Londra Konferansı sonucunda Almanya'nın NATO kontrolünde silahlandırılması ve Avrupa ortak savunma güvenliğine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Almanya'nın ortak Avrupa güvenliği oluşumuna dahil edilebilmesi için 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması'nın Almanya ve İtalya'yı da kapsayacak şekilde revize edilmesi gerekmiştir.¹⁸ 23 Ekim 1954 tarihinde Brüksel Antlaşması'nı imzalayan devletlere, İtalya ve Almanya eklenerek Paris Antlaşması sonucunda Batı Avrupa Birliği kurulmuştur. Batı Avrupa Birliği'nin kuruluş amaçları arasında; Federal Almanya'yı NATO'ya dahil etmek, Almanya'nın kontrollü şekilde silahlandırılarak Avrupa güvenliğine entegre etmek, Sovyet tehdidine karşı mücadele etmek olarak belirtebiliriz.¹⁹ Avrupa devletleri BAB' a NATO'yu tamamlayıcı bir görev yüklese de özellikle Fransa'nın başını çektiği Avrupacı grup ABD'den bağımsız bir Avrupa ve Avrupa savunması fikirleri üretmeye başlamıştır.. Ancak antlaşmanın 4. Maddesinde yer alan BAB'ın Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile yakın işbirliği içinde çalışacaktır²⁰ ibaresi henüz kuruluşundan itibaren BAB'ın NATO'ya rakip değil alternatif bir savunma örgütü olarak işlev göreceğini açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla BAB, faaliyet gösterdiği zaman içerisinde tam bağımsız bir şekilde işlev gören bir kuruluş olamamıştır. Sovyet etkisini kırma görevi ise istenilen sonuca ulaşamamıştır. Çünkü 1949 yılında kurulan ABD güdümünde bulunan NATO ve her ne kadar tam bağımsız

¹⁶ Sertif Demir, "Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi Ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* C. V, No: 9, 2009, s. 18.

¹⁷ Kamuran Reçber, "Avrupa Güvenlik Ve Savunma Sisteminde NATO'nun Dışlanma Olasılığına Hukuksal Bir Bakış", *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 34, 2006, s. 23.

¹⁸ Efe, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁹ Haşim Türker, *Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2007, s. 53.

²⁰ Modified Brussels Treaty, ", October 23, 1954, (Çevrimiçi), https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065e695/publishable_en.pdf, 2 Eylül 2019.

şekilde faaliyet gösteremese de BAB karşısında SSCB, kendini ve bloğunu korumak için 1955 yılında Varşova Paktını* kurarak bu oluşumlara karşılık vermiştir.

Soğuk Savaş'tan sonra BAB'a yeni görevler verilip tekrar canlandırma girişimlerine kadar BAB, askeri savunma amacıyla kurulmuşsa da siyasi bir danışma ve tartışma formu olmaktan öteye gidememiştir.²¹

Bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde zayıf kalan BAB, 1984 yılında Roma Bildirisi ile işlevleri artırılmaya çalışılmış, askeri misyonlarda BAB'ın görev tanımlarına eklenmek istenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından 19 Haziran 1992' de Petersberg Görevleri olarak bilinen bildirge ile insani yardım ve kurtarma faaliyetleri, barışı koruma ve sağlama dahil, BAB'a kriz yönetiminde ihtiyaç duyulacak, askeri etkinliklerde bulunma görevleri verilmiştir.²² Soğuk Savaş sonrasında özellikle Doğu Avrupa'da yaşanan iç savaşlara karşı BAB etkisiz kalmış, 11 hafta süren Kosova harekatında ise Avrupa'nın askeri deformeleri gün yüzüne çıkmış ve NATO varlığını BAB'ın güvenlik ve savunma konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmıştır.²³ BAB, 30 Haziran 2011 tarihinde ise resmen geçersiz ilan edilmiştir.

2.1.5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK)

1970'li yıllara gelindiği zaman Soğuk Savaş yumuşama dönemine (detant) girmiştir. Bu doğrultuda, Batı'nın “karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimleri” müzakerelerine başlanması yönündeki önerisinin Doğu Bloku tarafından kabul edilmesiyle 1973 yılında Helsinki'de başlayan süreç 1975 yılında 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senediyle, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci başlamıştır.²⁴ Helsinki Nihai Senedi, 1 Ağustos 1975'te Helsinki'de 35 devlet tarafından imzalanmıştır.

* Varşova Paktını 8 sosyalist ülke; Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan, SSCB, Arnavutluk, Romanya ve Polonya 14 Mayıs 1955 tarihinde Varşova Paktını kurmuştur. Varşova Paktı, pakta katılan devletler arasında kolektif savunma işbirliğini öngörüyordu.

²¹ P. Siousiouras, N. Nikitakos, “European Integration: The Contribution of the West European Union”, *European Research Studies*, IX, No: 1-2, 2006, s. 119.

²² Fehmi Ağca, *AB'nin Güvenlik Ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu*, İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2010, s. 156.

²³ A.e., s. 157.

²⁴“Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)” (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit_.tr.mfa 4 Eylül 2019.

İki bloğun, Avrupa güvenliğine dair beklentileri birbirinden farklıydı. Varşova Paktı ve özellikle Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da (Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya'da ki gibi) egemenliğini ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan jeopolitik değişikliklerin Batılı devletler tarafından tanınmasını talep etmekteydi. Genel olarak Batılı ülkeler ise transatlantik bağlarını sürdürmeye ve Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'daki etkisini kırmayı amaçlamışlardı.²⁵ Soğuk savaşın yumuşama dönemine girdiği 1970'li yılların başlarında ise iki blok arasında çatışmayı azaltacak diyalog kurulmasını kolaylaştıracak bir forum ortaya çıkmıştır. Bir siyasi ve danışma formu ve onu izleyen yıllarda devletlerin katılımları ile bir dizi konferanslardan oluşan AGİT'in amacı ise, dünyaya barışı tahsis etmeye yardımcı olmak, mevcut ve muhtemel sorunları çözümünde ve krizleri önleme noktasında etkin rol almaktır.²⁶ Ek olarak insan hakları, güvenlik ve ekonomi gibi alanlarında diyalog ve işbirliği sürecini desteklemek amacıdadır.²⁷ Bu amaçları gerçekleştirmek, AGİT'i hem uluslararasılaştırmak hem de kurumsal ve hukuksal bir zemin hazırlamak için Helsinki'de imzacı devletler on temel ilke ortaya koymuşlardır.

Bu ilkeler;²⁸

- Devletlerin egemen eşitliği
- Güce ve tehdide başvurulmayacaktır.
- Sınırların değişmezliği
- Ekonomik İşbirliği
- İki bloğa ait insanların görüşmelerini kolaylaştırmak
- Ayrı ailelerin birleştirilmesi ve farklı ülke vatandaşlarının evliliklerinin kolaylaştırılması
- Gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- Demokrasilerin geliştirilmesi
- İnsan haklarının geliştirilmesi

²⁵ Ki-Joon Hong, **The CSCE Security Regime Formation An Asian Perspective**, Macmillan Press, 1997, s.11-13.

²⁶ H. Tahsin Fendoğlu, "AGİT'in Güvenlik Boyutu", **Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Yayını**, 2002, s. 346.

²⁷ Ağca, **a.g.e.**, s. 157.

²⁸ Çakmak, **a.g.e.**, s. 210.

-Güvenlik ve Barış için çalışılması

Bu ilkeler Helsinki Antlaşması'nın anayasası olarak kabul edilir ve “10 Emir” (Decalogue) olarak adlandırılır.²⁹ Helsinki ile başlayan AGİK konferansları, Belgrad (1977-78), Madrid (1980-83) ve Viyana (1986-89) ' da yapılan konferanslarla devam etmiştir.³⁰

Helsinki'den sonra AGİK'in gidişatı radikal şekilde etkileyen ikinci büyük zirve 1990 yılında Paris'te yapılmıştır. Dönemin Fransa Başkanı, François Mitterrand, 19 Kasım 1990' da Paris'te yaptığı konuşmada: “Yüzyılın ve binyılın sonundan önce, bugünkü toplantımız bir çağın sonunu ve dolayısıyla bir başlangıcı işaret ediyor³¹” cümlesiyle Paris Zirvesi'nin önemini belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'nın güvenliğinin ne yönde seyredeceğinin tartışıldığı Paris zirvesinde, AGİK'in anayasası olarak nitelendirilen “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” (Charter of Paris for a New Europe) kabul edilmiştir.³² Üç bölümden oluşan Paris Şartı'nda, “yeni bir demokrasi, barış ve birlik dönemi” başlıklı birinci bölümde insanlığın ve devletlerin ortak insani değerleri ile ilgili, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ayrıntılı taahhütler yer almaktadır. “Gelecek için kurallar” başlığı yayınlanan ikinci bölümde önümüzdeki yıllarda AGİT'in işlev görebilmesi için bir rehber niteliğindedir. Üçüncü bölüm ise, “AGİT sürecinin kurumsal altyapısını hazırlarken AGİT'i kurumsallaştırma amacı taşımaktadır.³³ Bu zirve ile Soğuk Savaş sonrası yeni Avrupa'nın temellerini atarken, önemli kararlara imza atılmıştır. Bu kararlar arasında ülkelerin bölünmez bütünlüğü, sorunların barışçıl çözümü ve Avrupa ülkelerinin tek yönetim şeklinin demokrasi olacağı sayılabilir.³⁴ 1990' da Paris Şartı ile AGİK, yaptırım gücüne sahip olmamasına rağmen, anlaşmazlık ve çatışma durumlarında başvurulabilecek bir danışma organı olarak işlev görmesine olanak sağlayan kapsamlı bir çerçeveye oturtulmuştur.³⁵

²⁹ Bilal Karabulut, “Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış**, C. IV, No: 8, 2011, s. 72-73.

³⁰ Robertson, **a.g.e.**, s. 360.

³¹ Hong, **a.g.e.**, s. 78.

³² Karabulut, **a.g.e.**, s.75.

³³ Hong, **a.g.e.**, s.80.

³⁴ Çakmak, **a.g.e.**, s. 210.

³⁵ Kesgin, **a.g.e.**, s. 20.

Paris Zirvesi'nin ardından Helsinki (1992), Budapeşte (1994), Lizbon (1996), İstanbul (1999) ve Astana (2010) zirveleri yapılmıştır.³⁶ Budapeşte Zirvesi'nde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak isim değişikliği yaşamıştır. Günümüzde ise AGİT'in yapılan zirveler sonucunda, dört temel görev tanımı bulunmakta olduğu söylenebilir. Bu görev tanımları; demokratikleşme süreçlerinin desteklenmesi, önleyici diplomasi, çatışmaların çözümü ve çatışma sonrası güvenlik inşası şeklinde sıralanabilir.³⁷

Sonuç olarak AGİT soğuk savaşta bloklar arasındaki ilişkilerin gerginlikten sakinliğe, çatışmadan yumuşamaya geçişini kolaylaştırmak için kurulmuş, danışma ve işbirliği forumu olarak değerlendirilebilir. AGİT bloklar arası ilişkilere doğrudan etki etmekten ziyade ilişkilerin düzelmesinde ve gelişmesinde aracı ve yardımcı bir oluşum olmuştur.

2.2 NATO'nun Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa özelinde dünya, barışı sağlama ve koruma noktasında önemli adımlar atsa da Birleşmiş Milletler gibi barışın garantörü olması beklenen ulus üstü bir yapı kurulsa da yaşanan gelişmeler ışığında barıştan uzak kalınacağı görünüyordu. Yayılmacı politikalar izleyen SSCB ve savaş sonrasında güçlenerek çıkan tek ülke ABD gibi iki süper güç karşısında Avrupalı devletlerin ne ekonomik ne de askeri olarak bir rakip olabilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla savaş sonrası kurulacak yeni düzende SSCB ve ABD etkindi ve aralarındaki ideolojik karşıtlık ve savaş sonrasında zıt düşen ulusal çıkarlar dünyada yeni bir kaosun habercisiydi. Bu kaosun süreç içerisinde yeni bir dünya savaşına sebep olmasından büyük endişe duyuluyordu. Almanya'nın doğu ve batı olarak bölünmesi, SSCB'nin uzak doğuda Çin ve Japonya'dan istekleri, Yunanistan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde komünist ihtilalleri desteklemesi, Çekoslovakya Darbesi ve Berlin Ablukası gibi Sovyetlerin başrol oynadığı birçok olay iki süper güç arasında yaşanacak Soğuk Savaş'ın habercisiydi.³⁸

³⁶ Karabulut, **a.g.e.**, s. 75.

³⁷ Karabulut **a.g.e.**, s. 82.

³⁸ Çakmak, **a.g.e.**, s. 196.

SSCB, savaş sonrasında bir barış düzeni kurmaktan ziyade alabildiği kadar geniş alanı komünizm etkisine alma gayretindeydi. Avrupa ülkelerinde demokratik rejimlere yapılan komünist darbelere destek olarak, ekonomik ve askeri gücünün etkisini hissettirmekten de çekinmiyordu. Buna karşılık ABD Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Sovyet yayılcılığına ilk karşılığını vermiştir.³⁹ İki süper güç arasında savaştan sonra yaşanan realist bakış açısıyla iki devletin güç mücadelesine girmesi sonucunda artan güvensizlik ortamı uluslararası sistemde yer alan devletler için güvenlik ikilemlerine neden olmuştur.⁴⁰

Avrupalı devletler ayrı ayrı Sovyet tehlikesine karşı koyabilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla güvenliği sağlamanın yolu ortak güvenlik anlayışında yatıyordu. Daha önce bahsettiğimiz Brüksel Antlaşması'nı imzalayarak güvenliklerini sağlamayı amaçlamışlardır. Fakat kurulmaya çalışılan bu ittifakın gücü Sovyetleri durdurmak bir kenara onları dengeleyebilecek durumda bile değildir. Savaştan sonra ekonomik, askeri ve birçok yönden yaralarını sarmaya çalışan Avrupa kıtası için ABD'nin de yer aldığı veya destek verdiği ittifaka ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.⁴¹ Bir ittifaka ihtiyaç duyulmasının diğer bir nedeni ise büyük umutlarla kurulan Birleşmiş Milletler'in istenilen barış ortamını tahsis edememesidir. BM'ye bağlanan ümitler, henüz 1949 yılından itibaren Sovyetlerin 30 defa kullandıkları veto ile kırılmış bulunuyordu.⁴² ABD ise Monroe doktrininden beri Avrupa ile ittifaka girmemiştir ama değişen şartlar, Avrupa ile bir ittifakın gerekli olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler ışığında Senatör Vanderberg tarafından yapılan ve tarihe "Vanderberg Kararları" olarak geçen teklif, 11 Haziran 1948 günü 4 muhalif oya karşı 64 oyla kabul edilmiştir. Vanderberg kararlarıyla ABD'nin ulusal güvenliği tehlikede görüldüğü zaman Amerikan hükümetine karşılıklı savunma antlaşmalarına katılabilmesine yetki vermiştir.⁴³ Vanderberg kararıyla ABD, ulusal güvenliğine karşı saldırı olması durumunda BM'nin 51. maddesi uyarınca bireysel veya ortak

³⁹ Erhan Portakal, "Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) Ve Varşova Paktı'nın Kuruluş Süreci Ve NATO'nun ilk On Yılı", **Yüksek Lisans Tezi**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 112.

⁴⁰ Meral Balcı, "Türk-Nato Savunma İş Birliği'nin Derinliği", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. VII, No: 2, 2018, s. 885.

⁴¹ İbrahim Emre, Tezcan, "21. Yüzyılda NATO", **Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 23.

⁴² **NATO El Kitabı**, Paris, 1965, s. 9.

⁴³ **A.e.** s. 10.

olarak kendini savunma hakkını kullanma kararlılığını açıkça ortaya koymuştur.⁴⁴ Ayrıca ABD, Avrupalılar tarafından imzalanan Brüksel Antlaşması'nın Almanya'yı dışlamasından memnun değildir. Zayıf bir Almanya'nın Sovyet etkisine gireceğini, dolayısıyla Avrupa devletlerinin Almanya'yı bütünleşme sürecine dahil etmesini istiyordu.⁴⁵

Bu etkenler sonucunda ortak bir savunma örgütü olan NATO'yu oluşturan antlaşma 4 Nisan 1949 tarihinde Brüksel Antlaşması'nı imzalayan devletlere ABD, Kanada, İzlanda, Norveç, Danimarka, Portekiz ve İtalya'nın eklenmesiyle Washington DC' de imzalanmıştır. ABD'nin NATO İttifakına ihtiyaç duymasının nedeni SSCB'nin yayılmasını engellemek ve özellikle coğrafi olarak yakın olan Avrupa'yı SSCB'ye karşı korumaktır.⁴⁶ Bir uluslararası örgüt olarak NATO'nun 4 temel hedefi vardır;⁴⁷

- Transatlantik* bölgesinde işbirliği sağlamak
- Transatlantik ilişkileri siyasi ve diplomatik dayanışma zeminine oturtmak
- Ortak savunma anlayışı geliştirmek
- Askeri güç ve silahlanmanın artırılması

NATO ile temel amaç, antlaşmayı imzalayan devletleri ortak bir güvenlik şemsiyesi altına almaktır. NATO klasik bir güvenlik örgütünden daha farklı misyon ve sorumluluklara da sahip olmuştur. Askeri yönü bir tarafa üyelerin, siyasi bağımsızlığı, ekonomik, kültürel birçok sorun ve konulara karşı danışma örgütü niteliğinde olmuştur.

NATO'nun kurucu antlaşmasının birinci maddesinde, NATO'nun sorunları uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözeceğini, ikinci madde ile taraflar arasında ekonomik işbirliğinin teşvik edileceği

⁴⁴ Vandenberg Resolution, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Vandenberg%20resolution.pdf 11 Eylül 2019.

⁴⁵ Mark Smith, **NATO Enlargement During The Cold War Strategy and System In The Western Alliance**, New York, Palgrave, 2000, s. 19.

⁴⁶ Tezcan, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁷ Mesut Şöhret, "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Yapılanmasının Tarihsel Gelişim Süreci ve Mevcut Durumu", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: VI, No: 2, 2013, s. 63.

* Transatlantik ilişkiler kavramı, Atlantik okyanusunun iki yakasında bulunan ABD ve Avrupa'nın ilişkilerinden bahsedilirken kullanılır.

vurgulanmıştır. Üçüncü maddesi ile tarafların karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini koruyacakları taahhüt edilmiş, dördüncü madde ile taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır denilerek NATO'nun aynı zamanda üyeleri için bir danışma örgütü olduğu vurgulanmıştır. Antlaşmanın beşinci maddesi, BM Antlaşmasının 51. Maddesine dayanarak, tarafların Transatlantik bölgesinde üye devletlerden birine veya daha çoğuna yönelik bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceğini taahhüt ederek NATO'nun kolektif bir savunma örgütü olduğu vurgulanmıştır. 5. madde NATO'nun kuruluş amacını en açık şekilde ifade eden bir saldırıya karşı toplu cevabı içeren en dikkat çeken maddedir. Antlaşma imzacı devletler tarafından onaylandıktan sonra 24 Ağustos 1949 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir.⁴⁸

1952 yılında NATO'ya Türkiye ve Yunanistan üye olmuştur. Almanya ise 1954 yılında davet almış 1955 yılında ise tam üye statüsüne kavuşmuştur. Almanya'nın üye olmasıyla NATO'nun üye sayısı 15'e çıkmıştır. NATO'nun giderek genişlemesinden rahatsız olan SSCB, NATO'yu dengeleyip kendisini takip eden devletleri tek bir çatı altında birleştirmek için 1955 yılında Varşova Paktı (VP)'ni kurmuştur.

Batı bloğunun kurduğu NATO, Doğu bloğunun kurduğu Varşova Paktı ile Avrupa güvenliği, yapısal bir dönüşüme sahne olmuştur. İki devletin savaşın hemen sonrasında karşılıklı devlet düzeyinde yaşadığı güvenlik ikilemi sorunu artık iki örgüt üzerinden Avrupa'da yaşanacağını sinyalleri verilmiştir. NATO'nun varlığı ile birlikte ABD, Avrupa güvenliğinin başaktörü konumuna gelmiştir. Avrupa'da üzerinde yaşanan bu güç yarışı oyununda çok daha tehlikeli olan artık sadece konvansiyonel silahlar değil nükleer silahlarında yer almasıdır.⁴⁹

⁴⁸ Kuzey Atlantik Antlaşması, Nisan 4, 1949, (Çevrimiçi)

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr 11 Eylül 2019.

⁴⁹ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler*, C. X, No: 40, 2014, s. 6.

2.2.1. NATO'nun Stratejik Konseptleri

Kuruluşundan itibaren SSCB'yi çevreleme politikası izleyen NATO, Soğuk Savaş'ın gidişatına göre belirlediği "Stratejik Konseptler" ile kendisine gelecek yıllar için bir yol haritası çizmiştir. NATO'nun stratejik konseptlerini belirleme de içinde bulunduğu dönem de rakibi SSCB ile mevcut ilişkileri ve dünyanın içerisinde bulunduğu siyasi ve askeri ortam etkili olmuştur. İçinde bulunan dönemin şartlarının belirlediği stratejik konsept bir diğer stratejik konsepte kadar geçen süreçte askeri ve siyasi politikalara rehberlik etmiştir.⁵⁰

NATO, Soğuk Savaş boyunca 4 temel stratejik konsept yayınlamıştır. Bu konseptlerin temel amacı Sovyet tehdidine karşı o dönemin şartlarına uygun bir politika benimsemektir. Dolayısıyla her ne kadar konseptlerin seçtiği yol ve önerdiği politikalar farklı olsa da SSCB'nin yayılmasını engellemek nihai hedefi hiçbir konseptte asla değişmemiştir. NATO'nun Soğuk Savaş boyunca belirlediği Stratejik Konseptler:

- Tecavüzü Caydırma Stratejisi
- Entegre Askeri Kuvvetlerin Oluşturulması
- Kitlemel Karşılık Stratejisi
- Esnek Karşılık Stratejisi

Bu konseptlerden ilki "Tecavüzü Caydırma Stratejisi" olarak adlandırılmış 16 Ocak 1950 tarihinde yayımlanmıştır. Bu konsept ile NATO gelebilecek saldırılara karşı caydırıcı bir politika benimsemek eğer caydırma başarılı olamazsa NATO kuvvetlerini kullanmayı öngörüyordu.⁵¹ Bu konseptin temelini oluşturan, 1 Aralık 1949' da yayımlanan DC-6/1- belgesine göre ilk amaç savaşı çıkmadan önlemek eğer başarılı olunmazsa savaş durumunda ortak savunma yapmayı garanti altına almaktır.⁵² Bu stratejik konsept, belgenin üçüncü sayfasında, barışı güvence altına almayı ve saldırganlık olasılığını azaltmayı amaçlayan gerçekçi, hayati ve üretken

⁵⁰ Ağca, a.g.e., s. 115.

⁵¹ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, "Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler", Aralık 22, 2010,(Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.XYIVdigzbIU>, 18 Eylül 2019.

⁵² NATO Strategy Documents 1949 - 1969 D.C. 6/1, Aralık 1, 1949, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>, 16 Eylül 2019.

savunma planlamasının başlatılmasında ilk adım şeklinde tanımlanır.⁵³ Üyeler arasında ekonomik ve askeri olarak işbirliğini koordine etmek de konseptin amaçlarından biri olmuştur.

İkinci stratejik konsept ise 23 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istila etmesiyle başlayan sürecin sonucunda oluşturulmuştur. Bu savaş, Avrupa'dan çok uzak bir coğrafya da yaşansa da Almanya'nın doğusu ve batısı içinde aynı Güney ve Kuzey Kore'deki gibi bir savaşın yaşanmayacağını garantisi yoktu. Bu durum NATO'nun askeri yapılanmasını gözden geçirme gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Buna göre Eylül 1950'de Kuzey Atlantik Konseyi komutası altında entegre bir askeri kuvvetin oluşturulması onaylanmıştır. Ardından 3 Aralık 1952 tarihinde MC 3/5 (Final) dokümanı yayımlanarak NATO tarihinin ikinci stratejik konsepti yürürlüğe girmiştir.⁵⁴ Son değişiklikler yapılarak MC 14/1(Final) dokümanı ile 9 Aralık 1952 tarihinde ikinci stratejik konsept belirlenmiştir. Bu konsept ile her üye ülkelerin kendi askeri güçlerini geliştirilmesi öngörülmüştür. Açıkça düşman şeklinde tanımladığı SSCB ve onu takip eden devletler ile savaş durumunda mümkün olan en kısa sürede Kuzey Atlantik Antlaşması güçleri düşmana karşı, stratejik ve taktik hava, deniz ve kara kuvvetleri de dâhil olmak üzere, tüm yollarla saldırıyı amaçlamışlardır.⁵⁵ Bu yöntemle SSCB'nin savaş azmini ve cesaretini kırmayı hedeflemişlerdir.

Bu iki stratejik konsept genel olarak konvansiyonel silahlar üzerinde yoğunlaşarak oluşturulmuş konseptlerdir. Yani bu stratejiler belirlenirken Soğuk Savaş'ın bu evresine kadar olan dönemde nükleer olmayan silahlar üzerinden askeri hesaplamalar ve planlar yapılmıştır. Özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren nükleer silahın bu denge oyununa dahil olması NATO stratejik konseptlerini de kapsayacak şekilde oyunun kurallarını değiştirmeye başlamıştır. Nükleer silahların varlığı ile birlikte Soğuk Savaş giderek çok daha tehlikeli bir hal almıştır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerinde kullanılan

⁵³ A.e. s. 3.

⁵⁴ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, *Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler*” Aralık 22, 2010,(Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.XYIVdigzblU>, 18 Eylül 2019.

⁵⁵ NATO Strategy Documents 1949 - 1969 M.C. 14/1 (FINAL), Aralık 9 1952, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf>, 16 Eylül 2019.

nükleer silah nedeniyle bölge üzerinde bulunan her canlının korkunç şekilde etkilenmesi ve bölgenin son durumu, tüm dünyaya nükleer silahın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda ki gibi savaşın sonunda değil de yaşanacak olan bir savaşın başından itibaren nükleer silahlar kullanılırsa dünya sonun eşiğine gelecektir. Dolayısıyla NATO'nun stratejik konseptleri, askeri ve siyasi planlamaları bundan sonra nükleer silah gerçeğinin gölgesinde belirlenecektir.

2.2.1.2. Kitlese Karşılık Stratejisi (Massive Retaliation)

NATO'nun daha önce belirlediği stratejilerinde nükleer değil konvansiyonel silahların niteliğini ve sayısını artırma fikirleri her ne kadar teori de onaylansa da pratiğe dönüşümünde sorunlar yaşanmıştır. Bu adımların Avrupa güvenliğini sağlamak için yeterli görülmemesi NATO'yu dönemin şartlarına daha uygun alternatif stratejiler üretmeye zorlamıştır.

Bu gelişmeler ışığında 1952'de İngiltere, Doğu Bloğu ile mücadele stratejisinin nükleer caydırıcılık üzerine inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁶ ABD ulusal güvenlik konseyi de 1953 yılında "New Look"* olarak adlandırılan "NSC-162" rapor hazırlamıştır. Dönemin ABD başkanı Eisenhower'ın 1953, NATO'nun ise 1954 yılında kabul ettiği bu belge kitlese karşılık stratejisinin altyapısını hazırlamıştır.⁵⁷

Nükleer silahların sayısı ve varlığı bu stratejinin temelini oluşturmuştur. Özellikle ABD "New Look" politikası ile birlikte hızla nükleer silahlanma yoluna gitmiştir. Buna göre ABD'nin 1940'lı yılların sonlarında 200'den az atom silahı varken beş yıl içinde bu sayı on kat artmıştır.⁵⁸ Dönemin nükleer silah dağılımı Tablo 2 de gösterilmiştir.

Bu gelişmeler ışığında 1954 yılında NATO'nun gündeme gelen nükleer silahlar, 23 Mayıs 1957 tarihli MC 14/2 (Revised) (Final Decision) dokümanı ile resmen bir NATO stratejisinin merkezinde yer almıştır. Bu stratejinin ana hedefi,

⁵⁶ Kiss Petra,. "The Role of Nuclear Weapons in NATO's Early Cold War Strategies (1949–1957)", *AARMS C. XIV*, No: 1, s. 107–120.

* Yeni bakış stratejisi, hava kuvvetleri ve nükleer silahlar için artan harcamalar dolayısıyla ordu ve donanma harcamalarını azaltmayı öngörür. Patricia, Bauer, "New Look" <https://www.britannica.com/topic/New-Look-United-States-history> 24 Eylül 2019.

⁵⁷ Tezcan, *a.g.e.*, s. 42

⁵⁸ Petra, *a.g.e.*, s.114.

saldırganlığa karşı etkili bir caydırıcılık yaratarak savaşı önlemektir. Caydırıcılığın temel unsurları nükleer silahlar ve sürekli hazır bekleyen askeri kuvvetlerdir. Bu stratejide NATO'nun karşı bloğa tolerans eşiği çok düşüktür. Olası bir tehlikede nükleer silahlar başta olmak üzere tüm askeri güç kapasitesiyle topyekün karşılık verileceği açıkça belirtilmiştir.⁵⁹ Bu stratejide savaş kavramı nükleer silah gerçeği ile revize edilmiştir.⁶⁰ Bu stratejiye göre, Kuzey Atlantik bölgesinde herhangi bir Sovyet saldırısına maruz kalması durumunda nükleer silahlarda dahil topyekün güçle karşılık verileceği kararlaştırılmıştır. Buna göre saldırının boyutu ne olursa olsun en ufak bir çatışmaya karşı bile nükleer silahların kullanımının gündeme gelmesi, NATO'nun savunma amaçlı kurulduğu düşünüldünde saldırgan olduğu ve doğasına aykırı bir anlayış barındırdığı söylenebilmektedir.

Ayrıca nükleer silah kullanabilme eşiğinin bu kadar düşmesi dünya üzerinde yer alan her devlet ve insan için endişe vericidir.⁶¹ Ek olarak nükleer silahların kullanılması durumunda sadece askeri hedefler değil aynı zamanda şehirlerde bulunan limanlar, sanayi merkezleri gibi çok sayıda sivil hedeflerin de olması endişenin boyutunu artırmaktadır.⁶²

Bu kadar ağır ve yıkıcı sonuçları olabilecek bir riskli bir strateji izlenmesinin en önemli sebebi karşı bloğa karşı caydırıcılık oluşturmaktır. Politika yapıcılar nükleer silahların kullanılması durumunda geçmiş tecrübelerinden nasıl bir sonuçla karşılaşılabileceğini biliyorlardı ancak SSCB'ye gözdağı vermek ve en ufak bir saldırı yapma cesaretlerini kırmak için böyle riskli bir strateji yürütmüşlerdir.

⁵⁹ NATO Strategy Documents 1949 - 1969, MC 14/2(Revised)(Final Decision), Mayıs 23, 1957, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf> 24 Eylül 2019.

⁶⁰ Petra, **a.g.e.**, s. 116.

⁶¹ Hikmet Erdoğan, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 81.

⁶² Çakmak, **a.g.e.**, s. 200.

Tablo 2: 1945-1960 Arası Dönemde Ülkelerin Nükleer Silahları

YIL	ABD	SSCB	İNGİLTERE	TOPLAM
1945	2	0	0	2
1946	9	0	0	9
1947	13	0	0	13
1948	50	0	0	50
1949	170	1	0	171
1950	299	5	0	304
1951	438	25	0	463
1952	841	50	0	891
1953	1169	120	1	1290
1954	1703	150	7	1860
1955	2422	200	14	2636
1956	3692	426	21	4139
1957	5543	660	28	6231
1958	7345	869	31	8245
1959	12298	1060	35	13393
1960	18638	1605	42	20285

Kaynak: Robert S. Norris, Hans M. Kristensen. “Global Nuclear Weapons Inventories, 1945–2010”, Bulletin of the Atomic Scientists, 2010, s. 81.

Sovyetler’in 1957 yılında Sputnik uydusunu uzaya göndermesiyle ve çok hızlı bir şekilde nükleer silahlarının sayısını artırmasıyla NATO’nun uyguladığı bu strateji tartışılmaya başlanmıştır. Buna göre bir tarafın dengesiz bir şekilde silahlanması (özellikle silahların türü nükleer silahlar ise) bir güvenlik ikilemi yaratarak karşı tarafın kendini güvensiz hissetmesine ve normalden daha fazla silahlanmasına neden olmaktaydı. Kitleli karşılık stratejisi tam olarak bu yönde bir politika izlediğinden William Kaufmann, Albert Wohlstetter ve Henry Kissinger gibi isimler başta olmak üzere stratejinin güvenilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu isimler nükleer silahların yerini konvansiyonel silahlara bırakılması gerekliliğini vurgulamıştır.⁶³

⁶³ Nejat Doğan, “Nato’nun Örgütsel Değişimi, 1949- 1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LX, No: 3, s. 77.

2.2.1.3. Esnek Mukabele Stratejisi (Flexible response)

1950’lerde kitlesel karşılık stratejisi, caydırıcılığa çok fazla odaklanmasından dolayı savunma açısından tartışmalı bir strateji olmuştur.⁶⁴ Stratejinin uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda ABD’nin, Sovyetler’e karşı çok ciddi bir nükleer silah üstünlüğü bulunmaktaydı. Nükleer silahlarla karşı tarafı korkutmayı ve cesaretini kırmayı amaçlayıp üstünlüğü ele almak istiyordu ve karşı tarafın nükleer silah kapasitesi bu duruma cevap veremediğinden caydırıcılık açısından kısmen başarılı bir strateji olmuştur. Ancak kitlesel karşılık stratejisi, değişen uluslararası konjonktüre, 1950’li yılların sonlarından itibaren cevap verememeye başlamıştır. SSCB’nin hızla nükleer silahlanmaya başlaması savunma açısından yetersiz olan bu stratejinin caydırıcılık açısından da etkisini kırmıştır. Burada kastedilen Sovyetler’in şartları eşitlediğinden ziyade ABD’ye karşı denge oluşturabilmeyi başarmasıdır. Dolayısıyla NATO’nun izlediği strateji anlamını yitirmeye başlamış zaten riskli olan strateji SSCB’nin de nükleer silahlanmasıyla çok daha tehlikeli olmuştur. Kitlesel karşılık stratejisinin sonunu hızlandıran olay ise 1962 yılında yaşanan Küba füze krizi olmuştur. SSCB’nin sessiz şekilde ABD’nin yanına Küba’ya nükleer füzelerini yerleştirilmesi iki süper gücün nükleer savaşın eşiğine gelmesine neden olmuştur. Diplomasi yoluyla SSCB’nin Küba’dan, ABD’nin Türkiye’den füzelerini geri çekmesi ile kriz çözüme kavuşturulsa da Küba füze krizi, eğer önlem alınmazsa nükleer savaşın hiç de uzak olmadığını göstermiştir. Kitlesel Karşılık Stratejisi’nin riski arttıkça “Karşılıklı Mutlak Yok Olma” (Mutually Assured Destruction-MAD) gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır.⁶⁵ Küba füze krizinin ardından nükleer savaşın karşılıklı yok olma anlamına geldiğini bilen taraflar, NATO “Yumuşama (Detant)”, VP’nin ise “Barış İçin Bir Arada Yaşama (coexistence)” olarak adlandırdığı Soğuk Savaş’ın gergin ortamından yumuşama dönemine geçilmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Lieutenant Colonel Peter F. Witteried, “A Strategy of Flexible Response” **Parameters**, C. II, No:1, 1972, s. 14.

⁶⁵ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, *Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti’nin Geçirdiği Evreler* Aralık 22, 2010,(Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.XYIVdigzblU>, 25 Eylül 2019.

⁶⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 89.

Öte yandan Fransa ABD'den bağımsız bir Avrupa güvenliği hayali ve nükleer silah denemeleri yapmaya başlaması NATO bünyesinde sınırlı bir ayrılmaya neden olmuştur. Charles de Gaulle liderliğinde Fransa, uluslararası konjektürün değiştiğini, NATO'nun amacından saptığı gerekçe göstererek 7 Mart 1966 tarihinde NATO'nun askeri kanadından ayrıldığını açıklamış ve NATO'nun tüm üsleri ve tesislerine ek olarak genel merkezi Paris'ten Brüksel'e taşınmak durumunda kalmıştır.⁶⁷ Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi diğer üye ülkelere ek sorumluluklar getirmiştir. Buna göre NATO'nun kendi içerisinde ayrı düşen fikirler ve nükleer silah kapasitelerinin denge durumuna gelmesinden dolayı artık kitlesel karşılık stratejisi yerine yeni bir stratejinin gerekliliği doğmuştur.

NATO bu çerçevede dönemin uluslararası konjektürüne göre bir yol haritası çizmesi için 1967'de Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel'e, politik ve askeri bir strateji belirlemesi görevini vermiştir.⁶⁸ “İttifakın Gelecekteki Görevleri Hakkında Konsey Raporu” başlığı altında yayımlanan bu rapor, Fransa'nın askeri kanadından çekilmesiyle tetiklenen ve NATO'nun sorgulanmaya başlandığı bir dönemde yazılmıştır.

Uluslararası dengelerin 1949'dan bu yana değiştiğini kabul eden rapor, İttifaka, siyasi ve askeri yaklaşımlarını gözden geçirmesini önermiştir. Buna göre siyasi olarak, Doğu ve Batı arasında dengeli bir şekilde kuvvet indirimini öngörmüş ve iki blok arasın da diyalog kurulması gerektiğinin altını çizmiştir. Buna göre NATO, politik ve askeri olarak iki yönlü bir politika izlemelidir. Harmel Raporu, politik olarak Doğu ile diyalog kurmayı ve yumuşama dönemine geçmeyi önerirken askeri olarak ise yeterli savunmayı sürdürmek gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹

Bu gelişmeler ve Harmel Raporu doğrultusunda yeni bir stratejiye ihtiyaç duyan NATO 16 Ocak 1968 tarihinde “NATO Bölgesinin Savunması İçin Kapsamlı Stratejik Konsept (MC 14/3)”, bilinen adıyla Esnek Mukabele Stratejisi'ni yayımlamıştır. En küçük bir çatışma durumunda nükleer silahları kullanılmasını

⁶⁷ Fransa'nın Nükleer Silah ve NATO'dan Ayrılış Hikayesi: De Gaulle, Aralık 23, 2017, (Çevrimiçi) <https://www.stratejikortak.com/2017/12/de-gaulle-donemi.html> 25 Eylül 2019.

⁶⁸ Çakmak, a.g.e., s. 200.

⁶⁹ Harmel Report, Kasım 16, 2017 (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm 25 Eylül 2019.

öngören kitlesel karşılık stratejisinin aksine esnek mukabele stratejisi Kuzey Atlantik bölgesinde ittifak çatısı altında bulunan ülkelere bir saldırı olması durumunda saldırının türü ve şiddeti neyse aynı şekilde ve oranda karşılık vermeyi öngören kontrollü şekilde tırmanmaya dayanan bir stratejidir.⁷⁰ Buna göre esnek karşılık stratejisi üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada konvansiyonel bir saldırıya aynı şekilde cevap verilirken ikinci aşamada eğer bu yolla saldırı geçirilemezse planlı ve ölçülü şekilde nükleer silahın kullanılmasını öngörmektedir. En son çare olarak görülen ve istenmeyen seçenek ise nükleer savaştır.⁷¹ Bu stratejinin temel ilkesi, nükleer silah kullanma eşiğini yükselttilerek nükleer silahların tehlikesini azaltmaktır. Ayrıca aşamalı olarak nükleer silah kullanımının öngörülmesinin nedeni de kullanılması durumunda bunun sorumluluğunu kendi üzerinden atarak karşı bloğa yüklemektir.⁷²

Esnek karşılık stratejisi Soğuk Savaş döneminde yayımlanan NATO'nun dördüncü ve son stratejik konsepti olmuştur. Soğuk Savaş döneminde yayımlanan stratejik konseptler dönemin şartlarına göre farklı yolları tercih etmiş olsalar da hedefleri her zaman sabit ve belirli olmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte, hedef yani SSCB ortadan kalkmış, VP son bulmuş ve NATO kuruluş misyonunu görünürde tamamladığı özellikle realistler tarafından olmak üzere çoğu çevrelerce tartışılmıştır. Ancak beklenenin aksine Soğuk Savaş boyunca tek bir hedefe kitlenen NATO, Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirdiği zirveler ile kendine yeni misyonlar yükleyerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Düzen

Devletlerin oluşturduğu ve soyut olarak varlığını sürdüren uluslararası sistem, kalıcı bir şekilde aynı çizgide varlığını sürdürememektedir. Zaman geçtikçe sistemde yer alan aktörlerin; sayısında değişiklik olması, büyümesi, güçlenmesi veya güç kaybetmesi gibi etkenlere bağlı olarak değişim göstermektedir.

Örneğin iki kutuplu bir sistem de var olan kutuplara ek olarak bir diğer kutup çıkması durumunda uluslararası sistemi çatırdatacak ve bu durum sistemin

⁷⁰ Ağca, **a.g.e.**, s. 116.

⁷¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 84.

⁷² Korkmaz, **a.g.e.**, s. 36.

nihayetinde yıkılarak yerine başka bir sistemin kurulmasına yol açacaktır. Örneğin 19. yüzyıl da İngiltere ve Çarlık Rusya arasında çekişmelerden var olan uluslararası sistem, 1871’ de Almanya’nın birleşmesi sonucunda sistemi zorlamaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ise çatırdamaya başlayan sistem, daha sonra yeni yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanacak Birinci Dünya Savaşı ile birlikte son bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, ABD ve SSCB arasındaki politik, askeri ve psikolojik rekabetin oluşturduğu iki kutuplu uluslararası sistem ise yukarıdaki örnekten farklı olarak sisteme üçüncü bir aktörün girmesiyle değil, kutuplar arasında fazla açılan makasın kırılması sonucu olmuştur. Yani ABD’nin SSCB karşısında, politik, askeri ve psikolojik üstünlüğü ele geçirmesi ve artık SSCB’nin bu duruma karşı koyabilecek politikalar yürütmemesi/ yürütememesi sonucunda 25 Aralık 1991’de yıkılmasıyla iki kutuplu sistem son bulmuştur.

1962 yılında yaşanan dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getiren Küba Füze Krizi sonrasında Soğuk Savaş yumuşama dönemine girmişti. Bu yumuşama dönemi uzun sürmemiş özellikle 1979’da SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle bloklar arasındaki ilişki yine gerginleşmeye başlamıştır. Afganistan müdahalesiyle istediğini alamayan hatta ABD’nin Vietnam’da yaşadığı gibi bir bataklığa saplanan ve ancak on yıl sonra oradan büyük kayıplarla çıkabilen SSCB için Afganistan müdahalesi yıkılmasında önemli nedenlerden biri olmuştur. Bir diğer etken ise ABD ile ekonomik, askeri, uzay teknolojisi gibi alanlarda girilen rekabeti artık Sovyet ekonomisinin kaldıramayacak duruma gelmesidir. Sovyet ekonomisi artık soğuk savaşın gerektirdiği güç gösterilerine, uzay yarışına ve gereksiz askeri külfetlere kaynak aktaramayacak konuma gelmiştir. SSCB’yi tekrardan güçlü bir konuma getirmek isteyen dönemin lideri Mihail Gorbaçov’un kurtuluşu Batı’ya dönük, liberal ve ılımlı politikalar izlenmekte bulmuştur. Böylece serbest piyasa ekonomisine ve liberal politikalara yeşil ışık yakılmaya başlanmıştır. 1989’a gelindiğinde ise Çekoslovakya, Polonya, Doğu Almanya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan’da komünist rejimler yıkılarak demokrasiyi benimseyip ve serbest piyasa ekonomisine

geçiş yapılmıştır.⁷³ 9 Kasım 1989 tarihinde ise “Demir Perde” olarak adlandırılan Berlin Duvarı’nın* yıkılması sonucu Doğu ve Batı Almanya arasında sınırlar sadece fiziki olarak değil sembolik olarak da kalkmış, 3 Ekim 1990’da ise Doğu ve Batı Almanya’nın resmen birleşmiştir. Tüm bu yaşanan gelişmelerin artık SSCB’nin kaldıramayacak noktaya ulaşmasıyla birlikte 25 Aralık 1991’de SSCB resmen yıkılmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş sona ererek bir dönem resmen kapanmış dolayısıyla iki kutuplu uluslararası sistem son bulmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte NATO’nun varlığı ise sorgulanmaya başlanmıştır. Avrupa’da komünizmin yayılmasını ve Sovyet nüfuzunun artmasını engellemek amacıyla kurulan NATO’nun Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle amacına ulaştığı ve misyonunu tamamladığı özellikle realistler tarafından ortaya atılmıştır. Ancak NATO, Soğuk Savaş döneminde nasıl belirli bir düşmana karşı stratejiler geliştirdiyse şimdi de yeni tehditler belirleyip müttefiklerini bu tehditlere karşı koruma hedefiyle Soğuk Savaş sonrası da 1991 ve 1999 yıllarında yayımladığı stratejik konseptlerle varlığına daha kararlı bir biçimde devam etmiştir.

2.3.1. 1991 Stratejik Konsepti

NATO’nun ana varoluş nedenini NATO’nun ilk genel sekreteri Lord Ismay: "Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride, Almanları da aşağıda tutmak için" var şeklinde özetlemiştir.⁷⁴ Gerçekten de NATO, SSCB’nin yıkılmasıyla ana hedefini gerçekleştirmiş ve Rusları dışarıda tutmuştur. Uluslararası genel kanaat transatlantik ittifakının, kuruluş misyonunu tamamlayarak tıpkı rakibi Varşova Paktı gibi son bulması yönündeydi.

NATO ise SSCB’nin dağılmasıyla birlikte kendini sorgulama sürecine girmiştir. Bu süreçte eski İngiltere başbakanı Margaret Thatcher: "Sadece son 12 ay

⁷³ Ahmet Doğan, “Soğuk Savaş Dönemi (1947–1991)”, Ekim 28, 2017, (Çevrimiçi) <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/so%C4%9Fuk-sava%C5%9F-d%C3%B6nemi%CC%87-1947-1991-453ec5ed4db4>, 27 Kasım 2019.

* Berlin Duvarı, fiziksel olarak Doğu ve Batı Almanya’yı birbirinden ayıran bir duvar olsa da bu duvar Soğuk Savaş’ın sembolü olmuştur. Bir tarafta SSCB’nin hâkim olduğu komünist Doğu Almanya diğer tarafta ise ABD önderliğinde yüzünü Batı’ya dönmüş Batı Almanya vardır. Duvarın bu sembolik anlamı dolayısıyla “Demir Perde” olarak tasvir edilmiştir.

⁷⁴ “NATO’s Purpose After the Cold War”, March 19 2001, (Çevrimiçi) <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/reportch1.pdf>, 23 Kasım 2019.

içinde sokakta daha az hırsızlık oldu diye ev sigorta poliçenizi iptal etmeyin!” diyerek SSCB’nin yıkılmasıyla tehdidin azaldığını ancak sırf buna güvenerek NATO’nun feshedilmesinin İttifak üyeleri için doğru ve güvenli bir adım olmayacağını belirtiyordu.⁷⁵ NATO’da sorgulama sürecinden bu görüşe paralel bir sonuçla çıkmıştı. 1967’den beri benimsediği Esnek Karşılık Stratejisi Soğuk Savaş’ın sonuna gelinmesiyle son bulmuştur. İttifak’ın varlığına devam edebilmesi için yeni bir stratejiye ve gerçekleştirmesi için yeni bir amaca ihtiyacı vardır. Bu bağlamda 1990 Londra Deklarasyonu NATO’nun sorgulama sürecini başlatmıştır.⁷⁶ Bu deklarasyonun en önemli özelliği, SSCB’den ayrılıp demokrasiyi ve liberal serbest piyasa ekonomisini benimsemeye çalışan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile siyasi ve askeri alanda işbirliğini geliştirme kararının alınmasıdır.⁷⁷ Yapılan bu zirve ile dönüşüm sürecine giren NATO Soğuk Savaş sonrası sorgulama sürecini başlatmıştır.

SSCB’nin yıkılmasıyla birlikte NATO’nu kuruluş amacına ulaşması NATO’nun misyonunu tamamladığı genel kanısını haklı çıkarmamaktadır. Soğuk Savaş döneminde ittifak üyeleri için tehditin geleceği yer bellidir. Bu dönemde İttifak tek bir yere odaklanıyor, hazırlıklarını ona göre yapıyor, atılması gereken adımları bu yönde atıyordu. Ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle SSCB’nin artık olmaması, ittifak üyelerinin ulusal güvenliklerine ve İttifak çıkarlarına karşı tehlike ve tehditlerin bittiği anlamına gelmektedir. Yeni dönem, yeni tehditler demektir. Soğuk Savaş döneminde tek bir yerden beklenen tehditler Soğuk Savaş sonrasında nereden ve ne zaman geleceği belli olmayan çok daha belirsiz ve tehlikeli bir hal almıştır. Soğuk Savaş boyunca Orta ve Doğu Avrupa’da arka planda itilen birçok sorun ise etnik, dinsel ve milliyetçi çatışmalar olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu sorunlar ilk patlak verdiğinde küçük bir bölgenin sorunu olsa da çatışmalar daha sonra bir ülkenin ve nihayetinde Avrupa’nın güvenliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.⁷⁸ Soğuk Savaş sonrası tehditler; etnik ve bölgesel çatışmalar, aşırı milliyetçilik ve artan radikalleşme, göç, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası

⁷⁵ A.e.

⁷⁶ Gülnur Aybet, “NATO’s Developing Role In Collective Security”, **Journale Of International Affairs**, C. IV, No: 1, 1999.

⁷⁷ Ali Onur Güzel, “NATO’nun Yeni Misyonu: Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Algılamaları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 24.

⁷⁸ Ülkü Demirtürk Demirdöğen, “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Yeni Stratejisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası** C. XLVI, No: 0, 2011, s. 155.

terörizm, uyuşturucu ticareti, silah ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar olarak sayılabilir.⁷⁹ Bu yeni tehditler Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun minimuma indirmek veya yok etmeyi planladığı yeni güvenlik sorunları olarak belirlenmiştir. Ayrıca Avrupa kıtası içinde yaşanan sorunlara ek olarak bölgenin dışında yaşanan Körfez Savaşı gibi askeri sorunların yanında petrol krizleri gibi ekonomik sorunlar göstermiştir ki Avrupa'yı tehdit eden tehlikelerin kaynaklarının başka coğrafyalarda yaşanması da, NATO'nun dikkatini transatlantik bölgesi dışına çekmesine sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler karşısında NATO ittifak üyelerini çok çeşitli ve nereden geleceği belli olmayan tehditlere karşı korumak, ittifak kültürünün sürdürülmesi amaçlarıyla NATO bu yeni dönemde varlığını kararlı bir şekilde sürdürmeye çalışmıştır.⁸⁰ Bu doğrultuda NATO Soğuk Savaş dönemi sonrası ilk stratejisini 7-8 Kasım 1991' de Roma Zirvesi'nde, "Barış ve İşbirliği Deklarasyonu" ile duyurmuştur.

NATO Soğuk Savaş sonrası örgütün ne durumda olduğunun özetini ortaya koyan, yeni misyonlar belirleyerek yeni hedefler doğrultusunda atılması gereken adımları belirleyen "Yeni Strateji Belgesi'nde" uluslararası güvenliği ve istikrarı bozacak her türlü harekete karşı olacağının altını çizmiştir.⁸¹

Belgenin 1. maddesi 1991 itibariyle mevcut uluslararası düzenin içerisinde bulunduğu durumun kısa bir özetidir. Eski NATO muhalifi ülkelerin artık NATO düşmanlığı yapmayı reddettiklerinden bahsedilmiştir. 3. maddesinde silah seviyelerinin düşürerek ve askeri şeffaflığı ve karşılıklı güveni artırarak istikrar ve güvenliğinin sağlanacağı vurgulanmıştır.⁸² Yani NATO askeri kuvvetleri asker sayısı azalmakla birlikte daha esnek ve mobil hale gelecek, barış, kriz ve savaş dönemlerinde rol üstlenecektir.⁸³ Bu stratejinin özü tehditlerin dönüşümü nedeniyle,

⁷⁹ Murat Gül, "Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. X, No: 1, 2015 s. 249.

⁸⁰ A.e., s. 250.

⁸¹ Çakmak, a.g.e., s.203.

⁸² NATO Official Texts: "The Alliance's Strategic Concept (1991)", (Çevrimiçi), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120412_Towards_the_new_strategic_concept-eng.pdf, 22 Kasım 2019.

⁸³ Doğan, a.g.e., s. 90

NATO askeri yeteneklerin yeni sorunlarla mücadele edebilecek hale getirilmeye çalışılmasıdır.⁸⁴

Belgenin 7. maddesinde Avrupa'ya eş zamanlı, tam ölçekli bir saldırı tehdidi ortadan kaldırıldığına göre artık ittifakın odak noktasını meşgul etmediği ifade edilmiştir. 9. maddede ise yeni dönemin getirdiği yeni tehdit ve sorunların kısa bir tasviri yapılmıştır. Buna göre Orta ve Doğu Avrupa yer alan birçok ülkenin karşılaştığı etnik rekabet ve toprak anlaşmazlıkları da dahil olmak üzere ekonomik, sosyal ve politik zorluklardan kaynaklanabilecek istikrarsızlıkların olumsuz sonuçlarından kaynaklandığı belirtilmiştir. Belgenin 15. Maddesinde NATO'nun temel amacı, Washington Antlaşması'nda belirtilen ve Londra Deklarasyonu'nda tekrarlanan, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ilkelerine uygun olarak tüm üyelerinin özgürlük ve güvenliğini siyasi ve askeri yollarla korumak olduğu ve bu amacın hiçbir şartta değişmeyeceği vurgulanmıştır. 36. maddede ise ittifak üyelerinin güvenliği sağlamada eşit sorumluluk taşıdığını ve ABD'nin nükleer güç varlığının Avrupa kıtasının güvenliği için hayati öneme sahip olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca İttifak'ın Avrupalı üyeleri Avrupa savunması konusunda daha ciddi bir sorumluluk alması gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç bölümünde yer alan 57. Maddede ise İttifak'ın güvenlik politikası, diyaloga, işbirliğine ve barışı korumak için karşılıklı olarak güçlendirici araçlar olarak etkili kolektif savunmaya dayanmaktadır ifadesiyle yeni dönemin kilit unsurlarının diyalog ve işbirliği olduğunun altı çizilmiştir.⁸⁵ Bu diyalog ve işbirliğinin kapsamı özellikle SSCB'den ayrılan ve yüzünü NATO'ya dönen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yöneliktir. Bu bağlamda bu ülkelerle diyalog ve işbirliği kurmak adına, 25 ülkenin katılımıyla bir danışma ve işbirliği forumu olarak Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur.⁸⁶ Bunun yanında NATO'da daha önce belirttiğimiz gibi ittifakın güvenliğinin sadece Transatlantik sınırları içerisinde değil aynı zamanda İttifak'a komşu olan bölgelerdeki istikrara bağlı olduğu görüşünün ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu durumda KAİK'e ek olarak "Barış İçin Ortaklık (BİO)" projesiyle Avrupa içinde ve dışında ittifaka üye olmayan ülkelerle

⁸⁴ Demirdöğen, **a.g.e.**, s. 158.

⁸⁵ NATO Official Texts, "The Alliance's Strategic Concept (1991)".

⁸⁶ Gül, **a.g.e.**, s.259.

işbirliği ve yeni ortaklıklar kurma gereğini doğurmuştur.⁸⁷ BİO ile SSCB'den ayrılan ülkelerin NATO'yu tanımaları ve güven duymaları amaçlanmış ayrıca askeri doktrinlerinin NATO'ya açılmasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.⁸⁸

Yeni stratejinin işbirliği ve diyalog ayağında bu gelişmeler yaşanırken askeri ve siyasi ayağında ise Tito'nun ölümüyle istikrarı bozulan ve artan aşırı milliyetçilik etkisiyle iç karışıklık yaşayan ve Soğuk Savaş sonrasında parçalanma dönemine giren Yugoslavya'da yer almıştır. Bu dönemde özellikle Bosna ve Kosova'da şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında alan dışı operasyonlara karşı çıkan ABD önderliğinde NATO, yeni stratejik konseptle kriz yönetimi görevini kendisine misyon edinmişti. Ulus devlet sisteminde ülkelerin yaşadığı iç çalkantılara müdahale etmek ulusal egemenlik sahibi devletlerin iç işlerine karışmak olarak değerlendirildiğinden tehlikelidir. Ancak özellikle Bosna'da yaşanan gelişmeler soykırım boyutlarına ulaşmış, insanlık ve savaş suçları işlenmeye başlamıştır. Bu durum hem ahlaki olarak rahatsız edici hem de Avrupa'nın güvenliğine tehdit oluşturmaya başlayınca, NATO'nun 1995 yılı askeri müdahalesi ile sonuçlanmış ve bu operasyon İttifak'ın ilk alan dışı görevini oluşturmuştur.⁸⁹

Bu gelişmelere ek olarak özellikle 1995 yılı sonrası NATO, ABD'nin ikna olmasıyla genişleme faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Böylece Soğuk Savaş sonrası NATO, üye sayısını artırmayı ve dünyanın çeşitli bölgelerinde gerekli gördüğü takdirde askeri operasyon faaliyetlerinde bulunarak sorunu Avrupa'ya hiç bulaşmadan henüz kaynağında yok etmeyi amaçlamıştır.⁹⁰

Özetle Soğuk Savaş sonrasında NATO, 1991 Stratejik konseptiyle aşağıdaki hedefleri belirlemiştir:

i) Demokratik kurumların büyümesine ve anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne olan bağlılığına dayanan Avrupa'da istikrarlı bir güvenlik ortamı sağlamak

⁸⁷Nurşin Ateşoğlu Güney, **Batı'nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006, s. 36.

⁸⁸ Esra Çayhan, Nurşin Ateşoğlu Güney, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, İstanbul, AFA Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, 1996, s. 54.

⁸⁹ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 42.

⁹⁰ Haktan Birsal, "Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı "Madalyonun İki Yüzü", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 25, 2012, s. 113.

- ii) Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa arasındaki transatlantik bağlantıyı ‘hayati çıkarlarını etkileyen konularda sürdürmek
- iii) “Herhangi bir NATO devletinin topraklarına karşı herhangi bir saldırganlık tehdidine karşı ” caydırarak ve savunarak klasik NATO kolektif savunma işlevini yerine getirmek”
- iv) Avrupa’da stratejik dengenin korunması.⁹¹

2.3.2 1999 Stratejik Konsepti

Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte kendisine yeni görev alanları belirleyen ve yeni amaçlar edinen NATO, güvenlik tanımını genişlettikten sonra, karşılaştığı sorunlarda aynı oranda büyümüş ve farklılaşmıştır. 1990’lı yılların başlarında varlığı tartışılan, NATO kendisine yeni yol haritası çizdikten sonra yeni uluslararası düzende varlığının sorgulanması bir yana en çok ihtiyaç duyulan uluslararası örgütlerinin başında gelmiştir. BM’nin etkisiz kalması, AB’nin ortak güvenlik ve savunma politikasının henüz girişim aşamasında olması dolayısıyla dünya düzenini koruyacak ve barışı sürdürebilecek bir örgüte ihtiyacı vardır. Soğuk Savaş sonrası NATO tam olarak bu tanıma uyan, ihtiyaç duyulan küresel bir örgüte dönüşmüştür. Balkanlar’da yaşanan iç çatışmaların giderek büyümesi yeni bir uluslararası kolektif güvenlik sisteminin koruyucusu ve uygulayıcısı olarak NATO’yu merkez haline getirmiştir.⁹² Bosna’da yaşanan savaşın Avrupa güvenliğini tehdit etmeye başlaması üzerine 1995’te Barışı Uygulama Gücü (IFOR, Implementation Force), bir yıl sonra ise IFOR’un yerine İstikrar Gücü (SFOR, Stabilization Force) kurulmuştur.⁹³ Ardından Kosova’da yaşanan savaşta güvenliği sağlamak üzere oluşturulan KFOR, NATO’nun bölgedeki diğer bir kriz yönetim mekanizması olmuş, böylece NATO 1990’larda Balkanlar üzerinden barışı koruma (peacekeeping) ve barışı uygulama (peace enforcement) görevleriyle kriz yönetimi görevini üstlenmiştir.⁹⁴

Askeri görevlerin yanı sıra genişleme, işbirliği ve diyalog aracılığıyla siyasi ve sosyal alanlarda da faaliyetlerini sürdüren NATO, 1997 yılında Madrid zirvesinde mevcut stratejik konseptin güncellemesine karar vermiş, bu güncellenmenin mevcut

⁹¹ Aybet, a.g.e.

⁹² Gülnür Aybet, “The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship”, **PERCEPTIONS**, C. XVII, No: 1, 2012) s. 22.

⁹³ Fırat Purtaş, “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü Ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2005: s. 10.

⁹⁴ Gülnür Aybet, “The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship”, s.54.

stratejiyi değiştirerek değil son yaşanan gelişmelerle uyumlaştırılarak revize edilmesi yönünde karar alınmıştır.⁹⁵ Madrid Zirvesi'nde tartışılmaya başlayan NATO'nun yeni stratejik konsepti, NATO'nun Kosova müdahalesi sürerken 24- 25 Nisan'da Washington Zirvesi'nde yayımlanmıştır.

1999 Stratejik Konsepti ile “caydırma”, “savunma”, “önleyici diplomasi” ve “kriz yönetimi” gibi kavramlar vurgulanmış; gerekli durumlarda AGİT'in BM'nin davetiyle uluslararası hukuka uygun olarak NATO'nun barışı koruma operasyonlarına katılacağı teyit edilmiştir.⁹⁶ NATO'nun güvenlik tanımı genişletilmiş, devlet dışı aktörlerden gelebilecek tehlikelerin altı çizilmiştir. Diğer konseptlerin vurguladığı savunma boyutuna ek olarak da siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin de önemine vurgu yapılarak güvenliğin boyutları genişletilmiştir.⁹⁷ İttifak üyelerinin güvenliğini tehdit eden yeni sorunların sadece Avrupa bölgesinde meydana gelmediğinin bilincine varılmış, artık bölge içinde veya dışında fark etmeden sorunları kaynağında henüz çıkmadan önlemeyi amaçlamıştır. Yeni konsept, İttifakın coğrafi odağını Kuzey Atlantik değil, Avrupa-Atlantik olarak değerlendirerek kapsamını genişletmiştir.⁹⁸ İttifak Soğuk Savaş boyunca korumaya çalıştığı bölge alanını genişleterek sadece bu bölgelerin içerisinde değil aynı zamanda dışarısında bu bölgenin güvenliğini tehdit edebilecek Akdeniz ve Ortadoğu gibi bölgelerden gelebilecek tehditlere karşı yumuşak veya sert güç kullanarak bu bölgelere gerektiğinde müdahale edebilmenin hukuki zeminini de hazırlamıştır.⁹⁹ Ayrıca 1991' de benimsenen konseptin tanımladığı, ittifakın temel görevlerini genel hatlarıyla kabul eden yeni stratejik konsept, kriz yönetimi ve ortaklığı da bu temel görevlere ekleyerek genişletmiştir.

Bu bağlamda temel görevlere eklenen kriz yönetimi, konseptin 10. Maddesi ile eklenmiş bu maddeye göre kriz yönetimi, Washington Antlaşması'nın 7.

⁹⁵ Fulya Aksu Ereker, “NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”, **Güvenlik Yazıları Serisi**, No: 23, Ekim 2019, s. 4.

⁹⁶ Purtaş, **a.g.e.**, s. 10.

⁹⁷ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, *Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler*” Aralık 22, 2010,(Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.XYIVdigzblU>, 5 Aralık 2019.

⁹⁸ Ereker, **a.g.e.**, s. 5.

⁹⁹ Nejat Doğan, “Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1949- 1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, s. 100.

maddesine uygun olarak çatışmaların önlenmesine katkıda bulunmak ve kriz müdahale operasyonları da dâhil olmak üzere kriz yönetimine aktif olarak katılmayı içermektedir. Aynı maddenin diğer başlığında yer alarak eklenen ortaklık ise karşılıklı güveni ve İttifak ile ortak eylem kapasitesini arttırmak amacıyla Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer ülkelerle geniş kapsamlı ortaklık, işbirliği ve diyalog kurmayı teşvik etmeyi içermektedir.¹⁰⁰ NATO'nun Soğuk Savaş sonrası işbirliği ve ortaklı süreçlerinden bahsetmek gerekirse, 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ile NATO üyesi olmayan Avrupa-Atlantik bölgesi ülkeleri ile işbirliğini genişletmek isteyen NATO, işbirliği ve ortaklığın Soğuk Savaş sonrası ilk adımlarını atmıştı. Ardından 1994' de Barış İçin Ortaklık (BİO) programı ile dağılan Varşova Paketi üyelerini ve Rusya ile işbirliği hedefiyle bu yolda önemli bir adım daha atmıştır. 1995 senesinde, NATO'nun Akdeniz bölgesinde altı ülke ile (Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus) başlatmış olduğu bir işbirliği mekanizması olan Akdeniz Diyalogu¹⁰¹ ve ek olarak 1997 yılında NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi ve NATO- Ukrayna Komisyonu'nun kurulması işbirliği ve ortaklığa örnektir. NATO, 1999 Stratejik Konsepti'nin işbirliği ve diyaloga verdiği önem sonrası bu süreçteki girişimlerine 2000 sonrası yeni dönemde ağırlık vermiştir.

Konsept'in 12. Maddesiyle kriz yönetimi ve çatışmanın önlenmesi girişimleriyle, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğinin sağlanmasında İttifak'ın kararlı olduğunun, 21. Maddesiyle nükleer güç varlığının öneminin İttifak'ın güvenliği için altı çizilmiştir. 25. Madde ise, İttifak'ın ortak amacının diğer uluslararası örgütler ile birlikte krizlerin yönetiminde tamamlayıcı şekilde davranarak Avrupa güvenlik mimarisi inşa etmek olduğu ifade edilmiştir. 36. Maddede Avrupa-Atlantik bölgesinde kalıcı istikrar sağlamak için NATO ile Rusya arasında güçlü, istikrarlı ve kalıcı bir ortaklığın şart olduğu belirtilirken 42. Madde de İttifak'ın amaçlarına ulaşmak için rollerinin, risklerinin ve sorumluluklarının İttifaka üye olan taraf devletler arasında eşit paylaşılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹⁰²

¹⁰⁰ NATO Official Text "The Alliance's Strategic Concept" 1999, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120412_Towards_the_new_strategic_concept-eng.pdf , 2 Aralık 2019.

¹⁰¹ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁰² NATO Official Text "The Alliance's Strategic Concept" 1999

Tablo 3: NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999

	1949-1962 (Değişim)	1963-1969 (Değişim)	1970-1984 (Statüko)	1985-1999 (Değişim)
Örgütsel Değişiminin Global Nedenleri	Kore Savaşı; tehdidinin yalnız politik değil, askeri de olması	Küba Krizi; Sovyet nükleer ve füze teknolojisinin gelişimi	Değişim Yok	SSCB'nin çöküşü; sistemsel değişim
Örgütsel Değişiminin Bölgesel Nedenleri	Avrupa'nın ekonomik kalkınmaya öncelik vermesi	Avrupa'nın Sovyet nükleer tehdidine coğrafi yakınlığı	Avrupa güvenlik rejiminin doğuşu ve statükoyu koruması	Avrupa güvenlik rejiminin sistemsel değişimle birlikte yenilenmesi
İttifakın Temel Amaçları	Sovyet tehdidi ve Alman gücü	Sovyet tehdidi; Alman gücü ve Yumuşama	Sovyet tehdidi; Alman gücü ve Yumuşama	Rus gücü; Alman gücü ve Konvansiyonel olmayan tehditler
İttifakın Temel Amaçları	Kitlese Karşılık	Esnek Mukabele	Esnek Mukabele	İttifakın Stratejik Kavramı ve Genişleme

Kaynak: Nejat Doğan, , “Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1949- 1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne” s. 100.

2.4. 11 Eylül Sonrası Gelişmeler ve NATO

Dünya tarihinde yaşanan bazı gelişmelerin sonuçları o kadar büyük olmuştur ki öncesi ile sonrası arasında büyük değişimler yaşanmıştır. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların yıkılıp yerlerine ulus devletlerin kurulması, bu savaşın sonuçlarının İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olması gibi bazı olaylar dünya tarihinde derin ve kapanmayan izler bırakmaktadır.

11 Eylül 2001'de New York' da bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne kaçırılan yolcu uçaklarının çarpması sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmiş ve bu saldırı tarihin en büyük terör saldırılarından biri olmuştur. Bu tarihten itibaren dünyada bir şeylerin değişeceğini dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un saldırı sonrasında Kongre'de yaptığı konuşmada “Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle” ifadesiyle bu saldırıların faturası kesilirken yanında olmayan ülkelerin teröristlerle olduklarını açıkça ifade etmiştir. Bu saldırıyı üstlenen El Kaide örgütüne bu saldırının faturasının nasıl ödeteleceği kamuoyunda tartışılırken TIME dergisi bu konuda bir anket yapmıştır. Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon'a saldırı sonucunda ABD

savaş ilan etmeli mi? sorusuna ankete katılan Amerikan halkı % 62 Evet derken, % 27 Hayır cevabını vermiştir.¹⁰³ İkinci bir anket daha düzenleyen dergi katılımcılara Tablo 4'teki soruyu sormuştur.

Tablo 4: Kongre savaş ilan ederse, sizce kime karşı savaş ilan etmeli?

Emin değilim	%61
Afganistan/Taliban	%15
Osama bin Laden	%10
Teröristler	%8
Filistin	%4
Irak	%4
Saddam Hüseyin	%2
Hiçkimse, sadece savaş ilanı	%2
İran	%1

Kaynak: TIME Magazine, 2001.

Bu anketlerin gösterdiği üzere Amerikan kamuoyu bir savaş ilanın gerekliliği konusunda hemfikirken, bu savaşın bir devlete mi, bir kişiye mi yoksa bir terörist grubuna mı olacağı konusunda ciddi fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Ancak Washington yönetiminin 11 Eylül terör saldırılarının sorumlusu olarak El Kaide'yi göstermiştir.¹⁰⁴ El Kaide terör örgütünün yönetim kademesinin ve kamplarının büyük çoğunluğunun Afganistan'da olması nedeniyle ABD, Afganistan'a savaş ilan etmiştir. Amerikan ordusunun Afganistan'da yapmak istediğini bir Amerikan General TIME Dergisi'ne "Sanırım hava saldırılarıyla Afganistan'ın büyük bir kısmını felç edeceğiz ve sonra hızlı bir şekilde kararlı bir temizleme işlemi yapacağız"¹⁰⁵ ifadesiyle yöntemin ne olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu kararından dolayı Rusya dahil çok sayıda devlet ve uluslararası örgütlerin tam desteğini almıştır. NATO ile ABD 11 Eylül sonrası yakınlaşma dönemine girmiş ve NATO ülkeleri, Afganistan müdahalesine tam destek vermiştir. ABD, saldırı sonrasında politika oluştururken odak noktasını *önleyici savaş* ve *uluslararası terör* eksenlerinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda bu kavramları NATO'nun da odak noktasına

¹⁰³ Michael Elliot, "We're At War", **TIME Magazine**, C. CLVIII, No: 13, 2001, s. 49.

¹⁰⁴ **A.e.**, s.46.

¹⁰⁵ Elliot, **a.g.e.**, s. 47.

yerleştirmek isteyen ABD tarafından “NATO’nun tehdit algılamasının yeni bir bakış açısına sahip olması gerektiğı” ve “tehditler saldırıya dönüşmeden önce önlenmelidir” gibi fikirler ABD aracılığıyla NATO’nun politikalarına yansımıştır.¹⁰⁶

ABD Afganistan’a çok şiddetli şekilde saldırarak sadece Taliban rejimini devirip, El Kaide’yi ortadan kaldırmak istemiyordu, aynı zamanda ABD yeni 11 Eylül’lerin yaşanmaması için ciddi bir gözdağı da vermek istiyordu. Şiddetli saldırılar sonuucunda Taliban rejimi devrilmiş ve yeni yönetim kurulmuştur.

ABD gibi, NATO için de 11 Eylül bir dönüm noktası olmuştur. NATO kuruluşundan beri ilk kez, İttifak üyelerinden üyelerden birisine yapılan saldırıya topyekün karşılık vermeyi taahhüt eden 5. Maddesi devreye girmiş, İttifak üyeleri ABD’ye Afganistan’da destek vermiştir.¹⁰⁷ NATO, ABD öncülüğünde 2001’de kurulan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (International Security Assistance- ISAF)’ne katılımı ve 2003’te ISAF’in komutanlığını devralmasıyla desteğini göstermiştir.¹⁰⁸ ISAF, Taliban rejiminin çökertilmesi sonucunda bölgede yeni terör gruplarının oluşmaması, ya da bölgede otorite boşluğundan kaynaklanabilecek olumsuzlukların engellemesi amacıyla bölgenin demokrasi çatısı altında yeniden inşasını ve istikrarı korumayı amaçlamıştır. Devletlerin gönderdiği askerlerle oluşturulan ISAF, BM Güvenlik Konseyi’nin 20 Aralık 2001 tarihinde Bonn Anlaşması’na dayanarak tarihinde aldığı 1386 sayılı karara dayanır.¹⁰⁹

ISAF’e katılan toplam 49 üye ülkenin 27’si NATO üyesi 11’i ise NATO partnedir.¹¹⁰ NATO ISAF’i kullanarak ilk kez Avrupa dışında bir alana müdahale etmiştir. NATO’nun bu müdahalesi Transatlantik ilişkilerin güçlenmesi, NATO’nun bölgesel ve küresel önemini, güvenilirliğini, yeni güvenlik sorunu olan küresel

¹⁰⁶ Arif Bağbaşıoğlu, “Relations With “Global Partners” in the Framework of NATO’s New Partnership Policy”, **Güvenlik Stratejileri**, C. X, No: 20, 2014, s. 55.

¹⁰⁷ Muharrem Ekşi, “Dönüşerek Varlığını Sürdüren NATO’nun 2000’lerdeki Yeni Rolü: DEAŞ/Terörizmle Mücadele ve Türkiye”, **ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, C. I, No: III, 2017, s. 56.

¹⁰⁸ A.e.

¹⁰⁹ Aljazeera Turk, ISAF: Afganistan’daki Uluslararası Güç”, Aralık 9, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararasi-guc> , 9 Aralık 2019.

¹¹⁰ Aljazeera Turk, a.g.e.

terörle mücadeleye müdahalesiyle artırmış ve yeni güvenlik problemleri meydana geldiğinde buna uyum sağlayabilen bir örgüt olduğunu bir kez daha göstermiştir.¹¹¹

Tablo 5: ISAF’e Katılan Ülkeler ve Asker Sayıları

ÜLKELER	PERSONEL SAYISI	ÜLKE	PERSONEL SAYISI
Almanya	5000	İzlanda	4
ABD	90000	Kanada	529
Arnavutluk	286	Karadağ	39
Avustralya	1550	Kore C.	350
Avusturya	3	Letonya	174
Azerbaycan	94	Litvanya	236
Belçika	520	Lüksemburg	11
Birleşik Arap Emirlikleri	35	Macaristan	415
Bosna Hersek	55	Makedonya	163
Britanya	9500	Malezya	46
Bulgaristan	597	Moğolistan	114
Çek Cumhuriyeti	623	Norveç	429
Danimarka	750	Polonya	2580
El Salvador	24	Portekiz	140
Ermenistan	126	Romanya	1873
Estonya	159	Singapur	39
Finlandiya	156	Slovakya	309
Fransa	3932	Slovenya	77
Gürcistan	937	Tonga	55
Hırvatistan	317	Türkiye	1840
Hollanda	183	Ukrayna	23
İrlanda	7	Ürdün	0
İspanya	1526	Yeni Zelanda	188
İsveç	500	Yunanistan	153
İtalya	3952	TOPLAM	130.638

Kaynak: Aljazeera Turk, 2011.

¹¹¹ Sanem Özer, Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur. “NATO ve AB’nin Değişen Güvenlik Stratejilerinin Afganistan Örneğinde Değerlendirilmesi”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, No: 19, 2010, s. 270.

2.5. 21. Yüzyılda NATO Zirveleri

2.5.1 Prag Zirvesi

NATO 1999’da yayımladığı Stratejik Konsepti’nin ardından 2000’li yıllardaki olaylara göre pozisyon alması, gidişatına yön vermesi genellikle iki yıl arayla yaptığı zirvelerle olmuştur. 11 Eylül’de yaşanan terör saldırıları sonrasında yapılan ilk NATO Zirvesi 21-22 Kasım 2002 tarihinde Prag’da yapılmıştır. Zirve bildirisinde, küresel terör ile mücadelede NATO’nun ABD’nin tam destekçisi olacağı vurgulanmıştır. Zirvede, terörizme karşı Ortak Eylem Planı kabul edilmiş ve NATO’nun Soğuk Savaş sonrası en kapsamlı genişleme kararı alınmıştır.¹¹² Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’ya bu Zirve ile İttifak’a resmen davet edilmiş ve bu ülkeler 2004 yılında İttifak’a resmen üye olarak İttifak’ın üye sayısı 26’ya çıkarılmıştır. Prag Zirvesi’nin diyalog, işbirliği ve küresel teröre karşı mücadele mesajların yanında somut olarak atılan en büyük adım 4. maddede belirtilmiştir. Bu maddeye göre Atlantik Bölgesinde barış ve güvenliğe katkıda bulunmak için ihtiyaç duyulan her yere hızlı bir şekilde hareket etmeye hazır, teknolojik olarak gelişmiş, esnek, konuşlandırılabilir, birlikte çalışabilir ve sürdürülebilir bir güçten oluşan bir Acil Mukabele Gücü (NRF)’nün oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu gücün ilk operasyonel kabiliyetine Ekim 2004’e kadar, tam operasyonel kabiliyetine ise Ekim 2006’ya kadar sahip olunması planlanmıştır.¹¹³ Söz konusu güç, 21.000 asker, 3 Tugay’dan oluşturulmuş ve 2004 yılı sonlarında operasyonel hale getirilmiştir.¹¹⁴

2.5.2 İstanbul Zirvesi

11 Eylül sonrası Prag Zirvesi ile başlayan NATO’nun yeni iç yapılanma süreci 28-29 Haziran 2004 tarihinde yapılan İstanbul Zirvesi ile devam edilmiştir, Prag Zirvesi NATO’nun, ABD’nin Afganistan’a müdahalesine destek vermesi ile NATO-ABD ilişkilerinin yakınlaşma içerisinde bulunduğu bir dönemde yapılmıştı. Ancak, İstanbul Zirvesi, bir önceki zirvenin tam tersine, NATO’nun destek vermediği, Mart 2003’ta başlayan Irak- ABD savaşı nedeniyle gergin bir ortamda

¹¹² Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 46.

¹¹³ NATO Official Text, “Prague Summit Declaration”, November 21 2001, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm, 7 Aralık 2019.

¹¹⁴ Tezcan, **a.g.e.**, s.

yapılmıştır. ABD Afganistan müdahalesinde, 11 Eylül sonrasında, saldırıyı düzenleyen El Kaide terör örgütünün Afganistan’da kamplaşması, açılan savaşın sadece ABD’nin intikam almak için tüm dünyayı tehdit eden küresel teröre karşı açıldığı gibi gerekçelerle Afganistan müdahalesine uluslararası kamuoyu gözünde meşruluk kazandırmış, NATO ve çok sayıda ülkeden tam destek almıştı. Ancak 2003’te Irak’ın BM’nin kararlarına uymadığı, El Kaide’nin Irak’ta varlığını devam ettirdiği gibi müttefiklerini yeterince tatmin etmeyen nedenler dolayısıyla Irak’a savaş açması başta NATO üyeleri olmak üzere dünya genelinde Afganistan’da olduğu kadar destek görmemiş, tepki çekmiştir.¹¹⁵ Bundan dolayı İstanbul Zirvesi’nde Irak konusu bir numaralı başlık olmuştur. ABD ve İngiltere’nin NATO’nun doğrudan Irak’ta asker bulundurması isteği uygun görülmemiş, bunun yerine bir ara formül üzerinde anlaşılmıştır. Buna göre isteyen üye ülkeler NATO’nun koordinasyonunda, Irak’ta asker ve polisleri eğitmek üzere bölgeye asker gönderebilecekti.¹¹⁶ Bu görev güçleri askeri değil siyasi bir amaç taşımaktaydı.

Diğer yandan İstanbul Zirvesi’ndeki önemli gelişmelerden bir diğeri 1994 yılında başlayan, Akdeniz Diyalogunun genişletilmesi kararıdır. O dönem 11. Genel Sekreterliği görevini yürüten Jaap de Hoop Scheffer’in ifadesine göre, bu güçlendirme; NATO ile Akdeniz Diyalogu kurulan ülkeler arasında siyasi diyalogun güçlendirilmesine, İttifak’ın bu ülkelerin savunma reformlarına yardımcı olmasına ve diyalogun terörizm ile mücadeleye katkıda bulunmasına dayanacaktı.¹¹⁷ Diğer bir konu başlığı olan Afganistan müdahalesine gelince, Afganistan’da barış ve istikrara katkıda bulunmak NATO’nun temel önceliği olduğu belirtilmiştir. Zirve bildirisinde NATO’nun Afganistan’da amacı toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, çok ırklı ve toplumun her kesimini, temsil eden bir hükümete sahip, uluslararası topluma entegre ve komşularıyla işbirliği içinde, güvenli ve istikrarlı bir Afganistan’ın ortaya çıkmasına yardımcı olmak olduğunun altı çizilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Derya Gonca Peksarı, “NATO’nun Değişen Konsept”, . **Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 185.

¹¹⁶ **A.e.**, s. 186.

¹¹⁷ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s.60.

¹¹⁸ NATO Official Text, “İstanbul Summit Communiqué”, June 28 2004, (Çevrimiçi), <https://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>, 7 Aralık 2019.

2.5.3 Riga Zirvesi

İstanbul Zirvesi'nden sonra yapılan diğer zirve 28-29 Kasım 2006 tarihinde Riga'da yapılmıştır. Riga Zirvesi'nde güvenlik sorunları arasında terörizmin küresel düzeyde giderek ölümcül hale gelmesi, kitle imha silahlarının çoğalması ve başarısız devletler (failed states) nedeniyle istikrarsızlıktan kaynaklanan zorluklar olarak gösterilmiştir. Zirve bildirisinde Afganistan ile alakalı ise dönemin Cumhurbaşkanı Karzai Hükümeti ve Afganistan halkı ile birlikte, terörizm, uyuşturucudan arındırılmış, kendi güvenliğini sağlayabilen ve komşularıyla barış içinde yaşayan, demokrasiyi benimseyen bir toplum inşa etmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Irak'ın durumuna gelince Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak İttifak'ın Irak güvenlik güçlerini eğitmeye devam edeceği vurgulanmıştır.¹¹⁹

2.5.4. Bükreş Zirvesi

Bir diğer zirve 2-4 Nisan 2008 tarihleri arasında Bükreş'de gerçekleşmiştir. Bu zirve ABD- Rusya gerginliği altında yapılmıştır. Gerginliğin sebepleri arasında ABD'nin Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya kurmak istediği Füze Savunma Sistemleri'ne Rusya'nın şiddetle karşı çıkmasıdır. ABD, füze savunma sisteminin her ne kadar Rusya'ya değil, Ortadoğu'dan gelebilecek tehditlere karşı kurulmaya çalışıldığını ifade etse de bu açıklama Rusya'yı tatmin etmemiştir. Diğer bir sorun ise, NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı da içeren şekilde genişlemek istemesidir. Ancak bu iki ülkenin genişleme kapsamına alınmasına başta Rusya ve İttifak içinde Fransa ve Almanya'nın da karşı çıkmasıyla bu istek gerçekleşmemiştir. Genişleme için, Bükreş Zirvesi'nde Arnavutluk ve Hırvatistan davet edilmiştir ve bu ülkeler 2009 yılında İttifak'a üye olmuşlardır. Afganistan'a gelindiğinde ise, Bükreş Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde, Afganistan'da devlet ve halk ile işbirliği içerisinde terör ve türevlerine hiçbir koşulda geçit verilmeyeceği vurgulanmıştır.¹²⁰

¹¹⁹ NATO Official Text, "Riga Summit Declaration", November 29 2006, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?selectedLocale=en, 7 Aralık 2019.

¹²⁰ NATO Official Text, Bucharest Summit Declaration, April 3 2008, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, 7 Aralık 2019.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA GÜVENLİĞİ

Daha önce NATO'nun gerek Soğuk Savaş gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde nasıl adım adım küresel bir aktöre dönüştüğüne değindik. Buna göre NATO, uzun vadede Avrupa kıtası üzerinde SSCB'nin nüfuzunu artırmasını ideolojisini yaymasını engellemeyi kendine hedef olarak belirlemişti. Amacını gerçekleştirirken de dönemin getirdiği şartlara göre belirlediği stratejilerle amacına ulaşma doğrultusunda araçlarını dönem dönem değiştirmiştir. Böylece güvenlik örgütü olarak giderek vazgeçilmez ve ihtiyaç duyulan bir uluslararası aktör konumuna gelmiştir. NATO'nun askeri ve güvenlik örgütü olarak sürekli önemini artırmaya karşılık Avrupa Topluluğu (AT) Soğuk Savaş döneminde, birliğin askeri ve siyasi yapılanmasını bir türlü gerçekleştirememiş ve üye ülkelerin sadece ekonomik çıkarlarını gözetken bölgesel bir örgüt olmaktan öteye gidememiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa'nın ekonomik, askeri vb. tüm yönlerden harap olmuş ülkeleri için yeni tehditlere karşı her ülkenin tek bir aktör olarak yanıt verebilmesi mümkün gözüküyordu ancak birlik olarak bu tehditlerden korunabileceği anlaşılmıştır. 1949 yılında kurulan ABD önderliğinde NATO, 1955 yılında SSCB önderliğinde kurulan VP, ile her ne kadar Avrupa'nın çoğu ülkesi NATO İttifakı'nın bir parçası olmuşsa da Avrupa'nın kendi içerisinde bir birlik çatısı altına girmesi, Avrupa ülkelerinin gündemindeydi. Bu birlik fikri ise 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile gerçekleşmiştir. AET ile Avrupa ülkeleri bir birlik çatısı altına girmişse de bu birlik, üyelerinin güvenliğini sağlamaktan yoksundur çünkü askeri yapılanmaya veya ortak bir dış politikaya sahip değildir. Bunu yerine AET, ekonomi temelli bir örgüt olarak kurulmuştur. Bu nedenle Soğuk Savaş boyunca Avrupa ülkeleri VP ve SSCB'ye karşı güvenliklerini NATO'ya teslim etmek zorunda kalmışlardır.

Aslında Roma Antlaşması öncesinde, başarısız bir girişim olan Avrupa Savunma Topluluğu fikriyle siyasi ve askeri açıdan önemli bir girişim yapılmış ancak daha önce değindiğimiz nedenlerden, Fransa tarafından bu girişim reddedilmiştir. Yine Roma Antlaşması öncesinde BAB kurulmuş ancak istenilen

sonuca ulaşamamıştır. Bu denemelerden sonra, birliğin ekonomik temeller üzerine kurulması güvenliğinin ise NATO'ya bırakılması uygun görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde zaman zaman kendi güvenliğini sağlama ve ortak bir dış ve güvenlik politikası belirleme denemelerine ek olarak 1970'li yıllarda Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) girişimi ve 1980'li yıllara gelindiğinde ise BAB'ın “ Avrupa Güvenliğinin Avrupalılaştırılması”¹ sloganıyla tekrardan canlandırılma girişimi yapılmışsa da Avrupa Topluluğu'nun (AT) ortak bir dış ve güvenlik politikalarına ulaşması ancak 7 Şubat 1992'de imzalanan Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşması olarak nitelendirilen Maastricht Antlaşması ile olmuştur.

3.1. Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Gelişim Süreci

3.1.1. Maastricht Antlaşması

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte NATO kafasını Avrupa'dan kaldırmış, dikkatini diğer bölgelere yoğunlaştırmıştı. Artık Avrupa'nın güvenliğine doğrudan tehdit oluşturan SSCB olmadığına göre NATO'nun Avrupa'da Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi askeri ve ekonomik olarak sürekli hazır halde güçlerini tutmasına gerek kalmamıştı. Çünkü sürekli hazır halde güçlerini tutmak her şeyden önce büyük bir ekonomik yükü. Soğuk Savaş süresince iki büyük küresel güvenlik aktörü arasında bölgesel bir ekonomik aktör rolüne bürünen AT artık küresel bir örgüt olmak ve kendi güvenliğini kendi sağlamak istemekteydi. Soğuk Savaş sonrasında küresel bir aktör olma yolunda attığı en ciddi adım ise 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993' te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile olmuştur. Birlik üyelerinin Soğuk Savaş boyunca kendi ulusal çıkarlarını birliğin çıkarından üstün görmesiyle ve üyelerinin bir türlü ortak payede buluşamamalarından dolayı AT, ortak dış ve güvenlik politikasına sahip olamamıştır. AB'nin kurucu antlaşması olarak adlandırılan Maastricht Antlaşması ise bu anlamda birliğin dönüm noktası olmuştur. Avrupa Toplulukları, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), adalet ve içişlerinde birlik olmak üzere Maastricht Antlaşması ile üç sütunlu bir yapı ortaya konmuştur.² ODGP, antlaşmanın ikinci sütununda yer almaktadır. Antlaşmanın 5.

¹ Ömür Orhun, “European Security and Defence Identity- Common European Security and Defence Policy, A Turkish Perspective”, **Journal of International Affairs**, C. V, No: 3, 2000.

² Levent Yiğittepe, “Avrupa Birliği'nin Güvenlik Politikaları”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. IV, No: 7, 2017, s. 15.

Bölümünün J.1. maddesinde ODGP'nin amacının Birliğin bağımsızlığını, ortak değerlerini ve temel çıkarlarını BM Şartının temel ilkelerine uygun olarak korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek olduğu belirtilmiştir.³ ODGP ile birlik, uluslararası meselelere karşı üye ülkelerin tek sesli bir şekilde “ortak tavır” benimseyerek hareket etmeleri planlanmıştır.⁴ Ortak tavrıla kastedilen, birlik üyeleri birliği ilgilendiren bir konu veya sorun hakkında, birliğin gerekli tartışma merciilerinde konuyu veya sorunu her devlet kendi elbette ulusal çıkarlarına göre değerlendirecektir. Ancak değerlendirme sonrasında çıkacak olan genel sonuç birliğin ortak tavrı olacak, bu ortak tavır tek tek üye ülkelerin çıkarlarının değil tüm üyelerin üzerinde uzlaşmayı sağlayabildiği sonuç olacaktır. Soğuk Savaş boyunca üye ülkeler bazı girişimlerle ortak tavrıda buluşmayı tartışmışlar ama üyelerin kendi çıkarlarını, birliğin çıkarından üstün görmesiyle bu denemeler sonuçsuz kalmıştır. Maastricht'te ODGP'nin diğer denemelerden farkı, artık ülkelerin genel çoğunluğu ODGP'yi Soğuk Savaş sonrası dönemde gerekli görmesi, mükemmel derecede olmasa da üye ülkelerin kendi ulusal politikalarını, birliğin ortak tavrına uyumlaştırmayı kabul etmesidir. Kabul etmelerindeki en büyük etken ise Soğuk Savaş sonrası tehditlerin karmaşıklığıdır. Tehditler artık üye ülkelerin şehir meydanlarında bir terör saldırısı ya da artan milliyetçilik akımlarıyla azınlıkların isyanı gibi çok çeşitli şekillerde, çok zamansız olarak kendini gösterebilir. Bundan dolayı ülkeler, savaş sonrası ani ve büyük değişimlere karşı istikrarı sağlama yolunda ODGP'ye ihtiyaç duymuştur.⁵

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının temellerinin atılmaya çalışıldığı bu yıllarda oluşturulmaya çalışılan ODGP bu zamana kadarki bütünleşme sürecinin siyasi tarafı ile ilgili en önemli gelişmelerden biridir. Buna göre 1992'ye kadar odak noktasına ekonomiyi yerleştiren AT, Maastricht Antlaşması ile AB'ye dönüştükten sonra ODGP ile ekonomik yapılanmasına bir de siyasi bir ayağı eklemiştir. Ekonomi ve siyasi adımlardan sonra küresel bir örgüt olma yolunda sıra askeri ve güvenlik boyuta gelmiştir. Buna göre AB güvenliği NATO'ya ek olarak 1980'lerde

³ Treaty On European Union, February 7 1992, (Çevrimiçi), https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, 16 Aralık 2019.

⁴ Çayhan, a.g.e., s.46.

⁵ Kesgin, a.g.e., s.20.

canlandırılmaya çalışan BAB'ın da Avrupa güvenliğine entegre edilmesi amaçlanmıştır. Antlaşmada BAB, Birliğin gelişmesinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiştir.⁶ ODGP çerçevesinde AB'nin güvenlik kanadını teslim edilmesi planlanan BAB gerekli durumlarda NATO imkanlarını kullanabilmesine olanak tanıyan bir model üzerinde çalışılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise BAB'ın NATO'ya bir rakip değil aksine onu Transatlantik bölgesinin Avrupa ayağını güçlendirileceğinin sürekli bir şekilde vurgulanmasıdır.⁷ BAB'ın güvenliği sağlamada gerekliliğin üye devletler tarafından kabul edilmesinin ardından BAB'ın işlevinin nasıl olacağı tartışılmıştır. Buna göre BAB'ın işlevleri 17 Haziran 1992 tarihinde yayımlanan "Petersberg Görevleri" ile belirlenmiştir. BAB'a tıpkı NATO gibi Soğuk Savaş sonrası barış koruma, barışı sağlama ve kriz yönetimi konularında sorumluluk verilmiştir. BAB'a Petersberg görevleri ile yüklenen görevlerin kapsamı değerlendirildiğinde BAB'ın faaliyet alanının kısıtlı olduğu görülür. Ayrıca BAB'ın sorumluluk alanı içerisinde bir görev çıktığı zaman bu görevi yerine getirmek için NATO imkanları kullanmak için Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) oluşturulmuştur.⁸ Bu yapılanma AGSK kimliğinin geliştirilmesi adına 1994'te "ayrılabilen fakat ayrı olmayan" bir askeri yapılanma olarak kurulmuştur. BMGG, NATO'nun dahil olmak istemediği operasyonlarda NATO'nun imkanlarını kullanabilmesine olanak sağlamaktadır. 1996 NATO Berlin Zirvesinde ise resmi olarak onaylanmıştır.⁹

Sonuç olarak Maastricht Antlaşması ile birlikte, Soğuk Savaş boyunca denenmiş ama başarılı olunamamış tek sesli ortak bir dış politikaya sahip olması fikrine ilk kez bu kadar çok yaklaşılmıştır. ODGP ile birlikte siyasi ayağını güçlendirmeye çalışan AB, savunma ve güvenlik ayağını BAB'a teslim ederek ekonomi, siyasi ve askeri üçgeni tamamlamaya çalışarak küresel bir örgüt olma yolunda ciddi ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmelerin yanında bu zirveden

⁶ Treaty On European Union, February 7 1992, (Çevrimiçi), https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, 16 Aralık 2019.

⁷ Çayhan, a.g.e, s. 47.

⁸ Ebru Gençalp, "Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası'nın (AGSP) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO İle İlişkileri", **Journal of Social Sciences**, C. I, No:1, December 2004, s.49.

⁹ Desmond Dinan, Hale Akay, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 259.

çıkarılabilecek en önemli konu ODGP ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nda (AGSP) hukuki temelleri atılmasıdır.¹⁰

3.1.2 Amsterdam Antlaşması

1990'lı yılların başında Avrupa'nın yanıbaşında başlayan Bosna Hersek'teki iç savaşa Avrupalı devletler müdahale etmede isteksiz ve yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik küresel bir örgüt olma hedefinde olan AB için, kağıt üzerinde atılan ODGP adımlarının sahada uygulamadan yoksun olduğunu göstermiştir. Ayrıca AB'nin lokomotifini olan Avrupa'nın büyük ülkeleri kendi ulusal çıkarlarını Birliğin çıkarlarından üstün görmeye devam etmeleri sonucunda Maastricht Antlaşması'nın getirdiği yeniliklerin ve anlayışlarının yeni bir antlaşma ile revize edilmesine karar verilmiştir. Bu güncelleme ise 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan Amsterdam Antlaşması ile olmuştur. Antlaşmada Avrupa güvenliği açısından NATO'nun önemini altı çizilmiştir. Diğer yandan antlaşmada en dikkat çeken unsurlardan biri de BAB'ın AB'ni ayrılmaz bir parçası olduğu, ileride AB ile BAB'ın bütünleşme olasılığına karşılık AB'nin BAB ile kurumsal düzeyde işbirliğini artırması gerektiği vurgulanmıştır. Ek olarak ilk kez "Petersberg Görevleri" AB'nin bir antlaşmasında yer almıştır.¹¹ ODGP konusunda ise AB, ODGP'nin Birliğin temel dinamiklerine tam olarak yerleştirilemediğinin farkındadır. Buna göre ODGP'nin kapsamını Birliğin güvenliği ile ilgili her sorun olarak belirleyen AB, Birliğin dış politika alanında etkinliğinin artırılması, ortak alınan kararların tek bir mercii tarafından duyurulması ve birliğin dışarıda temsil edilmesi gibi amaçlarla ODGP'ye yüksek temsilci atamıştır. ODGP'nin karar alma toplantılarında devletlere kararlarında çekimser kalabilme imkanı tanınmıştır.¹²

Sonuç olarak Amsterdam Antlaşması'nda Maastricht Antlaşması ile kurulan ODGP'nin daha sağlıklı bir şekilde işlemesi için ODGP'nin çerçevesi

¹⁰ Ebru Gençalp, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Avrupa Güvenliğindeki Rolü", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GEN%C3%87ALP-Ebru-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0K-VE-SAVUNMA-POL%C4%B0T%C4%B0KASI-AGSP-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0%C4%9E%C4%B0NDEK%C4%B0-ROL%C3%9C.pdf>, 3 Ekim 2019.

¹¹ Ercüment Tezcan, "Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. LIV, No: 01, 1999, s. 155.

¹² Muhammed Emin Kocaman, "Avrupa Birliği Ortak Dış Ve Güvenlik Politikası'nın Gelişimi Ve Türkiye'nin Rolü", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* C. VI, No: 14, Mart 2016, s. 263.

genişletilmiştir. Dış politikanın yanında ortak savunmanında kurulabilmesi için adımlar atılmıştır.

3.1.3 St. Malo Zirvesi

AB'nin tek sesli ve güçlü bir küresel örgüt olmak amacıyla Maastricht Antlaşması ile getirilen Amsterdam Antlaşması ile çerçevesi genişletilen ODGP, ortak savunma konusunda istenilen gelişmeyi gösterememişti. Bosna krizinde görüldüğü gibi Avrupa'nın yanı başında yaşanan iç savaş ve soykırıma karşı bile AB ülkelerinin başarısızlığı ve askeri konularda NATO'ya olan bağıllığı açıkça görülmüştür. Güçlü ve küresel bir örgüt olmak isteyen bir Birliğin, kuruluşundan itibaren güvenliğini tamamen başka bir örgütün "insafına" bırakması 1998'de yapılan St. Malo Zirvesi'ne kadar geçen yaklaşık yarım yüzyıllık süre içerisinde Birlik içinde gerek mecburi gerekse tercihen kabul edilmiştir. Ancak bu zirve ile birlikte ilk kez bu kadar ciddi ve tek sesli olarak Birliğin, Avrupa'nın güvenliği konusunda "ortak savunmaya ve reaksiyona dayalı" durumlarda daha fazla söz sahibi olması gerektiği ifade edilmiştir. Uzun zamandır Birlik içinde beklenen bu gelişmenin St. Malo Zirvesi'nde olmasının nedeni Birlik içinde Avrupalı* (Fransa) ile Atlantikçi (İngiltere) kutupların ilk kez bu zirvede ortak bir savunmanın gerekliliği konusunda ortak bir görüşte birleşmesiyle olmuştur. İngiltere'nin bu zamana kadar ki Avrupa'nın güvenliğini sadece NATO'nun sağlaması gerektiği görüşünü değiştiren bazı gelişmeler St. Malo Zirvesi'nin yapılmasında etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi, İngiltere'de Mayıs 1997 yılında yaşanan iktidar değişikliğidir. Bu zamana kadar Atlantikçi bir tavır sergileyen Muhafazakâr Parti'nin yerine bu tarihte Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi gelmiştir. Yeni yönetim AB içinde ortak bir savunma politikasının gerektiği görüşüne sahip olması bu politika değişikliğinde etkili olmuştur.¹³

* Avrupalı ve Atlantikçi kavramları AB içerisinde AB güvenliğini kimin sağlaması gerektiği konusunda zıt iki tarafı temsil eder. Avrupalı kanatta Fransa ve Almanya yer alırken bu ülkeler, Avrupa'nın güvenliğini Avrupalılık kimliğini öne çıkararak Birliğin kendi sağlaması gerektiğini iddia etmektedirler. Buna zıt görüşte olan Atlantikçi ülke İngiltere ise NATO'nun Avrupa güvenliğinden tek sorumlu organ olması gerektiğini savunurken, özerk bir Avrupa güvenlik sistemine karşı çıkmaktadır.

¹³ Taylan Özgür Kaya, Aslıgül Sarıkamış Kaya, "Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. XV, No: 29, 2017, s. 290.

3-4 Aralık 1998 tarihinde St. Malo 'da Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve İngiltere Başbakanı Tony Blair'in bir araya geldiği St. Malo Zirvesi iki ülkenin Avrupa'nın ortak bir savunma politikasına ihtiyaç duyduğu noktasında mutabık kalmışlardır.¹⁴ Bu zirvenin ardından ODGP'nin bir parçası olan, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasından bahsedilmeye başlanmış, bu Zirve ile AGSP'nin temelleri atılmıştır. St. Malo Zirvesi'nde AGSP'nin AB'nin bütünleşme sürecine dâhil edilmesi ve uluslararası krizlere müdahale etme kapasitesine sahip olan silahlı kuvvetlerle desteklenmiş bir yapının da gerekliliğini vurgulanmıştır.¹⁵ Beş paragraf olarak yayımlanan St. Malo Deklarasyonu, BAB ve işlevlerinin, AB'nin ikinci sütunu olan ODGP içerisine getirilmesini kabul etmiştir. Bu nedenle o andan itibaren Petersberg görevleri AB'nin görev alanlarına eklenmiştir.¹⁶ Deklarasyonun 4. paragrafında, Petersberg görevlerinin AB içerisinde gerçekleştirilebilmesine olanak sağlayan, Avrupa'nın sanayi ve teknolojisi tarafından desteklenmiş, krizlere ve yeni risklere karşı anında cevap verebilen, güçlü ve diğer oluşumlarla rekabet edebilen bir silahlı kuvvetlere ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir.¹⁷ Oluşturulması planlanan silahlı güçlerin özelinde ortak savunma fikrinin, AB'nin NATO ile olan ilişkilerine zarar vermeyeceği belirtilmiştir. Buna göre bildirinin ikinci maddesinde AB'nin ortak savunma girişimlerinin amacının Avrupa ülkeler arasındaki dayanışmayı güçlendirmek olduğu ifade edilmiştir. Bu dayanışmayı gerçekleştirirken de Avrupa'nın küresel bir aktör olabilmesi için NATO ile olan taahhütlere, bağımlı kalarak bu girişimlerin Atlantik İttifakı'na zarar getirmeyeceği vurgulanmıştır.¹⁸

Sonuç olarak, Amsterdam Antlaşması'nda özerk bir Avrupa savunma sisteminin oluşturulması konusunda hukuksal düzeyde altyapısı yapılmışsa da uygulama noktasında zaman ciddi adımlar atılamamıştır. St. Malo bildirisi ile birlikte Avrupa güvenliği konusunda görüşleri birbirine tamamen zıt olan iki büyük

¹⁴ A.e. s 284.

¹⁵ Yiğittepe, a.g.e., s. 57.

¹⁶ Gülnur Aybet, **Esdp And New Security Challenges How The Petersberg Tasks Have Come A Long Way**, 5 September 2004,(Çevrimiçi), <http://turkishpolicy.com/article/98/esdp-and-new-security-challenges-how-the-petersberg-tasks-have-come-a-long-way-summer-2004>, 18 Aralık 2019.

¹⁷ *Franco-British St. Malo Declaration*, 4 December 1998, (Çevrimiçi), https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf, 19 Aralık 2019.

¹⁸ A.e.

devletinin aynı ortak paydada buluşmasıyla artık resmen AGSP' den bahsedilmeye başlanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile teorik altyapısı hazırlanan ortak savunma fikri St. Malo ile daha güçlü ve sistematik şekilde ifade edilmeye başlanmıştır.¹⁹

3.2. AB Zirvelerinde AGSP'nin Gelişimi (1999-2007)

AB'nin kurucu antlaşması olan 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile birlikte gündeme alınan ODGP'nin Amsterdam Antlaşması ve St. Malo Zirvesi ile birlikte hızla kapsamı genişletilmiş ve ODGP bu tarihten itibaren ortak savunma politikasına evrilmeye başlamıştır. NATO'nun ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, 1999 yılında düzenlediği Washington Zirvesi ile birlikte AB'nin AGSP oluşturma girişimlerine olumlu yaklaşmış, bu tarihten itibaren yapılan AB Zirvelerinde AGSP hep bir adım daha ileriye taşınmaya başlanmıştır.

3.2.1. Köln Zirvesi

AGSP'yi geliştirmeyi amaç edinen zirvelerden biri 3-4 Haziran 1999 tarihinde gerçekleştirilen Köln Zirvesi'dir. Köln Zirvesi ile birlikte AB üyesi devletler, St. Malo bildirisini memnuniyetle karşılamışlar ve AGSK'nin yerini ODGP'nin tamamlayıcısı olarak nitelendirilen AGSP almıştır. Köln Zirvesi ile birlikte AGSP'nin faaliyet alanı ve kurumsal çerçevesi şekillendirilmeye başlamıştır. Buna göre Maastricht Antlaşması sonrasında Avrupa'nın savunma işlevini BAB'a teslim edilmiş, 'Petersberg Görevleri' ile faaliyet alanları belirlenmiştir. Ancak Köln Zirvesi ile birlikte Soğuk Savaş sonrasında BAB'a verilen kriz yönetimi, barışı koruma ve sürdürme gibi görevler BAB'dan alınmış AB'ye verilirken BAB'ın ise 2000 yılı sonu itibari ile feshedilmesine karar verilmiştir.²⁰ BAB resmen feshedilmeden önce fiili olarak misyonunu ise Köln Zirvesi ile birlikte tamamlamıştır. Köln Zirvesi sonuç bildirgesinde, AB'nin uluslararası arenada güçlü bir rol üstlenebileceği konusundaki kararlılık ifade edilmiştir. Petersberg görevlerinin üstlenilmesiyle AB'nin bu görevleri yerine getirebilmek adına gerekli araç ve yeteneklere sahip olması için gerekli kurumsal düzenlenmelerin yapılacağı belirtilmiştir. Birliğin uluslararası krizlere cevap verebilecek, askeri kuvvetlerle

¹⁹ Çınar Özen, "ESDP-NATO Relations: Considerations On The future Of European Security Architecture", *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ*, C. XXXIII, 2002, s. 238.

²⁰ Haydar Efe, *a.g.e.*, s. 11.

desteklenen, NATO ile olan ilişkilere ve taahhütlere zarar vermeyecek şekilde özerk eylem kapasitesine sahip olarak kuvvetlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. AB'nin askeri kapasitesinin geliştirmesi kararının dayanak noktasının ise AB'nin kurucu antlaşmasının beşinci bölümünde yer alan ve AB'nin üç sütunundan ikincisi temsil eden ODGP çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Köln Zirvesi'nin sonuç deklarasyonunda belirtilen bu gelişmelerinin amacının Avrupa'yı koruyucu bir şemsiye altına alan ortak bir savunma ve güvenlik sistemi geliştirilerek ODGP'yi güçlendirmek olduğu ifade edilmiştir.²¹

3.2.2. Helsinki Zirvesi

Köln Zirvesi ile alınan kararlarının geliştirilmesi ve AGSP'nin çerçevesini genişletmek için atılan bir sonraki adım Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'dir. Köln Zirvesi'nde Petersberg görevlerinin BAB'dan alınıp AB'ye devredilmesine karar verilmişti. Helsinki Zirvesi'nde ise bu durum bir adım daha ileriye taşınarak Petersberg görevlerini gerçekleştirebilmek amacıyla AB bünyesinde Acil Müdahale Gücü'nün (Rapid Reaction Force) kurulmasına karar verilmiştir. Kurulması planlanan bu askeri güç, NATO'nun yalnızca müdahale etmeyi tercih etmediği konularda AB'nin kriz yönetimi krizleriyle mücadele edebilmesi için oluşturulması planlanmaktadır. Acil Müdahale Gücü oluşturulma kararının alınması ile AB bu askeri operasyonları kendi bünyesinde gerçekleştirme hedefindedir. Helsinki Zirvesi sonrası yayımlanan Zirve deklarasyonun yirmisekizinci maddesinde bu oluşumun nasıl ve ne şekilde oluşturulacağının genel bir taslağı belirtilmiştir. Buna göre yalnızca Petersberg görevlerini gerçekleştirmek amacı ile 60 gün içerisinde kriz bölgesinde konuşlanabilen ve bu bölgede en az bir yıl boyunca görev yapabilecek, 50.000- 60.000 kişi civarında bir askeri kuvvetin 2003 yılına kadar oluşturulması öngörülmüştür. Bu askeri kuvvetleri, stratejik olarak yönlendirmek ve bu operasyonların siyasi altapısını hazırlamak ayrıca rehberlik sağlamak için gerekli siyasi ve askeri kurumların oluşturulması planlanmıştır.²²

²¹ Cologne European Council 3-4 June 1999 Conclusions of Presidency, 3-4 June 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm, 22 Aralık 2019.

²² Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions, 10-11 December 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm, 24 Aralık 2019.

Acil Müdahale Gücü'nün oluşturulması AB Temel Hedefi (Headline Goal) arasında yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gerek Helsinki bildirisinde oluşturulması kararlaştırılan bu gücün kesinlikle “Avrupa Ordusu” olarak değerlendirilmemesi gerektiğinin açıkça ifade edilmesidir. Böylece AGSP'nin NATO'ya rakip değil transatlantik ittifakının Avrupa ayağını güçlendirmek amacıyla bir oluşum olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir. Diğer yandan Fransa bu oluşumu NATO'ya alternatif olarak görme eğilimindeyken İngiltere ise NATO'yu Avrupa'da tamamlayabilmek ve İttifak'ın yükünü hafifletmek için gerekli bir oluşum olarak değerlendirmiştir. Ancak hem Fransa hem İngiltere, bu askeri gücün planladığı gibi kriz yönetimi operasyonları gerçekleştirmek üzere tasarlandığı noktasında hemfikir olmuşlardır.²³

3.2.3. Feira Zirvesi

Helsinki Zirvesi'nden sonra yapılan diğer zirve 19-20 Haziran tarihleri arasında yapılan Feira Zirvesi'dir. Zirve doğrultusunda NATO'nun AB üyesi olmayan Avrupalı ülkelerinin ortak savunma politikasına katılımı için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.²⁴ Bu zirve ile NATO'nun, Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerinin AGSP'den dışlanmaması için var olan kaygılarını gidermeyi amaçlamıştır. Buna göre NATO'nun imkan ve yeteneklerinin kullanılacağı operasyonlarda NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Avrupalı ülkeler bu operasyonlarda karar alma mekanizmanlarında etkin konumda olacaklardır AB'nin NATO'dan bağımsız şekilde kendi imkanlarıyla yapacağı operasyonlarda ise bu ülkeler kararlara etki edemeyecek sadece kendilerine operasyon hakkında bilgi verilmesi planlanmıştır.²⁵ Zirvenin bir diğer önemli detay bugüne kadar sadece askeri açıdan değerlendirilen Petersberg görevlerinin sivil boyutunu da vurgulamasıdır. Yani Feira Zirvesi'nde askeri kriz yönetimine olduğu gibi sivil kriz yönetimine de önem atdefilmiştir.²⁶ Sivil kriz yönetimini güçlendirmek için öncelik verilen alanlar polislik, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sivil yönetimin

²³ Jocelyn Mawdsley, Gerrard Quille, **Equipping the Rapid Reaction Force Options for and Constraints on a European Defence Equipment Strategy**, Bonn, BICC, 2003, s. 19.

²⁴ Özlem Tan, “Avrupa Birliği ve Türkiye Güvenlik ve Savunma İlişkileri”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C. II, No: 4, 2013, s. 4.

²⁵ Çakmak, **a.g.e.**, s.236.

²⁶ Santa Maria da Feira European Council 19 and 20 June 2000 Conclusions Of The Presidency, 19-20 June 2000, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm, 25 Aralık 2019.

güçlendirilmesi ve sivilleri korumak olarak belirlenmiştir.²⁷ Buna göre AB üyesi devletler Feira'da çatışma önleme ve sivil kriz yönetimi operasyonları için kullanılması amacıyla 5000 polis gücünün 2003 yılına kadar oluşturulmasını kabul etmişlerdir.²⁸ Özetle Feira Zirvesi'nde üye ülkeler hem sivil hem de askeri açıdan ODGP'nin geliştirilmesinde kararlılıklarını bir kez daha taahhüt etmişlerdir.

3.2.4. Nice Zirvesi

AB'nin bir sonraki zirvesi olan 7-9 Aralık 2000 tarihinde yapılan Nice Zirvesi'nde Feira Zirvesi'nde vurgulanan AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin operasyonlara katılması kararını desteklemek için "Katılmalar Komitesi" adı altında bir danışma mekanizmasının kurulması kararlaştırılmıştır.²⁹ Nice Zirvesi'nde daha önce kararlaştırılan BAB'ın görevlerinin AB'ye teslimi konusu ise bir kez daha teyit edilmiştir.³⁰ Öte yandan Nice Zirvesi'nden AGSP bağlamında en önemli olay AGSP'nin kurumsallaşmasının büyük ölçüde tamamlanmış olmasıdır. Petersberg görevlerinin BAB'dan tamamen alınmasıyla başlayan AB'nin Avrupa'nın güvenliğini bir nebze olsun üstlenme sürecinde AB'nin sağlam temellere sahip AGSP'ye sahip olabilmek için kurumsallaşma süreci Helsinki zirvesi sonrasında başlamıştır. Nice Zirvesi ile ise Helsinki'de kurulma süreci başlatılan, AB Siyasi ve Askeri Komitesi, AB Askeri Personeli ve AB Askeri Komitesi sürekli hale getirilmiştir.³¹ Nice Zirvesi'nde AGSP'nin kurumsallaşmasının büyük ölçüde tamamlanmasıyla birlikte sivil ve askeri kriz yönetimi başta olmak üzere, Petersberg görevlerinin AB tarafından sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi kolaylaşmıştır. Nice Zirvesi'nde AB güçlü bir AGSP'ye sahip olmak için özellikle kurumsallaşma sürecini geliştirmeye yönelmiştir.

3.2.5. Leaken Zirvesi

Nice Zirvesi sonrası 14- 15 Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilen Leaken Zirvesi'nde ise AGSP resmen operasyonel hale getirilmiştir. Leaken Zirvesi'nde

²⁷ Taylan Özgür Kaya, Aslıgül Sarıkamış Kaya, **a.g.e.**, s. 293.

²⁸ Gülnur Aybet, Esdp And New Security Challenges How The Petersberg Tasks Have Come A Long Way, s. 5

²⁹ Çakmak, **a.g.e.**, s. 237.

³⁰ **A.e.**

³¹ Alaattin Kızıltan, Yasemin Kaya. "Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış", C. XIX, No:1, Nisan 2005, s. 215.

AGSP'nin gelişiminin sürdürüleceğini, sivil ve askeri yetenek kapasitelerinin daha da geliştirilmesi noktasında AB'nin kararlı olduğu vurgulanmıştır.³²

3.2.6. Sevilla Zirvesi

21-22 Haziran 2002 tarihinde Sevilla'da gerçekleştirilen Zirve' de ise Leaken'de operasyonel hale getirilmesi kararlaştırılan AGSP ile AB'nin, artık kriz yönetimi görevlerinde aktif rol almaya hazır olduğu belirtilmiştir. AB bu tarihten sonra özellikle Avrupa'nın yanı başında Balkanlar'da yaşanan krizlere müdahale etme isteğinde olmuştur. Ocak 2003 tarihi itibarıyla Bosna Hersek'te BM'nin yürüttüğü polislik görevini AB'nin devralmaya hazır olduğu belirtilmiştir. Makedonya'da ise NATO'nun görev süresi dolduktan sonra AB'nin bu bölgedeki sorumluluğu devralma istediğinde olduğu sonuç bildirisinde ifade edilmiştir. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında giderek artan küresel terör tehlikesiyle mücadelede AB, askeri ve sivil yeteneklerini artırmayı hedefleyen bir deklarasyonu Sevilla Zirvesi'nde kabul etmiştir.³³

3.2.7. Selanik Zirvesi

19-20 Haziran 2003 tarihinde Selanik Zirvesi'nde ise sürdürülebilir kalkınma, çatışmaların önlenmesi, barışı koruma, bölgesel ve küresel istikrarı sağlamak için AB'nin kararlılığı vurgulanmıştır.³⁴ Diğer yandan silahların teknolojik gelişimini sürdürebilmek için “Savunma Ajansı” kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda ise 2004 yılında “Avrupa Savunma Ajansı” kurulmuştur.

Zirve bildirisinde, AB'nin gerçekleştirdiği Kongo'da ARTEMIS, Makedonya'da CONCORDIA, Bosna Hersek'te EUPM operasyonları örnek gösterilerek AB'ni başarılı bir operasyonel yeteneğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Özellikle Kongo ve Bosna-Hersek'te yapılan operasyonlar ile AB ve BM arasında

³² Presidency Conclusions, “European Council Meeting In Leaken 14 And 15 December 2001”, December 14-15 2001, Çevrimiçi, <https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf>, 27 Aralık 2019.

³³ Presidency Conclusions, “Seville European Council 21 And 22 June 2002”, June 21-22 2002, (Çevrimiçi), <https://www.consilium.europa.eu/media/20928/72638.pdf>, 27 Aralık 27, 2019.

³⁴ Presidency Conclusions, “Thessaloniki European Council 19 And 20 June 2003”, June 19-20, 2003, (Çevrimiçi), https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf, 27 Aralık 2019.

işbirliğini sürecinin sağlamlaştırıldığı belirtilmiştir.³⁵ Bu zirvenin en önemli detaylarından biri olarak, 2003 yılı sonu itibariyle Avrupa Güvenlik Strateji'sinin oluşturulması öngörülmüştür. Daha sonra, Aralık 2003'te yapılan Brüksel Zirvesi ile birlikte "Avrupa Güvenlik Stratejisi" resmen kabul edilmiştir.

3.3. Avrupa Güvenlik Stratejisi

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzenine ayak uydurmak için tıpkı NATO gibi AB'de bir dönüşüm sürecine girmiştir. Örgütün yapılanma sürecini şekillendiren yeni uluslararası düzenin yeni tehditleridir. Yeni yüzyıla girildiği zaman mevcut sorunlara başka tehditlerin eklenmesiyle birlikte AB, pozisyonunu yeni gelişmelere göre almaya devam etmiştir. Buna göre dönemin ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından hazırlanan "Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS)" tarihe "Solana Belgesi" olarak da geçmiştir. AB'nin ilk defa böyle bir güvenlik stratejisi oluşturmasının nedeni Birliğin karşılaşılabileceği tehditleri belirleyip önceden önlem almaktır. Buna göre 11 Eylül sonrası artan küresel terör tehditleri AB özelinde hemen hemen her devletin ve uluslararası örgütün güvenlik ve savunma politikalarını gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Birliğin o güne kadar yayımladığı ilk ortak güvenlik stratejisi olma özelliğini taşıyan AGS, "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa" başlığıyla yayımlanmıştır.³⁶

Belge, Soğuk Savaş sonrası tehditlerin dönüşümünü değerlendirerek başlamaktadır. Belgeye göre Soğuk Savaş sonrası çatışmaların büyük oranda devletler arasında değil devletlerin kendi içerisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle çatışmada hayatlarını kaybedenler asker değil sivil ağırlıklı olmuştur. 1990'dan bu yana meydana gelen olaylarda 4 milyondan fazla insan hayatını kayderken, kayıpların %90'ı ise sivil nüfustan oluşmaktadır. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi devletler artık kendi topraklarına eskiden beri süre gelen "istila" amacıyla bir saldırı beklememektedir. Bunun yerine önceden tahmin edilmesi güç, beklenmeyen zamanda meydana gelebilecek ve çok çeşitli asimetrik tehditlerle karşı karşıyadır. Bu tehditler; terörizm, kitle imha silahlarının çoğalması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletlerin varlığı, organize suçlar olarak ifade edilmiştir. AGS, bu tehditler arasında

³⁵ Eda Güç, "Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 45.

³⁶ Yiğittepe, **a.g.e.**, s. 19.

yer alan terörizmin nedenini artan dincilik olarak göstermiştir. Terörizmle mücadele polislik ve istihbarat gibi tüm araçların birbirleriyle uyum içinde çalışması gerektiğine değinmiştir. Batı Afrika’da ki gibi başarısız devletlerde düzeni sağlamak için askeri araçlara, kriz yönetimleri ile mücadele içinse insani araçlara ihtiyaç vardır. Başarısız devletler engellenemezse bu devletler bünyesinde organize suçlar yayılacaktır. AGS’ye göre Avrupa’dan ne kadar uzak olursa olsun hem başarısız devletlerle hem de organize suçlarla gibi yeni tehditlerle mücadele edilmezse bu tehditlerin kaynağından çıkıp mutlaka Avrupa’ya tehdit oluşturacaktır.³⁷

Tüm bu tehditlerle etkin şekilde mücadele edebilmek için ise aşağıda belirtilen üç ana unsuru birlikteliği olduca önemlidir.

- Tehditlerle başa çıkabilecek çözüm ve söylem geliştirmek
- Sadece Avrupa’nın değil komşu bölgelerin de huzur ve istikrarını sağlamak
- Çok taraflılığa dayalı bir uluslararası sistemin inşasına katkı sunmak³⁸

Avrupa Güvenlik Stratejisi ile AB başarılı ve etkin küresel bir örgüt olma yolunda ciddi bir adım atmış, tıpkı NATO gibi değişen uluslararası konjektüre uygun reaksiyon alıp dönüşüm sürecine girebileceğini göstermiştir. Belgenin sonuç bölümünde yeni dünyada sadece yeni tehditlerin değil aynı zaman da yeni fırsatların da olduğu vurgulanmıştır. AB’nin hem yeni tehditlerle mücadele edip, yeni fırsatları da değerlendirmeye çalışma potansiyeline sahip bir örgüt olduğu belirtilmiştir. AB’nin amacının daha adaletli ve güvenli çok taraflı bir sisteme katkıda bulunmak olduğu ifade edilmiştir.³⁹

3.4.Temel Hedef 2010 (The Headline Goal 2010)

St. Malo Zirvesi’nden itibaren resmen oluşturulmaya başlayan AGSP’ye, 1999 yılında Helsinki Temel Hedef’i ile birlikte gelecek yıllara dair bir yol haritası çizilmiştir. Gerek tehditlerin dönüşümü gerekse AGSP’de istenilen ivmenin kazanılamaması nedeniyle yeni bir plana ve rotaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu rota, 17-18 Haziran 2004’te Brüksel’de gerçekleştirilen AB Zirvesi ile Temel Hedef 2010 adlı

³⁷ A Secure Europe In A Better World: European Security Strategy, December 8 2003, (Çevrimiçi), <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf>, 28 Aralık 2019.

³⁸ Aslıhan P. Turan, “Avrupa Birliği Güvenlik Aktörü Olmaya Ne Kadar Yakın”, **Bilge Strateji**, C. II., No: 3, 2010, s. 38.

³⁹ A Secure Europe In A Better World: European Security Strategy

belgenin kabul edilmesiyle çizilmiştir. Temel Hedef 2010'un amacı AGSP'nin askeri yönünü geliştirmektir. Bunun için 2010 yılına kadar iki ayaklı bir askeri güç sisteminin oluşturulmasını öngörülmüştür. İlk ayak olarak, kriz bölgelerinde uzun süreli konuşlanabilecek 60 bine kadar personel barındıran Avrupa Müdahale Birlikleri'dir. İkinci ayak ise Avrupa Müdahale Birlikleri'ni desteklemek için kurulması öngörülen "Küçük Savaş Birlikleri'dir (Battle Groups)*. Bu küçük birliklerin, 1500 özel komandodan oluşturulması ve kriz bölgesine öncü olarak gönderilerek, Avrupa Müdahale Birlikleri'nin yolunu açması ve işini kolaylaştırması beklenmektedir.⁴⁰

Diğer yandan, Temel Hedef 2010 belgesinin işaret ettiği noktalardan bazıları şunlardır;

- AB Askeri Komutanlığına bağlı sivil ve askeri planlama dairesinin oluşturulması
- Avrupa Savunma Ajansı'nın kurulması
- Stratejik taşımacılık kapasitesinin artırılması
- 2008 yılı itibariyle bir uçak gemisine sahip olunması
- 2010 yılına gelindiği zaman her alanda ilerlemiş bir operasyon kabiliyeti⁴¹

3.5. Lizbon Antlaşması Sonrası AGSP

Nice Zirvesi itibari ile temelleri atılmaya başlanan Avrupa Anayasası fikri bu tarihten itibaren yapılan her Zirve de daha yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Uzun süren görüşmelerin sonucunda 2004 yılında Avrupa Anayasa taslağı üzerinde devletler arasında anlaşmaya varılmıştır. Ön mutabakatın ardından anayasanın yürürlüğe girebilmesi için taraf devletlerin anayasaya ulus düzeyinde onay vermesi gerekmektedir. Devletlerin kendi içerisinde yaşanan bu süreçte, federalist bir birliktelik öngören Avrupa Anayasası, Fransa ve Hollanda'da yapılan

* 2007 yılı itibari ile faaliyete geçmiştir. Avrupa Konseyi'ne bağlıdır.

⁴⁰ Tobias Pflüger, "Anayasa buyruğuyla Militaristleşme", **Özgürlük Dünyası**, No: 56, Nisan 2005.

⁴¹ Headline Goal 2010, June 17-18 2004, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede110705headlinegoal2010/sede110705headlinegoal2010_en.pdf, 28 Aralık 2019.

referandumlarda reddedilmiştir.⁴² Uzun süreli çalışmalar sonrasında Avrupa’ da siyasi birliği sağlamak için hazırlanan Avrupa Anayasası’nın reddetilmesinin ardından AB ülkeleri bu soruna bir çözüm bulma uğraşı içerisinde olmuşlardır. Bu çözümü de Avrupa Anayasası’nın biraz daha yumuşatılıp kabul edilebilir hale getirildikten sonra 2007 yılında Lizbon’ da imzalanan bir reform antlaşmasına dönüştürülmesidir. Avrupa Anayasası Birliğin bugüne kadar imzalanan kurucu antlaşmalarını ve bunları revize eden bütün antlaşmalar, zirve bildirileri gibi önemli belgeleri tek bir çatı altında birleştirerek Maastricht’te kurulan üç sütunlu yapıyı ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Lizbon Antlaşması’ da Avrupa Anayasası ile aynı amaçları taşıyor olsa da kesinlikle hukuksal olarak anayasal bir anlam taşımamaktaydı.⁴³

Bu gelişmeler ışığında 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Lizbon Antlaşması, AB’nin üye sayısını giderek artırması, güçlü temellere sahip kurumsallaşmanın sağlanabilmesi, Birliğin siyasi ve savunma boyutunun yeni bir toparlanmaya, müdahaleye ihtiyaç duyması gibi nedenlerle imzalanmıştır. Lizbon Antlaşması, AB’nin sivil ve askeri boyutunu genişletmek, bölgesel ve küresel barışı koruma ve sürdürmeyi sağlamak, insan haklarına saygı duyup onları korumak gibi amaçlar içermektedir.⁴⁴ Bu doğrultuda çok sayıda yeniliğe ve düzenlemeye imza atan kapsamlı bir antlaşmadır. Getirdiği en önemli yeniliklerden biri Maastricht’te getirilen üç sütunlu yapının kaldırılmasıdır. Buna ek olarak “Topluluk” ifadesi yerine “Avrupa Birliği” ibaresi kullanılmış ve Birlik tek bir kurumsal çatı altında, uluslararası antlaşmalara taraf olabilecek tüzel kişilik kazanmıştır.⁴⁵

Lizbon Antlaşması’nda AGSP ise önemli bir yer tutmuştur. Bugüne kadar AGSP hem oluşturulma hem de kurumsallaşma sürecinde sağlam bir anayasal temel üzerine inşa edilmemiştir. Gelişimini Başkanlık Raporları ve Zirve Bildirileri ile

⁴² Erhan Akdemir, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri ve Politikası: Avrupa Birliği’nin Bütünleş(eme)mesi Üzerine Bir İnceleme”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2010, s. 191.

⁴³ Ahmet M. Güneş, LL.M.(Münster), Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, 2008, s. 740.

⁴⁴ Sinem Kocamaz, “Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikasının Geleceği”, **Ege Akademik Bakış**, C.X, No: 3, 2010, s.960.

⁴⁵ Ahmet M. Güneş, LL.M.(Münster), **a.g.e.**, s. 72.

sürdüren AGSP, herhangi bir AB Antlaşması'nda yer almamıştır. Lizbon Antlaşması ile ilk defa AGSP, AB antlaşmasında yer almıştır. Bu antlaşma ile AGSP'nin adı Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (OGSP) olarak değiştirilmiş, 2008 yılına kadar ODGP'nin kurumsal yapılanmasını, operasyonel kabiliyetini ve karar alma mekanizmasının gelişimini tamamlaması öngörülmüştür.⁴⁶ OGSP için en başta belirtilmesi gereken husus antlaşmanın 28A maddesinde yer alan OGSP'nin ODGP'nin ayrılmaz bir parçası olduğudur. OGSP'nin operasyonel kabiletleri ile ilişkin düzenleme ise Petersberg görevlerinin çerçevesinin genişletilmesidir. AB dünyanın çeşitli bölgelerinde yapmış olduğu operasyonlarda eksik gördüğü noktalardan hareketle bu görevleri güncelleme ihtiyacı duymuştur. Antlaşma'nın 28A/1 maddesinde Petersberg görevlerinin; sivil ve askeri yollarla ortak silahsızlandırma operasyonlarını, askeri danışma, çatışmayı önleme ve barışı koruma, kriz yönetiminde insani yardım ve kurtarma görevlerini içerdiği belirtilmektedir.⁴⁷ Antlaşmanın 28A/3 maddesinde bu görevleri yürütecek olan gücün üye ülkelerin askeri ve sivil yeteneklerininin belirli bir oranını OGSP bünyesinde AB'ye devretmesiyle gerçekleştirileceği vurgulanmıştır. Yani burada anlatılmak istenen AB'nin ortak bir Avrupa ordusuna sahip olmadığı, Avrupa'nın askeri kapasitesinin üye ülkelerin sivil ve askeri kapasitelerinin tasarrufunda olduğudur.⁴⁸ AB ortak ve büyük bir Avrupa ordusu yerine, küçük ve esnek birliklere sahiptir.

Antlaşmanın bir diğer maddesinde ise Birlik üyelerinin dayanışma ruhu içerisinde hareket etmesi gerektiğine atıf yapılmıştır. 188R maddesinde “dayanışma hükmü” olarak, herhangi bir üye terör saldırısının hedefi olursa ya da topraklarında bir doğal afete maruz kalırsa üye ülkelerin dayanışma ruhu içerisinde mağdur olan ülkeye yardım etmesini öngörmüştür. Bu madde ile amaç özellikle terör saldırılarına karşı Birlik olarak ortak savunma yapabilmeyi bir kez daha belirtmektir. Dayanışma ruhunu barındıran ve örgütü bir adım ileri taşımayı amaçlayan, ortak savunma fikrini benimseyen madde ise 28A/7 maddesidir. Bu maddeye göre üye devletlerin

⁴⁶ Galym Zhussipbek, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.V, No: 19, 2009, s. 73.

⁴⁷ Official Journal of the European Union, “Treaty Of Lisbon”, December 17, 2007, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>, 1 Ocak 2020.

⁴⁸ Omca Altın, “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikası Bağlamında Ortadoğu Çıkmazı”, **International Social Sciences Studies Journal**, C. IV, No: 23, 2018, s. 4747.

topraklarında herhangi bir saldırı olursa diğer üye ülkeler BM Antlaşması'nın 51. Maddesine dayanarak saldırıya uğrayan ülkeye her türlü yardımda bulunmalıdır.⁴⁹ Bu madde, her ne kadar NATO'daki topyekün savunmayı öngören 5. Madde gibi kesin ifadelerle belirtilmemiş, ucu açık ve belirsizliklere sahip olsa da AB küresel bir örgütün savunma ayağını geliştirmek için önemli bir adım atmıştır.

Lizbon Antlaşması ile OGSP'nin kurumsal yapılanmasında bir takım değişiklikler olmuştur. Lizbon'a kadar AB, ortak dış ve savunma politikasında çok sesli ve karışık bir yapılanmaya hakimdir. Lizbon Antlaşması'nda ODGP Yüksek Temsilciliği* makamı düzenlenmiş, ODGP ve OGSP'nin yürütülmesinde başta tek bir birimin yer alması öngörülmüştür. Yüksek Temsilci AB Dışişleri Bakanının yerini almıştır. Görevleri Lizbon Antlaşması'nın 13A/2 maddesiyle tanımlanmıştır. Buna göre Yüksek Temsilci, Birliğin üçüncü taraflarla olan siyasi ilişkilerini yürütecektir. Yüksek Temsilci, Avrupa Dış İlişkileri Servisi tarafından desteklenecektir. Birliğin kurumları ile koordineli olarak çalışıp bilgi alan Yüksek Temsilci ODGP ve OGSP alanında birliği dışarıda temsil etmektedir.⁵⁰ Yüksek Temsilci'ye duyulan ihtiyacın temel sebebi ise AB'nin dış ilişkilerinde daha tutarlı, daha sağlam adımlar atmasını sağlamaktır. Yüksek Temsilci, AB içerisinde çok sesli bir yapılanmayla oluşturulan politikaların, dışarıya karşı kararlı ve bir bütün şeklinde temsil edilmesinde ve ODGP'nin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir rol oynayacağı öngörülmüştür.

Lizbon Antlaşması her ne kadar ODGP konusunda önemli değişiklikler öngörmüşse de bazı noktalarda eksik kalmıştır. ODGP'nin Lizbon Antlaşması sonrasında da devam eden önemli sorunları arasında kararların oybirliği ile alınmasına devam edilmesi olarak gösterebiliriz. Lizbon Antlaşması'nda Birliğin sığınma, göç, suçla mücadele, polis ve adli işbirliği gibi kırka yakın alanda nitelikli oy çokluğu sisteminin kullanılmanın geliştirilmesi öngörülmüştür.⁵¹ Bu sistem bir kararın alınmasında kolaylık sağlamaktadır ancak bu sistemin ODGP alanında kullanımı çok kısıtlıdır. ODGP alanında bir karar verilmesi için oybirliği sistemi

⁴⁹ Official Journal of the European Union, "Treaty Of Lisbon".

* 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile oluşturulmuştur. İlk Yüksek Temsilcilik görevini NATO eski Genel Sekreteri Javier Solana'dır.

⁵⁰ A.e.

⁵¹ Ağca, a.g.e., s.184.

kullanılmaktadır. Bu sistemde bir kararı sadece bir devletin bile veto etmesi bu kararın kabul edilmemesi anlamına gelmektedir. Özellikle devletlerin kendi çıkarlarını, Birliğin çıkarlarından daha üzerinde gördüğü durumlarda bir devlet üzerinde uzun süredir çalışan bir konuyu rahatlıkla veto edebilmekte ve yürürlüğe girmesini engellemektedir. Bu durum ise ODGP'nin işleyişinde ve karar alma mekanizmalarında tıkanıklığa yol açmaktadır. Sonuç olarak Lizbon Antlaşması her ne kadar OGSP alanında önemli yenilikler ve düzenlemeler barındırsada karar alma sisteminde pasif davranması ODGP'nin sağlıklı bir şekilde işlemesini zorlaştırmaktadır.

3.6. AGSP'nin Kurumları

İngiltere ve Fransa arasındaki St. Malo görüşmeleri sonrası şekillenmeye başlayan AGSP'nin daha sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi ve tüm sorumluluğu Avrupa Konseyi üzerine yüklememek için 10-11 Aralık 1999'de Helsinki Zirvesi'nde AGSP'ye üç yardımcı kurumun eklenmesi öngörülmüştür. Bu kurumlar; Siyasi ve Güvenlik Komitesi (Political and Security Committee), Avrupa Birliği Askeri Komitesi (EU Military Committee), Avrupa Birliği Askeri Personeli (EU Military Staff)'dir. Bu kurumların kalıcı hale getirilmesi ise Aralık 2000'de gerçekleşen Nice Zirvesi ile olmuştur.

3.6.1 Siyasi Güvenlik Komitesi

Üye ülkelerin büyükelçi düzeyinde temsilcilerinin oluşturduğu Siyasi Güvenlik Komitesi (SGK), Birlik üyelerini ilgilendiren güvenlik ve savunma konularında yaşanan gelişmeleri değerlendirmek ardından Avrupa Konseyi'ne karar vermesi için rapor ve görüş sunmak amacıyla oluşturulmuştur.⁵²

22 Ocak 2001 tarihinde Konsey kararı ile görevlerinin tanımı yapılmıştır. SGK'nin amaçları arasında ortak dış ve güvenlik politikaları hazırlanma aşamasında katkı sağlamak sivil veya askeri kriz durumlarında AB'nin, tavrını ve duruşunu tanımlamak yer almaktadır. Görevleri arasında,⁵³

⁵² Efe, **a.g.e.**, s. 15.

⁵³ Council Decision 2001/78/CFSP of 22 January 2001 setting up the Political and Security Committee (PSC), "Political and Security Committee (PSC)", (Çevrimiçi), January 22 2001, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:r00005>, 6 Ocak 2020.

- Konsey'e politika üretirken yardımcı olmak, rapor sunmak
- Genel İşler Konseyi'nin taslak sonuçlarını incelemek ve kontrol etmek
- ODGP'yi ilgilendiren alanlarda çalışan çalışma gruplarının koordineli çalışmasına katkıda bulunmak
- AB Askeri Komitesi'nin görüş ve tavsiyelerini referans alarak, her türlü alternatifi gözeterek Konseye sunulacak operasyon planını değerlendirmek
- Askeri Komite'ye yönergeler göndermek ve görüşlerini almak
- Yüksek Temsilci ve Özel Temsilciler arasında bağlantıyı sağlamak

ODGP Yüksek Temsilcisi'nin başkanlığını yürüttüğü SGK'nin en önemli görevi alt kurumlardan her türlü bilgi, belge ve görüş temini sağlayarak değerlendirme sürecinden sonra görüşlerini karar vermesi için Avrupa Konseyi'ne bildirmektir. Karar verici merci Avrupa Konseyi'dir. SGK Konsey'in doğru karar vermesini sağlayacak bilgileri, raporları sunmaktadır

3.6.2. Avrupa Birliği Askeri Komitesi

AB Askeri Komitesi üye ülkelerin Genelkurmay Başkanları'ndan ya da onların uygun gördüğü askeri temsilcilerinden oluşan, askeri danışma misyonunu yürüten AGSP kurumudur.⁵⁴ Temel görevi kriz yönetimi durumunda Siyasi Güvenlik Komitesi'ne alternatif stratejik askeri planlar sunmak ve AB Askeri Personel'ine yön vermektir. Bu doğrultuda ortada bir kriz yönetimini gerektiren bir durum veya AB'nin müdahil olması gereken askeri bir durum varsa en üst ODGP kurumu olarak SGK, AB Askeri Komitesi'nden olası senaryolar üzerine stratejik planlar hazırlamasını ve görüş bildirmesini ister. AB Askeri Komitesi, alternatif seçenekler hazırlaması için AB Askeri Personeli genel müdürüne bir emir gönderir. Daha sonra hazırlanan tüm askeri planları ve stratejilerin değerlendirmesini yaptıktan sonra SGK'ne raporunu sunmaktadır.⁵⁵

Kısaca, AB Askeri Komitesi, AGSP kurumları arası hiyerarşinin en üstünde yer alan SGK ile, AB Askeri Personeli arasında yer alan ve koordinasyon sağlayan askeri danışma kurumudur.

⁵⁴ Antonio Missiroli, "AGSP- Nasıl İşler", , Çev. Serkan Korkmazaslan, **AB Güvenlik Ve Savunma Politikası**, Ed. by. Nicole Gnesotto, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, s. 64.

⁵⁵ Güç, **a.g.e.**, s. 68.

3.6.3. AB Askeri Personeli

AB Askeri Personeli üye devletlerin belirlediği askeri uzmanlardan, stratejistlerden oluşan, OGSP bünyesinde yürütülecek olan operasyonların hazırlanma aşamasında yer alan denetiminden sorumlu, doğrudan ODGP Yüksek Temsilcisi'ne bağlı olan kurumdur.⁵⁶ Görevleri arasında; erken uyarı sağlama, durum değerlendirmesi yapma, stratejik planlar hazırlama, AB'nin dış eylemlerini kontrol etmek yer almaktadır.⁵⁷

AB Askeri Komitesi askeri danışmanlık görevi görürken, askeri uzmanlardan oluşan AB Askeri Personel için daha çok teknik tarafında yer almakta, Komite'nin askeri danışmanlık yapabilmesi için gerekli olan birincil ve alternatif planlaları hazırlama ve gerekli olan tüm stratejik unsurları hazırlayarak Komite'ye yardımcı olabilmek amacındadır.

3.7. AB Operasyonları

AB, Soğuk Savaş sonrası bütünleşme sürecini zirvelerle, antlaşmalarla sürdürmüş ve geliştirmiştir. Bütünleşme sürecinin savunma ayağına büyük önem verilmiş, St. Malo ile başlayan ortak savunma fikri daha sonra gerçekleştirilen her zirve ile daha ileriye taşınmıştır. Helsinki Zirvesi ile altyapısı hazırlanan AGSP kurumları Nice Zirvesi ile kalıcı hale getirilmiş, bu kurumların bir bütün içinde hareket etmesi öngörülmüştür. Bu kurumların en önemli görevleri arasında AGSP'nin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve AGSP bünyesinde yapılacak operasyonların planlanması ve hazırlanması yer almaktadır. AB'nin ihtiyaç duyduğu zaman operasyon yapabilmesi bu kurumların aşamalı olarak bir bütün içerisinde hareket edebilmesine bağlıdır. Buna göre AB, Leaken Zirvesi'nde AGSP'nin artık operasyonel kabiliyetine ulaştığı ortaya konulmuştur. AB artık sivil veya askeri kriz yönetimi gerektiren durumlarda, NATO imkanlarını kullanarak ya da tek başına, askeri veya sivil operasyonlar yapabileceğini öne sürmüştür. AB, eğer bir bölgede operasyonu gerekli bulursa AB Askeri Personeli kriz durumu hakkında bir ön durum tespiti yaptıktan sonra, AB Askeri Komitesi aracılığıyla görüşlerini ve raporlarını SGK'ye sunmaktadır. SGK'de bu konu hakkında siyasi- askeri çerçeve programı

⁵⁶ Efe, **a.g.e.**, s. 17.

⁵⁷ Missorili, **a.g.e.**, s. 65.

hazırlar. Operasyon Komutanı, AB Askeri Personeli, AB Askeri Komitesi operasyon konseptini” (concept of operation) geliştirir. SGK’nın görüşü ile birlikte Konsey’e operasyonu onaylaması için sunar ve gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra operasyon faaliyetine geçilir.⁵⁸

AB bu hazırlık sürecinin ardından başladığı ilk operasyonunun bugüne kadar gelinen süreçte çok sayıda operasyon yapmıştır. Bu operasyonun görevleri, amaçları ve boyutları birbirinden oldukça farklıdır. Örneğin AB bir operasyonuna 7000 personel gönderirken (Bosna-Hersek), diğer bir operasyonuna (Gine) sadece 15 personel gönderebilmektedir.⁵⁹ Bu durum operasyonunun hedefi ve bütçesi ile doğrudan ilgilidir. Bugüne kadar AB, bünyesinde yapılan operasyonlar ise Tablo 6’da gösterilmiştir.

Bu yapılan tüm operasyonlar içerisinde mutlaka değinmemiz gereken üç operasyon bulunmaktadır. Bu operasyonlardan birincisi, ilk AGSP operasyonu olma özelliğini taşıyan, 1 Ocak 2003 tarihinde Bosna-Hersek’te başlatılan “Althea” operasyonudur. İkincisi, NATO kaynaklarının kullanıldığı ve ilk askeri operasyon olan, Makedonya’da gerçekleştirilen “Concordia” operasyonudur. Son olarak ise, Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen NATO imkanlarının değil, ilk kez AB’nin kendi imkanlarını kullandığı ve Avrupa dışı bir bölgede gerçekleştirilen “Artemis” operasyonudur.

⁵⁸ Galym Zhussippek, “2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB’nin Nitelikleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. VIII, No: 1, 2009, s. 153-154.

⁵⁹ Kocamaz, **a.g.e.**, s. 970.

Tablo 6: AGSP Kapsamında Yapılan Operasyonlar

	AB Askeri Misyonlar	AB Sivil Misyonlar
Orta Doğu		EUJUST LEX-Irak- Mart 2005 - Aralık 2013 EUPOL-COPPS (İşgal altındaki Filistin toprakları), 01 Ocak 2006 - 30 Haz 2019 EUBAM Rafah (İşgal altındaki Filistin toprakları), 25 Kasım 2005 - 30 Haziran 2019 EUAM Irak- 16 Eki 2017 - 20 Nis 2020
Avrupa	CONCORDIA- Mart/Aralık 2003 EUFOR/ALFEA (Bosna Hersek)- Aralık 2004-Kasım 2019 EUNAVFOR MED- Sophia Operasyonu- Haziran 2015- Eylül 2019	EUPM Bih- Bosna-Hersek, Ocak 2003- Haziran 2012 EUPOL Proxima (Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti), Aralık 2003 - Aralık 2005. EUPAT (Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti), EUPOL Proxima, Aralık 2005-Haziran 2006 EUJUST Themis (Gürcistan), Temmuz 2004- Temmuz 2005 EUPT Kosova, Nisan 2006 - Şubat 2008 EULEX Kosova, 04 Şub 2008 - 14 Haz 2020 EUMM Gürcistan, 15 Eyl 2008-14 Ara 2020 EUAM Ukrayna, 22 Tem 2014-31 Mayıs 2019
Asya		AMM Aceh Eyaleti, Endonezya, Eylül 2005 - Aralık 2006 EUPOL (Afganistan), 12 Haz 2007-31 ara 2016
Afrika	ARTEMIS- Demokratik Kongo C.- Haziran-Eylül 2003 EUFOR RD- Kongo- Haziran-Kasım 2006 EUFOR TCHAD/RCA-Çad-Orta Afrika Cumhuriyeti- Ocak 2008/Mart 2009 EUFOR RCA Orta Afrika Cumhuriyeti Nisan 2014-Mart 2015 EUMAM RCA Mart 2015-Temmuz 2016 Atalanta Operasyonu (EUNAVFOR Somali)- Aralık 2008-Aralık 2020 EUTM Somali- Nisan 2010-Aralık 2020 EUTM Mali-Şubat 2013-Mayıs 2020 EUTM RCA(Orta Afrika Cumhuriyeti, Afrika) Temmuz 2016-Eyl 2020	EUPOL Kinshasa (Kongo RDC), Nisan 2005- Haziran 2007 EU SSR (Gine-Bissau), Haziran 2008-Eylül 2010 AMIS II Desteği, Darfur Eyaleti (Sudan), Temmuz 2005 - Aralık 2007 EUVASEC Güney Sudan, Eylül 2012-Ocak 2014 EUCAP Somali, Afrika Boynuzu ve Batı Hint Okyanusu, 01 Tem 2012-31 Ara 2020 EUPOL RD Kongo- 01 Tem 2007 - 30 Eyl 2014 EUCAP Sahel Nijer 15 Tem 2012 - 30 Eyl 2020 EUCAP Sahel Mali 15 Oca 2015-14 Oca 2021 EUBAM LIBYA 22 May 2013 – 30 Haz 2020

Kaynak: EU CSDP Missions and Operations, May 2019, July 3 2019”,
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_csdp_missions_and_operations_may2019_web.pdf, 11 Ocak 2020.

3.7.1. ALTHEA Operasyonu

Daha önce bahsettiğimiz gibi Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa’da yaşanan etnik ve iç çatışmaların yaşandığı en problemlili bölgelerden biri Bosna-Hersek olmuştur. Yugoslavya’yı oluşturan devletlerin 1991 yılı itibarıyla bağımsızlıklarını ilan etmesi, bölgede iç savaşın ve parçalanma sürecinin

başlamasına neden olmuştur. 1991 ve 1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hırvatistan savaşı ve akabinde başlayan iç savaş sonucunda sivil katliamların ve etnik temizliklerin yaşanması, uluslararası aktörlerin bölgeye müdahalesini gerektirmiştir. Bu savaşı sona erdirmek amacıyla 14 Aralık 1995 tarihinde Bosna Hersek, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Hırvatistan tarafından imzalanan Dayton Antlaşması ile bölgede yaşanan iç savaş son bulmuştur. Dayton antlaşmasının hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığının denetleme görevi ise NATO'ya düşmüştür. Çünkü AB o dönemde sivil veya askeri krizlere müdahale edebilecek bir ortak savunma politikasına ve gücüne sahip olmadığı için yanı başında yaşanan iç savaşa müdahale edememiştir. Bosna'da yaşanan krizlerde AB'nin deformelerinin ortaya çıkması AB'nin AGSP'yi geliştirme girişimlerine başlamasında önemli yer tutmaktadır 1995 yılında NATO tarafından bölgeye, çok uluslu bir barış gücü olan SFOR göndererek bölgede tırmanan tansiyonu düşürmek, yaşanan insani trajedilere son vermek istemiştir. AB, AGSP'yi operasyonel hale getirdikten sonra 1 Ocak 2003 tarihinde Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM) olarak bu görevi NATO'dan devralmıştır. "Althea" adı verilen bu operasyon AB'nin yaptığı ilk sivil kriz yönetimi operasyonudur. Bu operasyonun amacı, bölgede istikrarı sağlayabilecek, hukukun üstünlüğü ilkesini gözeterek adaleti sağlama ve barışı korumak amacıyla bölge de profesyonel ve sürdürülebilir bir polis gücü kurulmasını sağlamaktır.⁶⁰ Bu amaçla AB üyesi devletler ve diğer bazı ülkeler, polis gücü için belirli sayıda personel göndermişlerdir (Tablo 7).

NATO 1995 yılından itibaren SFOR aracılığı ile yürüttüğü bölgenin güvenliliği sorumluluğunu AB'ye kendi tercihi ile bırakması, AB ve NATO'nun sahada işbirliği geliştirmesine örnek teşkil etmektedir. Buna göre AB'ye ait olan Siyasi ve Güvenlik Komitesi'nin altında görev yapmak üzere NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutan Vekili (DSACEUR) operasyon komutanlığına

⁶⁰ Dov Lync, Antonio Missiroli, "ESDP operations", **Institute for Security Studies–European Union**, October 2005.

getirilmiştir. NATO, AB'ye yardımcı olabilmek adına istihbarat desteği amacıyla Saraybosna'da küçük bir karargah bırakmıştır.⁶¹

Tablo 7: Devletlerin AB Polis Misyonuna Katılım Durumu

AB Üyesi Devletler		Üçüncü Ülkeler	
Ülkeler	Toplam	Ülke	Toplam
Almanya	83	İsviçre	4
Avusturya	7	İzlanda	3
Belçika	10	Kanada	6
Bulgaristan*	3	Rusya	5
Çek	6	Türkiye	12
Danimarka	14	Ukrayna	5
Estonya*	2	Toplam	35
Finlandiya	23		
Fransa	85		
Hollanda	37		
İngiltere	70		
İrlanda	5		
İtalya	47		
İspanya	22		
İsveç	15		
Kıbrıs*	4		
Letonya*	2		
Lüksemburg	3		
Macaristan*	5		
Norveç	8		
Polonya*	12		
Portekiz	10		
Romanya*	9		
Slovakya*	4		
Slovenya*	4		
TOPLAM	490		

Kaynak: Dov Lync, Antonio Missiroli, “ESDP operations”, Institute for Security Studies–European Union, October 2005. (* yanında yıldız bulunan ülkeler operasyon sırasında AB üyesi olmayıp daha sonra üye olmuşlardır)

⁶¹ Adrian Pop, “NATO ve Avrupa Birliği: İşbirliği ve Güvenlik”, **NATO Dergisi**, 2007, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art6.html>, Temmuz 2020.

Althea operasyonu ile AB, artık operasyon yapabilecek bir kabiliyete eriştiğini ve büyük çaplı bir görevin üstünden başarıyla gelebilecek seviyeye eriştiğini göstermektedir.

3.7.2. Concordia Operasyonu

Makedonya’da Arnavutlar ve Makedonlar arasında 2001 yılı itibari ile yaşanan iç karışıklıkların büyümemesi, etnik çatışmalara dönmemesi için bölgede barış ve istikrarı sağlamak, Makedon Slavlar ve Arnavutlar arasındaki çatışmayı durdurmak amacıyla 2001 yılında Ohri Çerçeve Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma imzalanırken, AB ve ABD yetkilileri taraflar arasında arabuluculuk görevini üstlenmişlerdir. Özellikle NATO antlaşmanın imzalanması sürecinde aldığı rol ile yetinmemiş, antlaşma sonrası ise bölgede antlaşmanın yükümlülüklerinin ne ölçüde uygulandığının denetimi için “Allied Harmony” adını verdikleri operasyonla bölgede askeri bir varlık bulundurmıştır. NATO’nun bölge istikrarı sağlamak için üstlendiği sorumluluğu 31 Mart - 15 Aralık 2003 tarihleri arasında gerçekleştirilen Concordia adı verilen operasyonla AB’ye bırakmıştır. NATO kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen Concordia operasyonu AB’nin gerçekleştirdiği ilk askeri operasyondur. AB bu operasyonla bölgenin sorumluluğunu NATO’dan devralmış barışı sağlayıp bölgede istikrarı sürdürmeyi planlamıştır. Concordia, NATO’nun Allied Harmony operasyonu ile aynı amaçları taşıyan, temel amacı bölgede istikrar ve barış ortamı tahsis etmek olan 6.2 Milyon Avro bütçeli, yaklaşık 350 personelin görev yaptığı AB’nin yürüttüğü kapsamlı ve başarılı bir operasyon olmuştur (Tablo 9).⁶²

Concordia AB için başarılı bir askeri sınav olmuştur. AB, bu operasyon ile AGSP operasyonlarının masada planlandığı gibi sahada da başarılı bir şekilde yürütülebildiğini gösterilmiştir.

⁶² Ed. by. Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane, **European Security and Defence Policy The First 10 Years**. Paris, The European Union Institute for Security Studies, 2009,s.173.

Tablo 8: Concordia Operasyonuna Katılan Devletlerin Gönderdikleri Personel Sayıları

AB Üyesi Devletler		Üçüncü Ülkeler	
Ülkeler	Toplam	Ülkeler	Toplam
Almanya	26	İzlanda	1
Avusturya	11	Kanada	1
Belçika	26	Norveç	5
Bulgaristan*	2	Türkiye	10
Çek Cumhuriyeti*	2	TOPLAM	17
Finlandiya	9		
Fransa	145		
Estonya*	1		
Hollanda	3		
İngiltere	3		
İtalya	27		
İspanya	16		
İsveç	14		
Letonya*	2		
Litvanya*	1		
Lüksemburg	1		
Macaristan*	2		
Polonya*	17		
Portekiz	6		
Romanya*	3		
Slovakya*	1		
Slovenya*	1		
Yunanistan	21		
TOPLAM	335		

Kaynak: Dov Lync, Antonio Missiroli, “ESDP operations”, Institute for Security Studies–European Union, October 2005. (* yanında yıldız bulunan ülkeler operasyon sırasında AB üyesi olmayıp daha sonra üye olmuşlardır)

3.7.3. Artemis Operasyonu

1998 yılından beri Uganda, Ruanda ve Kongo arasında Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde yaşanan ve giderek artan etnik çatışmalar bölgeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. AB, bu iç savaşa çoğunluğunu Fransızların oluşturduğu 2000 personelle müdahale edilmiştir. AB’nin Artemis adını verdiği operasyonun amacı;

Bunia’da insanların huzur ve güvenliğini sağlamak, etnik kırımları önlemek, hava alanını güvence altına almak, sivil nüfusun ve BM personelinin güvenliğini sağlayıp, yaşanan sivil ve askeri krizlerle mücadele etmektir.⁶³

12 Haziran-1 Eylül 2003 tarihleri arasında BM ile koordineli olarak gerçekleştirilen Artemis operasyonu, AB’nin NATO imkânlarını değil, kendi kaynaklarını kullanarak gerçekleştirdiği bir operasyondur. Artemis operasyonuna AB üyelerinin yanı sıra AB üyesi olmayan Brezilya (50 asker), Kanada ve Güney Afrika (120 asker) katkıda bulunmuştur.⁶⁴ Ayrıca bu operasyon, Avrupa dışında gerçekleştirilen ilk AB operasyonudur. Muharebe gruplarının kullanıldığı bu operasyon tamamlandıktan sonra bölgeyi tekrar çok uluslu BM misyonuna (MONUC) teslim etmiş daha sonra AB güçleri 6 Eylül 2003 tarihinde bölgeden ayrılmışlardır.⁶⁵

Artemis Operasyonu ile AB, sadece kendi bölgesinde değil Avrupa’dan uzak bir coğrafya da yaşanan krize müdahale edebilecek askeri kapasiteye kapasiteye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca AGSP’nin oluşturduğu siyasi ve askeri mekanizmaların hızlı bir şekilde karar alma ve uygulama kapasitesine sahip olduğunu da kanıtlamıştır.⁶⁶ Bu durum AB’nin gittikçe küreselleşen bir güvenlik aktörü olduğunun ve AB’nin yalnızca NATO’nun değil, sadece kendi kaynaklarına dayanarak operasyon yapabilme kapasitene ulaştığının göstergesidir.

3.8. NATO’nun AGSP’ye Tepkisi

Realist düşünürler Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Sovyet tehditinin ortadan kalkması nedeniyle NATO’nun hedefsiz kaldığını, yeni uluslararası sistemde NATO’nun yeri olmadığını idda etmişlerdir. Ek olarak transatlantik ilişkileri bir arada tutan neden artık mevcut olmadığı için İttifakın Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güçlü kalamayacağını ve zayıflayacağını düşünmekteydiler.⁶⁷ Aksini savunanların sayısı fazla da olsa realistler ile aynı düşünceleri paylaşanların sayısı az değildi. NATO’da bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrası kendini sorgulama sürecine

⁶³ Jana Arloth, Frauke Lisa Seidensticker, The ESDP Crisis Management Operations of the European Union and Human Rights, **Studie / Deutsches Institut für Menschenrechte**, 2007.

⁶⁴ Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane, **a.g.e.**, s. 183.

⁶⁵ Dov Lync, Antonio Missiroli, **a.g.e.**

⁶⁶ Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane, **a.g.e.**, s. 183.

⁶⁷ Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.4

girmiştir. Bu sorgulama sürecinde de daha önce bahsettiğimiz gibi kendisine yeni misyonlar belirleyerek kararlı şekilde varlığını sürdürmüştür. NATO Soğuk Savaş sonrasında yaptıkları zirveler, antlaşmalar ve yayımladıkları stratejik konseptler ile yeni düzende yeni misyonlar edinen, köklü ama değişen küresel bir aktör olmaya devam etmiştir.

AB ise Soğuk Savaş sonrası ekonomik, siyasi ve askeri her açıdan büyük bir atılım içindedir. AB, Soğuk Savaş sürecinde güvenliğini NATO'ya bırakmış ve sadece ekonomik olarak gelişimini sürdürmüştür. Ancak ekonomik olarak gelişmekteyken, siyasi ve askeri olarak hiçbir gelişme gösterememesinden dolayı AB Soğuk Savaş boyunca uluslararası çevreler tarafından; ekonomik bir dev, siyasi bir cüce örgüt olarak değerlendirilmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde siyasi ve askeri olarak da atılım yapmaya çalışmış, küresel bir örgüt olmak için kendi savunmasında söz sahibi olabilmeyi ve dışarıya karşı ortak bir dış politika benimsemeyi öngörmüştür. Soğuk Savaş boyunca da AST girişimi ve BAB'ın kurulması gibi zaman zaman ABD'den ve NATO'dan bağımsız bir ortak savunma anlayışı benimseme girişimlerinde bulunsa da hiçbir zaman istediği başarıyı elde edememiştir. Bunların arasından sadece BAB, Soğuk Savaş sonrası süreçte değerlendirilebilmiştir. 1955 yılında kurulan BAB, Soğuk Savaş boyunca Avrupa savunmasında söz sahibi olamamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesine yakın ABD açısından Avrupa'nın stratejik öneminin azalmasından dolayı ABD'nin AB'yi yalnız bırakma ihtimalini belirtmiştir. Bundan dolayı 1980'li yılların ortalarından itibaren BAB tekrardan canlandırılmaya çalışılmışsa da BAB'ın tekrar işlevsellik kazanması Soğuk Savaş sonrası bulmuştur. 1992 yılında Peterberg görevlerinin BAB'a verilmesiyle birlikte Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenliği NATO-BAB-AB üçgeninde yürütülmeye çalışılmıştır. Bu üçgenin tepe noktasında en çok söz sahibi aktör olarak her zaman NATO yer almıştır. NATO'nun imkan tanıdığı ölçüde AB ve BAB Avrupa savunmasında devreye girebilmiştir. Bu noktada kendi güvenliği konusunda daha fazla rol almak ve küresel bir örgüt olmak için siyasi ve askeri yönünü geliştirmek isteyen AB, bu doğrultuda ilk adımlarını 1992 yılında gerçekleştirdiği Maastricht Zirvesi'nde atmış ve ODGP'yi benimsemiştir. Siyasi birliktelik için ODGP'nin oluşturulmaya çalışılması askeri birliktelik için

oluşturulması hedeflenen AGSP'nin temellerini atmıştır. AB için Maastircht Zirvesi itibariyle ortak bir askeri savunma politikasından güçlü şekilde bahsedilmeye başlanmıştır.

Bu noktada AB neden Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde AGSP'ye ihtiyaç duyduğu ve temellerini atmaya başladığı soruları önem kazanmaktadır. Bu sorunun en net cevabı SSCB tehditinin artık olmamasıyla birlikte ABD'nin gözünden Avrupa'nın stratejik öneminin azalacağı korkusudur. Yani ABD için Avrupa'yı sürekli korumak, en küçük sorunun çözümünde rol almak hem tercihen hem mecburen Soğuk Savaş dönemindeki gibi gerekli görülmeyebilir. AB, eğer stratejik önemi azalırsa ABD'nin Avrupa'dan desteğini çekeceğinden, hem Avrupa kıtasında ki hem dışarıdaki güvenlik sorunlarıyla kendisini yalnız bırakacağından şüphe duymaktadır. Soğuk Savaş'ın sonuna kadar ekonomik bir örgüt olarak gelişimini sürdüren AB, herhangi bir askeri sorunla karşılaşması durumunda bu sorunla mücadele edebilecek askeri kapasiteden yoksundur. Bu doğrultuda bu tarihten itibaren kendi savunmasını sağlamak için girişimde bulunmaya karar vermiştir. Bir diğer önemli etken ise yeni sistemde ABD'nin uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmasıdır. Askeri açıdan tek bir gücün inisiyatifine bağlı olan bir örgütün ne kadar başarılı ve bağımsız bir küresel örgüt olabileceği tartışma konusudur.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB hem birbirlerine rakipken hem de birbirlerini dengeleyen iki aktördür. Soğuk Savaş boyunca belirli zamanlarda kutuplar arası gerginlikler artmış olsa da bu gerginlikler savaşa dönüşmemiştir. Çünkü nükleer silahlanmanın getirdiği karşılıklı yok olma tehlikesinin farkında olan devletler gerginliklerin savaşa dönüşmemesi için maksimum çaba sarfetmiştir. Böylece iki kutuplu sistemin getirdiği göreceli bir istikrar dönemi uluslararası sisteme hakim olmuştur. Avrupalı ülkeler de göreceli barış döneminde hem ekonomik nedenlerden hem de ortak savunma konusunda ortak bir paydada buluşamamalarından dolayı realistlerin alçak politika olarak ifade ettiği ekonomik anlamda bütünleşme sürecini tercih etmişlerdir.

Soğuk savaşın sonra ermesiyle ise SSCB ortadan kalkınca ise ABD tek süper güç olarak kalmıştır. ABD'nin tek süper güç olarak kalmasıyla Avrupalı ülkeler ABD'yi potansiyel bir tehdit olarak algılamıştır. Anarşik sistemde başka bir aktörün

gücüne ve niyetine güvenilemeyeceğinden AB kendi yardım ilkesi uyarınca NATO'ya değil kendi gücüne güvenmeyi ve artırmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak siyasi olarak ODGP, askeri ve savunma konularında AGSP ile AB, kendi kaynaklarına güvenmeyi tercih etmiştir.

Realizm teorisinin diğer bir kavramı olan güvenlik ikilemi ile de AB'nin AGSP'ye ihtiyaç duymasının nedenini açıklayabiliriz. Buna göre anarşik uluslararası sistemde bir gücün sürekli şekilde güç toplaması, askeri vb. güç kaynaklarını kontrolsüz şekilde artırması sistemin diğer aktörlerinin kendini güvende hissetmemesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı AB, her ne kadar ABD'den doğrudan tehdit oluşturmaya bile ve tarihsel süreç içerisinde aynı ittifak çatısı altında yer alsa da gelecekte çıkışacak çıkarların olması durumunda işbirliğinin yerini gerginliğe bırakmayacağını garantiyi yoktur. Dolayısıyla realistlere göre anarşik uluslararası sistemde devletlerin niyetine güvenilemeyeceğinden devletler arasında devamlı bir işbirliği mümkün gözükmemektedir ve hayatta kalmak isteyen devlet bir başka aktörün niyetine ve gücüne güvenmemelidir. Devletlerin oluşturduğu uluslararası örgütler içinde aynı kural geçerlidir. ABD'nin askeri kapasitesi soğuk savaş boyunca AB için bir güven teşkil etmiştir. Savunma boyutunu NATO'ya bırakan AB, realistlerin alçak politika olarak değerlendirdiği ekonomik alanda bütünleşmeyi sürdürmüştür. ABD'nin askeri kapasitesi soğuk savaşta güven verirken, SSCB'nin ortadan kalkmasıyla birlikte, AB açısından bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus NATO'nun doğrudan AB'nin varlığına karşı bir tehdit oluşturmaya değildir. Zira NATO üyelerinin büyük çoğunluğu AB üyesidir. Ancak ABD'nin tek süper güç olarak kalmasıyla birlikte NATO ile AB arasında askeri alandaki ciddi farklılık, AB üyelerinin güvenlikleri konusunda endişe duymasına yol açmıştır. ABD'nin tek süper güç olarak kalması, güvenliklerini NATO'ya teslim eden AB için SSCB gibi dengeleyici bir aktörün olmadığı durumda tehdit oluşturmaya muhtemeldir çünkü soğuk savaşta uyumlu çıkarlar, yeni düzende çıkışabilecektir. Soğuk savaş sonrası ABD'nin kazancı artık AB için güven tahsis etmemekte aksine güvensizlik oluşturmaktadır. Realistlerin bir devletin güçlenen devlet karşısında izlemesi gereken politika olarak işaret ettiği kendine yardım ilkesi bu durumda AB için tercih etmesi gereken tek politikadır. AB,

yeni düzende bir başka örgütün gücüne güvenmek yerine kendi gücüne güvenmeyi tercih etmiştir. Kendi askeri kapasitesine yatırım yaparak potansiyel tehdit olarak gördüğü ABD'yi dengeleme yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Ancak bu dengelemenin tam anlamıyla her koşulda ABD'ye rakip olunma amacını taşımadığını belirtmemiz gerekmektedir zira böyle bir girişim henüz başında başarısız olacağı açıkça görülmektedir. Kendi içerisinde bile Avrupalı ve Atlantikçi ayrışmasıyla siyasi bir birliktelik ve ortak bir politikada yoksun olan bir örgütün ABD ile kendi içerisinde birlik sağlayamadan rekabete girmesi mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden buradaki dengeleme daha çok ABD'nin müdahale olmak istemediği, müdahale etmeyi büyük bir ekonomik külfet olarak gördüğü durumlarda AB'nin müdahale etme fırsatı yakalamasıdır. AB'nin amacı kriz durumlarında müdahale edebilecek askeri ve sivil yetenek kapasitesinin tesis edilmeye çalışılmasıdır.

AB'nin ortak savunma politikası benimsemesine ihtiyaç duymasının diğer nedenlerinden biri Avrupalılık kimliğidir. Buna göre NATO ile AB'nin çok sayıda ortak üyesi olmasına rağmen ABD'nin Avrupalı ülkeler göre NATO üzerindeki baskın rolü çok açıktır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Soğuk Savaşta olduğu gibi Avrupa savunmasına kaynak aktarmada istekli olmaması, Avrupa ülkelerinin yeni dönemde yeni politikalar üretme ihtiyacına neden olmuştur. İki örgüt arasında çok sayıda ortak üye de olsa yeni tehditlere karşı Avrupa savunmasını ABD'nin tek taraflı inisiyatifinden kurtarıp Avrupa'nın kaderine Avrupalıların karar vermesi ve Avrupa'yı Avrupalıların koruması fikri benimsenmiştir. Tüm bu gelişmeler, AB'nin Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde ODGP'ye ve ilerleyen yıllarda AGSP'ye ihtiyaç duymasında etkili olmuştur.

Realist açıdan Avrupalı ülkelerin ortak savunma politikası oluşturma girişimlerinde bulunmasını anarşik sistemin getirdiği bir zorunluluk olarak değerlendirebiliriz. Sistemde yer alan bir devletin önlemez gücü diğer devletler için tehdit olarak değerlendiriliyorsa, uluslararası örgütler içinde aynı mantık geçerlidir. Avrupa savunması konusunda Avrupalı ülkeler, NATO yerine kendi içerisinde oluşturacakları bir savunma politikasını tercih etmeye başlamıştır. Özetle anarşik uluslararası sistem de güçlenen devlet (ABD) karşısında diğer aktörler (AB) açısından bir güvenlik ikilemi oluşmuştur. Güvenlik ikilemi aktörlerinin birbirlerine

güvenmemesine, güvensizlik ortamı da kendine yardım olarak adlandırılan aktörlerin kendi kaynaklarına güvenmesine neden olmuştur.

AB'nin bu nedenle oluşturduğu AGSP'ye, NATO'nun karşı tepkisini değerlendirirken ise St. Malo Zirvesi öncesi ve sonrası şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira St. Malo öncesi ortak savunma girişimlerinden söz ederken St. Malo'da Fransa- İngiltere Zirvesi sonrası güçlü bir şekilde AGSP'den söz edilmektedir.

3.8.1. St. Malo Öncesi

Daha önce bahsettiğimiz gibi Soğuk Savaş sonrası AB, yol haritasını Maastricht'te çizmiştir. Nasıl ki NATO Soğuk Savaş sonrasında yeniden yapılanma sürecine girmişse aynı şekilde AB'de Soğuk savaş sonrası yeni yol haritası belirlemek için özellikle dış politika ve savunma konularında yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş boyunca ekonomi alanında bir bütünleşme sürecini tercih ederek bölgesel bir örgüt olan AB, soğuk savaş sonrasında siyasi ve askeri alanlarda da gelişmeyi küresel bir örgüt olma hedefini kendisine belirlemiştir. Bu doğrultuda atılan ilk adım Maastricht'te ODGP oluşturulma girişimlerine başlanmasıdır. ODGP ile ortak bir dış politikaya benimsemeye çalışan AB, savunma alanındaki eksikliğini 1955 yılından itibaren varlığını sürdüren BAB'ı işlevsel hale getirerek gidermeyi düşünmüştür. BAB'ı canlandırmak için görev tanımlarına Petersberg görevleri eklenerek radikal bir adım atılırken NATO'nun muhtemel olumsuz tepkisini engellemek için Maastricht'te BAB'ın NATO'ya rakip değil transatlantik ittifakın Avrupa ayağının güçlendirilmesine katkıda bulunacağı vurgulanmıştır BAB'ın NATO ile olan ittifak ilişkisini zedelemeyeceği aksine daha ileriye taşıyacağı ifade edilmiştir.⁶⁸ BAB'ın NATO'ya ile olumlu ilişkiler kurmak istediğinin göstergesi olarak Maastricht'te somut bir adım atılmıştır. Buna göre AB üyesi olmayıp NATO'ya üye olan ülkeler BAB'a ortak üye statüsüyle davet edilmiştir⁶⁹ (Tablo 9). BAB'ın bu davetinin, NATO'ya ortaklık ilişkisi geliştirme amacı taşıdığı ifade edilebilir.

⁶⁸ Treaty On European Union,

https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

⁶⁹ Sinem Akgül Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu, **a.g.e.**, s.22

AB'nin bağımsız bir küresel örgüt haline dönüşme çabalarına NATO'nun tepkisi hem AB'nin hem NATO-AB ilişkilerinin geleceği açısından çok önem arz etmektedir. Bu doğrultuda hem Maastricht Antlaşması ile AB'nin siyasal bütünleşme sürecine girmesine hem de ODGP'yi benimsemesine karşılık NATO, Haziran 1994 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirdiği NATO Zirvesi'nde karşılık vermiştir. Zirve bildirisinde Avrupa'nın özellikle savunma konularında daha fazla sorumluluk alma isteğinin NATO tarafından olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. AB'nin bu girişimlerinin İttifak'ın Avrupa ayağının güçlendirilmesi açısından son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. BAB'ın NATO ile iyi ilişkiler kurmak için attığı adımlar olumlu karşılanmış, BAB'ın varlığının önemine ve örgütler arasındaki işbirliğinin atırılmasının gerekliliğinin üzerinde durulmuştur.⁷⁰

Bu olumlu tepkilerinin yanında NATO, AB'nin sadece ODGP oluşturmakla yetinmeyeceğinin adım adım NATO'dan bağımsız bir askeri yapılanma ve savunma politikası arayışı içerisine gireceğinin bilincinde olmuştur. Dolayısıyla Berlin Zirvesi'nde yer alan olumlu ifadelerin yanında asıl dikkat çekici olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) gündeme getirilmesidir. 1994'de Brüksel Zirvesi'nden temelleri atılan, 1996 yılında Berlin Zirvesi ile başlayan AGSK, NATO'nun müdahale etmek istemeyeceği sivil veya askeri kriz durumlarında BAB'ın NATO'dan bağımsız hareket etmemek koşuluyla NATO'nun imkân ve kaynaklarını kullanarak müdahale edebilmesine imkân tanımaktadır.

AGSK'nin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi NATO'nun imkânlarını ve kaynaklarını kullanabilmesi amacıyla Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) oluşturulmuştur. BMGG ile BAB'ın operasyon yaparken NATO kuvvetlerini kullanması planlanmıştır.

⁷⁰ NATO Official Text, "Declaration of the Heads of State and Government", (Çevrimiçi) January 11 1994, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease, 3 Şubat 2020.

Tablo 9: BAB Üyelik Modelleri

BAB Üyelik Modelleri
Üyeler
-Fransa -Lüksemburg -Belçika -İtalya -Hollanda -İspanya -Yunanistan-Portekiz - -İngiltere -Almanya
Ortak Üyeler
-Türkiye - Çek Cumhuriyeti -Norveç-İzlanda - Macaristan - Polonya
Gözlemciler
-Avusturya - İrlanda -Danimarka -Finlandiya -İsveç
Partner Ülkeler
- Bulgaristan - Romanya - Estonya - Slovakya - Letonya - Litvanya - Slovenya

Kaynak: Sinem Akgül Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu, a.g.e., s.23

Hem AGSK geliştirilmesi hem de BMGG'nin kurulması NATO'nun ODGP'ye karşı olmadığını hatta belirli ölçüde desteklediğini göstermektedir. Bunun en önemli nedeni Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da yaşanan iç karışıklıklar göstermiştir ki ABD artık Avrupa'nın hemen her sorununa kaynak aktarmak ve müdahil olmak istememektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinin arasında ABD kamuoyunun ABD'nin ulusal güvenliğini doğrudan ilgilendiren sorunlar haricinde Amerikan askerlerini uzak coğrafyalara göndererek riske atmak istememesidir. Dolayısıyla bu boşluktan yararlanan AB, doğru bir zamanda ODGP'yi öne

sürmüştür. Ancak NATO'nun başlattığı AGSK'nin amacı Avrupa savunmasını AB'ye teslim etmek değildir. Tam tersine kendi kontrolü altına alarak, müdahale etmeyi gereksiz maliyet olarak belirlediği bölgeleri AB'nin müdahale etmesine imkân tanıyarak kendi yükünü hafifletmek ve AB'nin savunma konusunda isteğini bastırmaktır. NATO'nun diğer bir amacı ise AB'nin ortak savunma girişimlerini kendi bünyesinde gerçekleştirmeye çalışarak AB'nin bu girişimlerinin ileride NATO'dan tamamen özerk bir ortak savunma politikasına dönüşmesini engellemek için AB'yi kontrol altında tutmaktır. Hemen her fırsatta NATO, AGSK'nin oluşturulma nedeninin transatlantik ilişkilerin Avrupa ayağını güçlendirmek için olduğunu belirtmiştir. Yani AGSK ile amaç AB'nin askeri savunma düşüncesinin NATO bünyesinde NATO onayı ile sadece izin verdiği durumda gerçekleştirebilmesine olanak tanımadır.

3.8.2. St. Malo Sonrası

1998 yılında İngiltere ve Fransa arasında gerçekleştirilen St. Malo Zirvesi'ni ortak savunma politika konusunda bir dönüm noktası olarak değerlendirebiliriz. Bu zirveden önceki süreç içerisinde ortak bir dış ve savunma politikasından yalnızca bir girişim olarak bahsedebiliriz. St. Malo Zirvesi'nden sonra ise artık resmen AGSP'den söz edilmeye başlanmıştır. Bu durumun en büyük nedeninin ise daha önce değindiğimiz sebeplerden dolayı Atlantikçi kanadı temsil eden İngiltere'nin Avrupacı devletlerle ortak görüşlerde buluşmaya başlamasıdır. St. Malo Zirvesi'nde AB'nin NATO'nun yer almadığı durumlarda operasyon yapabilme kabiliyetine sahip bir örgüt haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak St. Malo Zirvesi'ni diğer zirvelerden önemli kılan bu operasyonların yakın gelecekte, NATO bünyesinde değil oluşturulmayı planlanan AB güçleri ile yapılması planlanmıştır. St. Malo Zirvesi'nden hemen iki gün sonrasında yapılan AB toplantısında AB'nin ileride özerk bir yapılanma hedeflediği ifade edilmiştir.⁷¹ NATO aracılığıyla ABD ise bu zamana kadar NATO bünyesinde yaşanması şartı ile destek verdiği ortak savunma fikrine St. Malo sonrası dönemde endişeli ve temkinli yaklaşmıştır. Çünkü NATO'nun kuruluşundan beri üstlendiği Avrupa güvenliği ve Avrupa üzerindeki

⁷¹ Çakmak, a.g.e, s.147

nüfuzunu yavaş yavaş kaybetmeye başladığını açıkça görülmektedir.⁷² Bu nedenle 7 Aralık 1998’te Zirve’den hemen sonra dönemin ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright’ın Financial Times gazetesinde yayımlanan makalesinde ABD’nin, St. Malo Zirvesi’nde yaşanan gelişmelere karşı ilk tepkilerini aktarmıştır. Albright AB’nin AGSP girişimlerini belirli koşulları yerine getirdiği takdirde ABD tarafından olumlu karşılanacağını ifade etmiştir. Tarihe 3D koşulları olarak geçen şartlar; “ayrılmama (no decoupling), kopyalamama (no duplication) ve ayrımcılık yapmama (no discrimination) olarak ifade edilmiştir. Ayrılmama koşulu, kuruluşundan beri yaklaşık yarım yüzyıldır Avrupa güvenliliği sorumluluğunu üstlenen NATO’dan ve onun karar alma mekanizmalarından ayrılmamayı ifade etmektedir. Bu koşul ile birlikte AB’nin NATO’dan ayrılıkçı bir politika izlenmesi engellenmek istemiştir. İkinci olarak kopyalamama koşulu NATO’nun askeri yapısı, kurumları ve işleyişi gibi NATO’da var olan kurulu sistemin ve kültürünün aynı şekilde AB içerisinde kurulmasına karşı olunduğu ifade edilmiştir. Son olarak ayrımcılık yapmama koşulu ise AB üyesi olmayıp NATO üyesi olan Avrupa ülkelerinin oluşturulmaya çalışılan AGSP’nin dışında tutulmaması ve onlara karşı bir ayrımcı bir politika izlenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁷³

M. Albright’ın bu tepkisi ABD’nin Maastricht’te çıkan ODGP’ye karşı olmadığı gibi St. Malo Zirvesi sonrası çıkan AGSP’ye de özü itibariyle karşı olmadığını fakat AGSP’ye ODGP’den daha temkinli yaklaştığını göstermektedir. Bu endişelerindeki haklılık payı ise çok kısa süre içerisinde ortaya çıkmıştır. St. Malo Zirvesi sonrası ortaya çıkan Kosova krizi AB’nin NATO’dan özerk bir savunma politikası isteyen ülkelere, AB’nin bu yolun çok başında olduğunu göstermiştir. Çünkü AB kendi coğrafyasını doğrudan ilgilendiren konunun çözümünde yetersiz kalmıştır. NATO ile AB arasındaki bu askeri kapasitelerinde ki farklılık Birlik üyelerinin AGSP’yi geliştirme yolunda daha radikal adımlar atmasını sağlamıştır. Zira 1999 yılı içinde yapılan Köln ve Helsinki Zirvelerinde temelleri atılan AGSP somut adımlarla ve hedeflerle desteklemiştir.

⁷² Türker, **a.g.e.**, s.146.

⁷³ Sinem Akgül Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu, **a.g.e.**, 134

Madeliene Albright'ın tepkisinin ardından NATO'nun kurum olarak AB içinde gelişen bu sürece ilk tepkisi Nisan 1999'da yapılan Washington Zirvesi'nde ortaya konmuştur. Washington Zirve bildirisinde, Amsterdam antlaşması ile başlayan St. Malo ile zirveye ulaşan bu yeni ivmenin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Bu süreç ile birlikte daha güçlü bir Avrupa hedefinin yeni yüzyılda İttifak'a katkıda bulunabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda Avrupa'nın özerk eylem kapasitesine sahip olma kararlılığını da olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. Bu sıcak karşılaşmanın ardından iki önemli uyarının da altı çizilmiştir. İlk uyarı AB'nin gelecekte yapmayı planladığı olası operasyonların sınırlandırılmasıdır. NATO, Washington Zirvesi'nde AB'nin yapacağı olası operasyonları 1996 yılında Berlin'de başlatılan Berlin-Plus* ilkeleri gereğince sınırlandırmıştır. AB NATO'nun müdahil olmadığı veya olmak istemediği durumlarda yalnızca Atlantik Konseyi'nin izni müdahale edebilecektir. Bu operasyonları yaparken de NATO imkânlarını kullanacak ve böylece AB'nin NATO benzeri askeri bir yapılanmaya sahip olması engellenecektir. NATO'nun AB'ye ikinci yaptığı ikinci uyarı ise NATO'nun AB üyesi olmayan ülkeleri ile ilgidir. Bildiride bu ülkelerin AB'nin yapacağı kriz yönetimi operasyonlarına mümkün olan en üst düzeyde katılımının sağlanması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.⁷⁴ Tüm bunların sonucunda NATO'nun Washington Zirvesi'nde aldığı kararlar, ABD Dışişleri Bakanı Madeliene Albright'ın daha önce ifade ettiği 3D kuralı ile oldukça paraleldir.

Hem Washington Zirvesi'nin sonuçları hem de St. Malo'dan itibaren yaşanan gelişmeler AB'yi AGSP sürecinin gelişimi için daha sağlam ve radikal adımlar atmaya yönlendirmiştir. Bu fikre yönelten en büyük etken ise Kosova'da AB'nin savunma alanındaki zaafplarının ortaya çıkması ve küresel bir örgüt olma hedefinden uzak kaldığının anlaşılmasıdır. Daha sonra Washington Zirvesi'nde şartlı da olsa yanan yeşil ışık AB'yi AGSP'yi geliştirmeye itmiştir. Bu noktada St. Malo'dan sonra

* Berlin-Plus ifadesi 1996 yılında gerçekleştirilen NATO'nun Berlin Zirvesi'nde aldığı karara atfen kullanılmaktadır. Bu karara göre NATO tarafından AB'ye NATO'nun katılmadığı durumlarda NATO'nun imkânlarını kullanarak operasyon yapabilmesine imkân tanınmıştır. Ancak Berlin-Plus Türkiye'nin AGSP' den dışlanma korkusu nedeniyle kararı sürekli veto etmesi ile bu karar ancak 16 Aralık 2002'de kabul edilmiştir. Ali Gök, "Avrupa Birliği'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve NATO ile İlişkileri" **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 75.

⁷⁴Washington Summit Communiqu, April 24 1999, (Çevrimiçi)
<https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, 9 Şubat 2020.

yapılan ilk zirve Haziran 1999 Köln Zirvesi'dir. Köln Zirvesi sonuç bildirisinde yakın zamanda yapılan NATO Washington Zirvesi'nin sonuçları memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. AB'nin geliştirmekte olduğu bu süreç içerisinde AB-NATO işbirliğinin önemine vurgu yapılmış, AB üyesi olmayan Avrupalı NATO ülkelerinin olası kriz yönetimi operasyonlarına mümkün olan en üst düzeyde katılım sağlayabileceği taahhüt edilmiştir.⁷⁵ Aynı yılın Aralık ayında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde ise daha somut adımlar atılmıştır. Bu adımların en büyük örneği daha önce bahsettiğimiz Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün kurulma kararı alınmasıdır. Bu karar uygulamaya geçtiği zaman AB, NATO askeri güçlerine ihtiyaç duymaksızın kendi kuvvetleri ile operasyon yapabilmeye imkân bulmuştur. Helsinki Zirve Bildirisinde oluşturulma kararı alınan bu kuvvetin Avrupa ordusu anlamına gelmediği sadece NATO'nun müdahil olmadığı zamanlarda uluslararası krizlere cevap verebilmek amacıyla kullanılması planladığı ifade edilmiştir.⁷⁶

NATO'nun Washington Zirvesi ile AGSP'ye karşı şartlı onay vermesinden sonra, AB düzenlediği Köln, Helsinki Feira, Leaken, Brüksel Zirveleri ile AGSP'yi hep bir adım daha ileriye taşımaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Ancak AGSP'yi geliştirirken NATO'nun dikkat çektiği konulara karşı dikkatli hareket etmiş, hemen hemen her bildiride NATO ile işbirliğinin sürdürüleceğini ve NATO'nun Avrupa güvenliğinde her zaman en başta yer alacağını ifade edilmiştir. NATO-AB ilişkileri, yeni yüzyıla gelindiği zaman, değişen uluslararası güvenlik tanımı ve yaşanan olaylar ışığında şekillenmiştir. 11 Eylül sonrası artan küresel teröre karşı işbirliğine giden ve ortak düşmanı yok etmek için kararlı olan iki örgüt 11 Eylül saldırıları ile ABD - Irak savaşı arasına kadar geçen süreç içerisinde işbirliği içinde çalışmıştır. ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından gerçekleşen Afganistan müdahalesini destekleyen AB, ilerleyen yıllarda ABD'nin Irak müdahalesini endişe ile karşılamıştır. ABD'nin AB'den istediği kadar destek bulamaması nedeniyle iki örgütün ilişkileri Irak savaşı sonrasında işbirliğinden gerginliğe dönüşmüştür. Irak savaşı ile başlayan iki örgüt arası ilişkilerin gerginleşme döneminde AGSP sürekli

⁷⁵ Cologne European Council 3-4 June 1999 Conclusions of Presidency, https://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm,

⁷⁶ Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm,

geliştirilmeye ve kurumsal bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. NATO ise AGSP'ye temkinli yaklaşırken, engel oluşturmama politikasına devam etmiştir.

NATO ile AB arasındaki ilişkilerin tekrardan yumuşaması ise 2009 yılında Fransa'nın radikal bir politika değişikliğine giderek NATO'nun askeri kanadına geri dönmesi ile olmuştur. Buna göre Soğuk Savaş boyunca Avrupa üzerinde ABD hegemonyasını bir türlü kabul edemeyen hatta Soğuk Savaş döneminden anlaşmazlık yaşadığı için NATO'nun askeri kanadından çekilen Fransa'nın bu zamana kadar ki izlediği katı politikaları sona erdirmesi Fransa-ABD ve NATO-AB ilişkileri için bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş döneminde sırasıyla General de Gaulle, François Mitterand ve Jacques Chirac'la devam eden Fransa'nın geleneksel dış politikası 2007'de Fransa'da iktidara Nicolas Sarkozy'nin gelmesiyle birlikte son bulmuştur.⁷⁷ Avrupacı kanadın en önemli savunucusu olan Fransa'nın radikal politika değişikliğine gitmesinin en önemli nedeni İngiltere'nin tam desteği olmadan AGSP' nin Avrupa'nın çoğu ülkesince destek görmemesidir. Kısaca İngiltere'nin desteği olmadan sadece Fransa'nın desteği ile AGSP istenilen hedefin uzağında kalması bu politika değişikliğinin en önemli nedenidir.⁷⁸ AGSP'nin en önemli destekçilerinden biri olan Fransa'nın NATO'nun askeri kanadına dönmesiyle lidersiz kalan AGSP'nin NATO karşısında tek başına Avrupa güvenliğini sağlama şansının ancak NATO'nun izin verdiği kadar olacağı çok açıktır. ODGP ile temelleri atılan AGSP'nin oluşturulmaya çalışılan günden bugüne kadar geçen süreçte tüm yaşanan gelişmeler ve son olarak Fransa'nın NATO'ya dönüşü, AGSP'nin NATO'ya rakip değil en fazla alternatif olabileceğinin ve NATO'nun yükünü hafifleten bir ortak olacağının göstergesi olmuştur.

SONUÇ

Realizme göre gücün kimde olduğu ve sahip olunan gücün nasıl kullanılacağı noktası uluslararası politikayı şekillendiren en önemli etkenlerdir. Güce sahip olan devletlerin niyeti o dönemin sistemini, devletler ve örgütler arasındaki ilişkileri şekillendirmektedir. Realistlere göre anarşik bir uluslararası sisteme sahip olduğumuz için merkezi bir üst otoritenin olmaması devletlerin kötü ve bencil

⁷⁷ Ümit Çelik, "Soğuk Savaş'tan Libya Operasyonu'na NATO - Avrupa Birliği İlişkileri", **History Studies**, C. V, No: 5, Eylül 2013, s. 77.

⁷⁸ Ali Gök, **a.g.e**, s. 89.

yönlerinin ayrıca güvenlik kaygısıyla saldırganlaşma dürtülerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu anarşik ortamın getirdiği güvensizlik ve kaos ortamı uluslararası örgütlerin kurulmasındaki en önemli nedendir. NATO ve AB gibi uluslararası örgütler güvensizlik ortamını yaratan devletlerin, ortak savunma, ekonomi gibi çok sayıda konularda işbirliğini taahhüt etmesiyle kurulmuşlardır. Ancak devletlerin çıkarları politikalarını şekillendirmede o kadar etkindir ki aynı örgüte üye olmak, çıkarlarının çatışmayacağı ve farklı yollar benimsenmeyeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında AB'nin NATO'dan bağımsız bir askeri ve savunma yapılanma hayaline girmesi ile çakışan çıkarlar, güvenlik ikilemi gibi realist argümanlarla ve Avrupalılık kimliği gibi sosyal argümanlarla açıklanabilmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrası AB-NATO ilişkilerini reel politik düzlemde değerlendirmeden önce, AB'yi Soğuk Savaş sonrası özerk bir güvenlik sistemi oluşturma denemelerine götüren süreci iyi kavramak gerekmektedir. Bu durum için AB, İkinci Dünya Savaşı sonrası neden bir bütünleşme sürecine ihtiyaç duyduğu sorusunu cevaplamamız gerekir.

AB'yi 1945 yılı sonrası bir bütünleşme sürecine zorlayan iç ve dış etkenler bulunmaktadır. En önemli dış etken ABD ve SSCB'nin tehlikeli bir güç yarışı içine girmesidir. Soğuk Savaş sonrası iki süper gücün her türlü alanda rekabet içine girmesi kırılgan olan Avrupa ekonomisi ve moralini olumsuz yönde etkilemiştir. SSCB'nin komünizmi Avrupa'da yayma girişimleri Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'yi bu duruma karşı harekete geçirmiştir. Ancak Avrupalılar tek başlarına ekonomik ve siyasi olarak hem SSCB'ye hem de onun ideolojisinin yayılmasına engel olabilecek bir güce ve askeri yeteneklere sahip değillerdir. Bu yüzden ABD, Avrupa'nın savaş sonrası toparlanma sürecinde olan ülkelerini ekonomik olarak ayağa kaldırmak için Marshall Planı'nı hayata geçirmiştir. Marshall yardımı Avrupa bütünleşmesini başlatan (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) ülkeleri ekonomik olarak ayağa kaldırmada olumlu etkileri olmuştur. Ayrıca Marshall yardımı sadece ekonomik açıdan değil siyasi olarak da komünizm ile mücadele etkili olmuştur. Örneğin İtalya'da yapılan seçimde komünizm karşıtlığını ve Marshall Planı'nı olumlu olarak seçim malzemesi olarak sunan Hristiyan Demokrat Partisi, bu

fikirlerinin tam fikirlerine sahip komünist parti karşısında daha yüksek oy almıştır.⁷⁹ Kısaca Avrupa'nın kendi toprakları üzerinde her an yaşanabilecek konvansiyonel ve özellikle nükleer silahlarında kullanılabileceği bir savaş tehlikesinin varlığı AB'yi bütünleşme sürecini başlatan en önemli dış etken olarak değerlendirilmektedir.

İç etkenlerden en önemlisi olarak ise yıkıcı bir dünya savaşına neden olan Almanya'nın savaş sonrası konumunun ne olacağının belirsizliğidir. Savaş sonrası Almanya egemenliğini kaybeden ve devletlerin koalisyonu ile yönetilen bir devlet konumuna düşmüştür. Bir duvar ile hem fiziki hem de soyut olarak Doğu ve Batı şeklinde bölünen Almanya'nın tekrar askeri ve ekonomik güce kavuşmasıyla birlikte saldırgan politikalar benimseme ihtimali Avrupalı devletleri ikileme sürüklemiştir. Buna göre eğer Almanya güçlenip tekrar saldırgan politikalar benimserse dünya yeni bir savaşa hazırlıklı değildir. Tam tersi durumda Almanya yalnız bırakılıp kaderine terkedilirse Avrupalılar Sovyet yayılmacılığına karşı önemli bir müttefikinden yoksun olacaktır. Ayrıca Almanya gibi güçlü bir sanayi potansiyeli olan bir ülkeyi SSCB'ye bırakacaktır. Bu ikilem, Avrupalı devletlerin bütünleşme sürecine Almanya olmadan başlamasına (1948- Brüksel Antlaşması) fakat daha sonra ABD'nin de isteğiyle bu sürece Almanya'nın da dâhil edilmesine (1954- BAB) neden olmuştur.

Tüm iç ve dış etkenler İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletlerini bütünleşme sürecine girmeye zorlamıştır. Realist bakış açısından Avrupa bütünleşmesine duyulan ihtiyaç devletlerin güvenlikleri hakkında endişe duyması ile açıklanabilir. Realizme göre devletlerin en önemli sorunu ulusal güvenliğini sağlamaktır. Devletlerin askeri ve ekonomik güç toplaması, başka devletlerle ittifak kurması ya da uluslararası örgütlere üye olması gibi tüm bu durumların hepsinin altında yatan gerçek neden kendi ulusal güvenliklerini sağlamaktır. Avrupa devletleri de savaş sonrasında oluşan bu düzende güvenlik endişelerini gidermenin en iyi yolunu bütünleşme sürecine girmek olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum reel politik bağlamda ülkelerin ortak bir tehdide karşı, tek başına karşı çıkamayacağı durumlarda birleşip mücadele edebilmesine olanak tanıyan görüşe uygundur. Yani

⁷⁹ Halit Burç Aka, "Avrupa Bütünleşmesinin Varoluş Krizleri Üzerine Reel Politik Bir Deneme", **Sosyal Bilimler Metinleri**, 2015, s.8.

Avrupa bütünleşmesi ortak sorunlara karşı ortak tutum ve davranış sergileme zorunluğu hisseden Avrupalı devletlerin ortak çabasıyla başlamıştır.⁸⁰

Savaş sonrasında, 1954'te BAB, 1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran devletler bütünleşme sürecine girmiştir. Ancak bu süreç başlangıçta siyasi ve askeri bir bütünleşmeyi kapsamamaktadır. Her ne kadar Pleven Planı ile ortak bir Avrupa ordusu girişimlerinde bulunsalar da bu planın hazırlayıcısı ülke olan Fransa tarafından reddedilmesi, Avrupa bütünleşmesinin henüz askeri temelli bir birleşmeye hazır olmadığını göstermektedir. Bunun yerine AB askeri bir birlik yerine ekonomi temelli bir oluşum tercih etmişlerdir. Realizm açısından önemli olan güç askeri güç olsa da Avrupa'nın ekonomik temelli gelişim göstermesi dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde olağandır, olması gerektir. Çünkü askeri güç, ekonomik güç tarafından desteklenmedikçe sınırlı bir etkiye sahip olacak bir yerden sonra ise ihtiyaçlara yanıt veremeyecektir. Her ne kadar Avrupalı ülkeler o zamana kadar ortak askeri bir kuvvete sahip olmasa da ekonomi temelli gelişim gösterip güvenliğini NATO'ya bırakma mecburiyetinde kalmıştır. Bu durum bir mecburiyettir ancak tercih seçeneklerine de sahip olursa bile savaş sonrası Avrupası için güvenlik konusunu yine NATO'ya bırakmaları muhtemeldir. Çünkü 1957 Roma Antlaşması imzalanana kadar kurulması istenen askeri altyapının (Avrupa Savunma Topluluğu) başarısız olması, Avrupa ülkeleri arasındaki görüş farklılıkları, ekonomik yetersizlikler, Sovyet tehdidi altındaki Avrupa için NATO'ya güvenmek dışında bir seçeneğinin olmadığını göstermektedir. Özetle Soğuk Savaş öncesi AB realizmin alçak politika olarak tanımladığı ekonomik ve sosyal konular üzerinden bir bütünleşme sürecine girmiştir. Soğuk Savaş sonrası ise yüksek politika olarak tanımlanan askeri ve stratejik konular üzerinde gelişimini sürdürmeyi tercih etmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise NATO ve AB birbirinden ayrı iki özerk küresel örgüt olarak değerlendirilse de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra AET ile NATO arasında en azından güvenlik alanında sınırlar geçişken bir özelliğe sahiptir. Ancak bu durum NATO, AET'nin sahasına, etki ve sorumluluk alanına ihlali veya müdahalesi şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü NATO'nun amacının Transatlantik

⁸⁰ A.e. s.1.

İttifak'ını korumak olduğu hem adında hem de kuruluş amacında açıkça belirtilmiştir. Burada Transatlantik İttifak'ı olgusundan kastedilen Atlantik'in iki kıtasının siyasi, askeri vb. alanlarda ortak çabalarda bulunmasıdır. Atlantik'in bir ucunda Kanada ve ABD'nin yer aldığı Kuzey Amerika diğer tarafında ise Avrupa yer almaktadır. Buna göre Avrupa bütünleşmesini başlatan ülkelerin yani AET ülkelerinin hepsi 1973 yılına gelinceye kadar hem AET'ye hem NATO'ya üyedir. Bu durumda Avrupa ülkeleri kıta içerisinde bölgesel düzeyde AET ile ekonomik bir birlik kurarak ekonomilerini geliştirmeyi, küresel düzeyde ise NATO aracılığı ile ABD'nin desteğı ile güvenliklerini sağlamayı amaçlamışlardır. Bu durum Fransa'nın NATO'nun askeri kanadın çekilmesi ile gelişmelere açık olmuştur. 1980'li yıllarda geldiğinde BAB'ı canlandırılma girişimleri Soğuk Savaş sonrası yaşanacak özerk bir Avrupa güvenlik politikası denemelerinin en ciddi habercisidir.

Soğuk Savaş ise askeri güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı, her an bir savaşın meydana gelebileceğı korkusu ile yaşayan Avrupa ülkelerinin ittifak kurarak önlemler aldığı bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminde bölgesel çatışmalar, Küba Füze Krizi, Kore Savaşı gibi olaylar yaşansa da bu gelişmeler bir dünya savaşına yol açmamıştır. Hatta Soğuk Savaş'ın nispeten diğer zamanlara göre daha istikrarlı ve barış vadeden bir dönem olduğu söylenebilir. Bu gerginlik ortamında bir dünya savaşının yaşanmama nedenleri arasında devletlerin kurdukları ittifaklar ile caydırıcı bir potansiyel güce kavuşması gösterilebilir. Burada NATO ve Varşova Paktı iki karşıt bloğu temsil etmiş, özellikle NATO dönemin koşullarına göre belirlediğı stratejiler ile kendisine yön vermiştir. NATO bünyesinde özellikle ABD'nin sahip olduğu nükleer güç çıkabilecek olası bir savaşa karşı caydırıcı rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda nükleer gücün ne kadar yıkıcı bir etkiye sahip olduğunun farkına varan devletler Soğuk Savaş'ın ilk 25 yılında nükleer kapasitelerini sürekli artırmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken unsur nükleer güçlerini artırırken, hiçbir zaman kullanmamak umuduyla ve sadece caydırıcılık amacıyla artırmışlardır. Bu durumu en güzel açıklayan kavram ise dehşet dengesidir. Soğuk savaşta SSCB ve ABD'nin nükleer silahlarını sürekli artması bu silahların kullanılması takdirde dünyayı yok olmanın eşiğine getirecektir. Çünkü bir taraf nükleer silahı kullandığında diğer tarafın tüm kaynaklarını tek seferde ortadan

kaldıramayacağına göre karşı tarafa mutlaka saldırıya karşılık verme fırsatı doğacaktır. Bu durumda dehşet dengesinin altında yatan fikir karşılıklı yok olma korkusudur. Karşılıklı yok olma korkusu nedeni ile Soğuk Savaş göreceli bir barış dönemi olmuştur.

Soğuk Savaşta karşılaşılabilecek güvenlik parametreleri ise bellidir. Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin belirli güvenlik sınırları ve sorunları vardır. Devletler arası kutuplaşma keskin ve belirlidir. Herkes düşmanını ve müttefiklerini tanımaktadır. Soğuk Savaşın sonuna gelindiğinde ise yarım asırdır devam eden düzen bitmiş ve geleceğe dönük bir belirsizlik hâkimdir. ABD'nin tek süper güç olarak sahne aldığı yeni uluslararası düzenin nasıl işleyeceği konusu tüm uluslararası ilişkilere yön verecek olan en önemli konu olmuştur. Diğer bir değişen parametre tehditlerin asimetrik hale gelmesidir. Soğuk Savaşta tehditlerin nereden geleceği bellidir. Bloklarda yer alan her devlet karşıt bloğun hareketlerine göre politika benimsemektedir. Ancak Soğuk Savaş'tan sonra tehditler nereden geleceği belli olmayan, öngörülemeyen tehlikeli bir hal almıştır. AB'nin Petersberg görevlerinde belirlediği tehditler yeni düzenin yeni sorunları olmuştur. Tehditlerin türü değişime uğramadan önce devletlerin Soğuk Savaşta güvenlik algısı askeri güvenliktir. Soğuk Savaş'tan sonra değişime uğrayan tehditler dolayısıyla askeri güvenlik sorunlarının yanına diğer ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda sorunlarında eklenmiştir. Bu yeni düzende uluslararası sistemin her aktörünün yeni düzeninin gereklerine kendisini sorgulama sürecine girmesi kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla devletler gibi uluslararası örgütlerde yeni düzene uyum sağlamak için yeni yol haritaları belirlemiştir. Bu doğrultuda NATO, soğuk savaş sonrası süreçte dönüşüm içerisine girerek kendisine yeni hedefler, amaçlar ve sorunlar belirlemiştir. SSCB, yeni düzende hem NATO hem de AB için bir tehdit olmaktan çıkmıştır ancak ortaya çıkan yeni tehditler devletlerin ve uluslararası örgütlerin güvenliklerini tehdit etmektedir. NATO'nun başlangıçta amacı İttifakı SSCB'den ve ideolojisinden korumak olsa da SSCB yıkıldıktan sonra NATO amaçsız ve hedefsiz kalmış gibi gözükse de İttifak güvenliğini tehdit eden sorunlar devam etmektedir. Eğer NATO'nun asıl amacı sadece SSCB'yi yok etmek olsaydı bunu başardığında realistlerin de iddia ettiği gibi misyonunun tamamladığını düşünüp kendini

feshedebilirdi. Ancak NATO, İttifak'ı tehdit eden sorunların değişim göstererek İttifak'ın güvenliğine tehdit oluşturduğunu kabul etmiştir. Bu durum İttifak'ın amacının SSCB yok etmekten daha kapsamlı olduğunu göstermektedir. Diğer bir yandan ABD Soğuk Savaş süresince Avrupa'yı korumak için sarf ettiği maddi ve manevi emeği Soğuk Savaş sonrasında yok saymak istememiştir. ABD bu yüzden Soğuk Savaşta olduğu gibi Avrupa'da hazır bekleyen askeri güçlerin maddi ve manevi büyük sorumluluk taşıdığını artık gerek buna kalmadığını belirterek kuvvet indirimine gitmiştir. Avrupa'nın stratejik öneminin azalmasından ABD'nin Soğuk Savaşta olduğu gibi Avrupa güvenliğine yatırım yapmayacağından korkan Avrupa devletleri kendi savunmaları konusunda daha fazla söz sahibi olacağı bir arayış içerisine girmiştir. Dolayısıyla AB'nin ODGP- AGSP' ye ihtiyaç duymasının en önemli nedeni ABD'nin Soğuk Savaşta olduğu kadar yeni düzende Avrupa güvenliği ile ilgilenmemesinden duyulan endişedir. Bu endişenin yanında ABD'nin Soğuk Savaş sonrası yeni düzende tek süper güç olarak kalması gösterilebilir. Burada realizmin güvenlik ikilemi kavramı ön plana çıkmaktadır. Soğuk Savaş dönemde SSCB'nin varlığı AB ülkeleri için bir açıkça bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu duruma karşı kendi içerisinde ekonomi temelli bir bütünleşmeye girerlerken, askeri olarak savunmalarını NATO'ya bırakmışlardır. Ancak yeni düzende SSCB'nin bu denklenmeden çıkması ciddi bir tehdidin yok olmasına anlamına gelirken aynı zamanda yeni potansiyel başka bir tehdidinde doğmasını anlamına gelmektedir. ABD'nin durdurulamaz büyümesi Avrupa ülkelerini güvenlikleri konusunda tedirgin etmiştir. SSCB tehdit olmasının yanında aynı zamanda Avrupa ülkeleri için ABD ile ilişkilerinde dengeleyici bir mekanizmaydı. Bu dengeleyicinin varlığı sayesinde en önemli müttefikini düşman bloğun etkisi altına girmesini engellemek için ABD, Avrupa'ya ekonomik ve askeri bir yatırım yapmaktaydı. ABD ve Avrupalı devletler NATO şemsiyesi altında aynı amaç doğrultusunda birlikte hareket etmekteydi. SSCB ortadan kalktıktan sonra ise baş başa kalan ABD ve Avrupalı ülkeler arasındaki ilişkilere belirsizlik hâkim olmuştur. Bu yüzden iki örgütte yeni düzenle uyumlu bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç sonunda güvenlik kaygısıyla AB, hiçbir devletin tek başına bu süper güce yakınlaşamayacağını anlamış bu yüzden AB, dengeleme yoluna gitmiştir. ABD'yi tamamen Avrupa güvenlik sahası dışarısına çıkaramayacağını bilen AB, NATO'ya verdiği rolü azaltıp AGSP ile bir denge

oluşturmak istemiştir. AGSP'nin oluşturulma parolası ise Avrupalılık kimliği üzerinden olmuştur. Avrupalılık kimliği, Birlik içinde vurgulanarak Avrupa'nın güvenliğinin kısmen de olsa Avrupa devletleri tarafından sağlanması gerektiği düşüncesinden doğmuştur. AB bu doğrultuda 1992 yılında Maastricht'te üç sütunlu bir yapılanma üzerinde durarak Birliğin ekonomik ayağına ODGP'yi eklemiş böylece siyasi bir yapılanma sürecine de girmiştir. Maastricht' de yaşanan bu gelişmeler gelecek yıllarda oluşturulmaya çalışılacak olan AGSP' nin zeminini oluşturmuştur. NATO'da AB'nin bu girişimlerine ilk yıllarda olumlu yaklaşmıştır. Bu durumun birinci nedeni ABD'nin artık kendisini doğrudan ilgilendirmeyen sorunlarda rol almak istememesidir. Bu durum ABD'nin Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilir. ABD, Avrupa'nın en azından görece önemsiz iç sorunlarında AB'nin daha fazla sorumluluk almasını istemiştir. Bu isteğini 1994 Berlin Zirvesi'nde AGSK altında Avrupalılık Kimliği zeminine oturarak NATO bünyesinde gerçekleşmesini istemiştir. Yani ABD, AB'nin ortak bir dış politika benimseme fikrini anlayışla karşılamasının yanında bazı sivil veya askeri kriz durumlarına müdahale edebilmesine imkân vermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken unsur NATO'nun AB'nin bu girişimlerine getirdiği sınırlama olarak adlandırılabilir. NATO'nun AB'ye kriz yönetimi operasyonlarında sadece NATO'nun imkânlarıyla ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin izni ile müdahale etmeye imkân tanımıştır. NATO'nun AB'nin bu girişimlerini AB içerisinde değil NATO içerisinde gerçekleştirilmesini istemesi NATO'nun Avrupalı ülkelerinin gelecekte NATO'dan bağımsız bir savunma politikasına sahip olmasını ve potansiyel bir ayrılığı engellemek içindir. 1990'lı yılların başında bu paralelde gelişmeler yaşanırken olayların seyrini değiştiren İngiltere'nin Avrupalı kanada yaklaşarak St. Malo Zirvesi'ne katılımıdır. Bu tarihten itibaren resmen bir AGSP' den söz edilmeye başlanmıştır NATO'da bu tarihten itibaren sürekli ama yavaş şekilde artan AGSP gelişimine tepkisini daha kararlı ve ciddi şekilde belirtmiştir.

Toparlamak gerekirse çoğu realist düşünür açısından Soğuk Savaş dönemi diğer dönemlere nazaran görece istikrarlıdır. Bir dünya savaşının yaşatacağı muazzam olumsuz durumun farkında olan devletler, savaş tehlikesinin gölgesinde, savaştan kaçınmayı başarabilmiştir. Burada amaç savaşmak değil sürekli güçlenen

bir devleti dengelemektir. Eğer süper gücün dengelenmezse savaşı neden olabileceğine inanmışlardır. Dolayısıyla sistem ister tek kutuplu ister çok isterse de iki kutuplu olsun, dengeleme güvensizlik ve kendine yardım sürekli bir döngü içinde kendini tekrarlamaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönem ise realizmin etkisinin azaldığı, neoliberal kuramın daha ön plana çıktığı bir dönemdir. Realizmin, Soğuk Savaş'ın sonunu öngörememesi, Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik sorunları yeterince kavrayamaması, uluslararası sistemdeki yaşanan her gelişmeyi güç ve çıkar ilişkisi içerisinde sadece devlet düzeyinde açıklamaya çalışması realizmin etkisinin azalmasında en önemli etkenlerdir. Bunların yanında neoliberal kuramın ön plana çıkmasının en önemli nedenlerinden biri de realizm ve neoliberal kuramların kolektif güvenlik ve uluslararası örgütlere bakışında ki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Buna göre realizmin devlet olgusuna yüklediği anlam, uluslararası örgütlerin sisteme olan etkisini göz ardı etmesine neden olmaktadır. Çünkü realistlere göre devletler sistemin en önemli aktörleridirler. Uluslararası örgütler ise onları ürünü olan görece önemsiz kuruluşlardır. Klasik realistlere göre uluslararası örgütler hiçbir anlam ifade etmezken, neorealistler uluslararası örgütlerin önemini klasiklere göre daha iyi bilmektedir. Realizm ile neoliberalizm arasındaki uluslararası örgütlere bakış açılarında ki farklılığın en önemli nedeni devletlerin işbirliği yapabilecekleri konusunda ki farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır. Realizme göre anarşik bir sistemde devletler yalnızca kendi çıkarlarını gözeteceklerinden onların ürünü olan uluslararası örgütler de büyük devletlerin çıkarlarına göre hareket edeceklerdir. Farklılaşan çıkarlar ise işbirliği yapmayı zorlaştırmaktadır. Realistlere göre devletlerin işbirliği yapamaması kolektif güvenlik anlayışı ile kurulan NATO gibi uluslararası örgütlerin önemini azaltmaktadır. Zira kolektif güvenlik anlayışı özünde ortak savunma fikrini barındır. Anarşik sistemde devletler kendisinden başkasına güvenemeyeceğinden, işbirliği ve ortak savunma anlayışı realizmden daha çok neoliberal ve idealizm kökenli anlayışlardır. Bu nedenlerle, uluslararası örgütlerin önemi yadsıyan realistler, özellikle Soğuk Savaş sürecinde NATO'nun güçlü bir role bürünmesini açıklayamamışlardır. Soğuk Savaş sonrasında da NATO'nun misyonunu tamamladığını ve artık NATO'ya gerek kalmadığını ifade etmişlerdir.

Neorealizmin kurucusu Kenneth Waltz'a göre realistler NATO'yu ABD'nin Avrupalı devletlerin askeri ve siyasi politikaları üzerindeki etkisini devam ettirebilmesinin aracı olarak görmektedirler.⁸¹ Bir diğer neorealist yazar olan John Mearsheimer'a göre ise Soğuk Savaşta NATO yeni bir dünya savaşını önlemede ve Batı Bloğu'nun Soğuk Savaş'tan zaferle çıkmasında yardımcı bir rol oynamıştır. Ancak Mearsheimer'a göre barışın sağlanmasında esas rol NATO'nun değil iki süper güç arasındaki güç dengesidir. NATO'yu ABD'nin SSCB'ye karşı kullandığı bir araç olarak gören Mearsheimer bu nedenle Soğuk Savaş sonrası oluşacak yeni güç dengesi sisteminde NATO'nun ya kendini yok edeceğini ya da yeniden düzenlenmesini gerektiğini savunmaktadır. Mearsheimer'a göre kesin olan ise NATO'nun Soğuk Savaşta olduğu gibi kalamayacağıdır.⁸²

Realistlerin uluslararası örgütlerle ilgili olumsuz bir bakış açısına sahip olmasının nedeni devletler tarafından oluşturulduğu için sadece büyük devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini iddia etmeleridir. Yani realistler uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilere yön vermede etkili olduğunu kabul etse de örgütlere yön verenin de güçlü devletler olduğunu ifade etmektedir. Mearsheimer'a göre realistler, uluslararası örgütlerin dünyadaki güç dağılımını yansıttığına, büyük güçlerin çıkarlarına dayandığına ve devlet davranışlarında etkisi bulunmayan bir oluşum olduğuna inanmaktadır.⁸³ Bu bakış açısı tamamen olmasa da özü itibari ile doğruluk payı taşımaktadır. Tüm uluslararası örgütler devletlerin onlara devrettikleri yetki kadar sistemde hareket edebilmektedir. Örneğin uluslararası örgütlerin kendisine ait bir ordusu yoktur. Onun yerine üye ülkelerin gerekli gördükleri durumda gerekli gördükleri miktarda örgüte askeri kaynaklarını aktarmaktadır. Bu durum uluslararası örgütlerin üyesi ülkelerin tasarrufu altında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla uluslararası örgütler dönemin süper gücünün etkisi altındadır. Örneğin ABD'nin NATO'ya, Fransa ve Almanya'nın AB'ye, Soğuk Savaş süresince SSCB'nin Varşova Pakti'na olan etkileri hiçbir kesim tarafından göz ardı edilmemektedir. Realistlerin uluslararası örgütler konusunda vurguladıkları bu nokta doğru olsa da

⁸¹ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War, s.20.

⁸² John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security C.** XIX, No: 2, 1994-1995, s.14.

⁸³ **A.e.**, s.7.

salt şekilde konuyu sadece bu açıdan değerlendirmek eksik kalacaktır. Realistler NATO'ya da bu açıdan baktıkları için Soğuk Savaş sonrası görevinin tamamlandığını ve artık düşman devlet kalmadığına göre NATO'ya gerek kalmayacağını düşünmüşlerdir. Ancak NATO'nun değişen güvenlik sorunları ile uyumlaştırılarak kararlı bir şekilde yoluna devam etmesine bir açıklama getirememişlerdir. Çünkü realistlerin güvenlikten algıladıkları askeri güvenlidir ancak Soğuk Savaş sonrası sorunlar sadece askeri değil asimetrik ve çok çeşitlidir. Özellikle saldırgan realistlerin bir devlet ne kadar güçlü olursa o kadar kendini güvende hissedeceği varsayımı terörizm gibi nereden geleceği belli olmayan güncel sorunlara karşı cevap verememektedir. Zira 11 Eylül'de görüldüğü üzere süper güç olduğu tartışılmaz olan ülkenin kendi topraklarında uğradığı terör saldırısı sonucu verdiği kayıplar salt gücün günümüz sorunlarında yetmeyeceğini devletlerin ve uluslararası aktörlerin yeni sorunlara güncel tedbirler ve yaklaşımlar getirmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla realistler NATO'nun Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşümü açıklamada yetersiz kalmışlardır.

Sonuç olarak NATO ile AB ilişkisine doğrudan örgütler özelinde değil örgüt kavramının kendisini tartışarak bakmışlardır. Çünkü realistler için önemli olan devletlerdir, uluslararası örgütler önde gelen devletlerin etkisi altında kalan, onların çıkarlarını gerçekleştirme amacıyla kurulmuş aracı kuruluşlardır.

Söz konusu iki örgüt olan NATO ile AB arasındaki ilişkiye gelindiğinde ise ilk günden bugüne kadar geline süreçte oldukça dalgalı olmuştur. İki örgüt arasında ki ilişki Yunan mitolojisinden Sisifos adı verilen zalim bir kral örnek verilerek betimlenmiştir. Buna Sisifos bir kayayı bir tepenin en uç noktasına kadar çıkarmakla cezalandırılmış zalim bir kraldır. Kayayı yukarı doğru sürüklerken tepeye ulaşmak üzereyken elinden kaçırarak ve kaya tekrar başlangıç noktasına doğru hızla geri dönmeye başlamaktadır. Sisifos ne kadar denerse denesin başarıya ulaşamamaktadır. Yunan mitolojisinden bu örnek AB-NATO ilişkilerinden söz konusu olduğunda sıklıkla kullanılmaktadır. NATO ile AB ilişkisi istenilen mükemmelliğe bir türlü

ulaşmayı başaramamıştır.⁸⁴ İki örgüt bazen gerilim yaşarken bazen işbirliği içinde hareket etmiştir. Realizme göre gücü elinde barındıran uluslararası politikaya yön vereceğinden NATO- AB ilişkisinde NATO ağır basan ve ilişkiye yön veren taraftır. NATO'nun AB'den daha fazla askeri ve ekonomik güce sahip olduğu çok açıktır. Dolayısıyla AB'nin ortak savunma politikası oluşturma girişimlerinde bulunduğu zamanlarda NATO, AB'ye temkinli yaklaşmıştır. Ortaklık ilişkisi içerisinde bulunduğu AB'nin rakip olmasını istememektedir. AB tarafında ise dönemin şartları, ülkelerin liderleri gibi parametreler sürekli bir değişim içerisinde olsa da 1952 yılında AST'yi oluşturmaya çalışan akıl ile Soğuk Savaş sonrası AGSP'yi oluşturmaya çalışan akıl özü itibariyle aynıdır. İkisi de Avrupalılık kimliğini ön plana çıkartarak ortak savunma konusunda Avrupalıların söz sahibi olmasını uygun görmüştür. Bu noktada AB, Avrupa güvenliğine NATO'ya ortak olarak AGSP ile kısmen başarılı olmuştur. Kısmen olmasının nedeni AB, Soğuk Savaş sonrası AGSP'yi oluşturmaya ve geliştirmeye çalıştığı her Zirve'de, yaptığı antlaşmalarda kısaca yer aldığı resmi her organda AGSP'nin NATO'ya rakip olmadığını, bir Avrupa ordusu hedefinde taşımadığını ve NATO'yu Avrupa ayağında tamamlayıcı rol alacağını belirtilmiştir. Eğer amaç NATO'ya rakip değil ortak olmaksa bu başarılmıştır. 2000'li yıllarda yapılan sivil ve askeri kriz yönetimi operasyonlarla AB küresel bir aktör olma yolunda sorumluluk alabildiğini göstermiştir. Ancak eğer NATO'ya rakip olmak amacı varsa özellikle 2009'da Fransa'nın NATO'nun askeri kanadına dönmesiyle birlikte bu başarısız olmuştur. Avrupalı kanadın ve AGSP'nin en önemli destekçisi, Fransa'nın NATO askeri kanadına dönüşü AGSP'nin zayıflamasına, NATO'nun AB'den Avrupa güvenliği alanında çok açık şekilde üstün bir örgüt olduğuna işaret etmektedir.

Harita 1'de görüldüğü üzere NATO bünyesinde yer alan Avrupalı ülkelerinin sayısı yirmi ikidir. Bu kadar ortak üyeye rağmen yeni düzende NATO'nun değil AB'nin tercih edilmesi Avrupalılık kimliği üzerinden açıklanabilir. ABD Avrupa kıtası içinde gelecekte ciddi bir sorun ortaya çıkması durumunda bu sorunla

⁸⁴ Alexandros Papaioannou, "Güçlenen AB- NATO İlişkileri", 16 Temmuz 2019, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/07/16/gueclenen-ab-nato-iliskileri/index.html>, 10 Mart 2020.

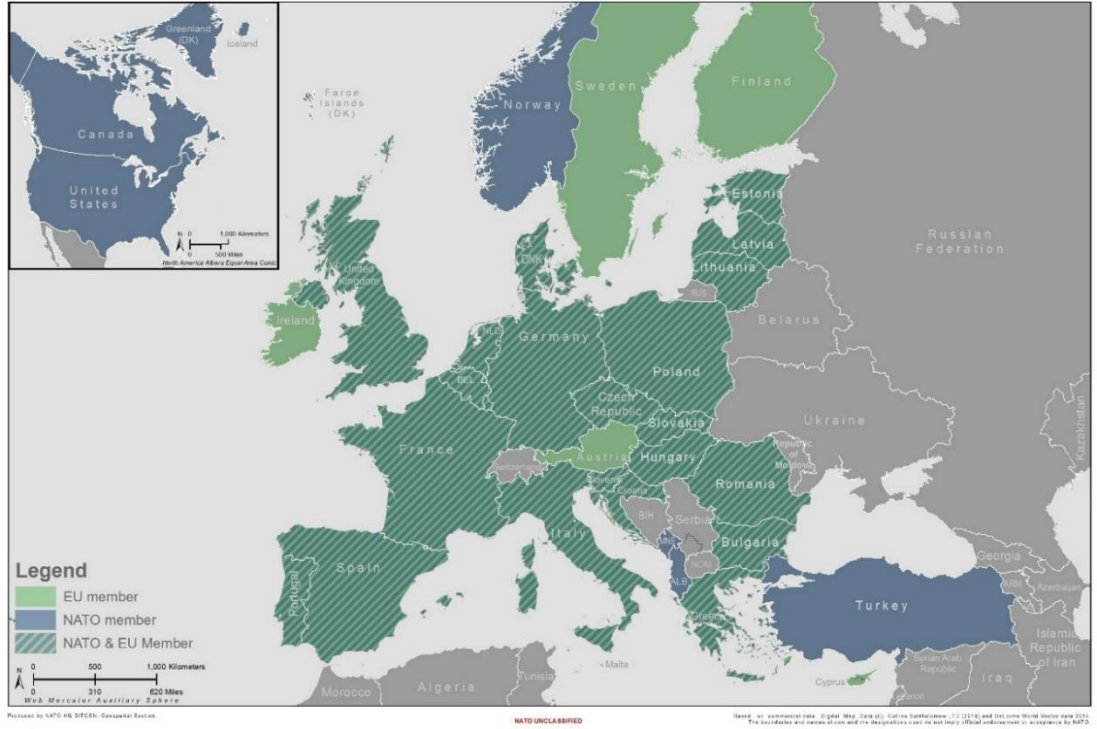
ilgilenmek istemeyebilir, bu durum kendi tasarrufundadır. Ancak hiçbir Avrupa ülkesi bölgesindeki sorun gelecekte kendisine mutlaka temas edeceğini veya kendisine tehdit oluşturabileceğini düşünüyorsa bu duruma kayıtsız kalamayacaktır. Askeri veya diplomatik yollarla mutlaka sorunu çözüme kavuşturacaktır. Dolayısıyla AB'nin tüm bu gelişmeler sonucunda NATO'ya ortak olarak yaptığı AGSP girişimlerini başarılı olarak değerlendirebilir. AB, kendi topraklarında oluşan krizlere müdahale edebilme hatta Artemis operasyonunda olduğu gibi Avrupa'dan çok uzak bir coğrafyada yaşanan sorunlara askeri müdahale edebilecek kapasiteye ulaşmıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcında hatta Soğuk Savaş sonrası Bosna Krizi'nde Avrupa'nın bu durumdan ne kadar uzak olduğu açıktır. Bugün AB ise bu statüye ulaşmış, siyasi, askeri ve ekonomi olarak güçlü küresel bir örgüttür. Ancak halen AB'nin kendi içerisinde savunma veya askeri yönünden daha çok ekonomik ve siyasi yönü daha ağır basmaktadır. NATO ise transatlantik ilişkilerde halen ön planda olan taraftır. ABD'nin NATO'nun askeri kapasitesine verdiği büyük destek ve NATO'nun gerekliliğine duyduğu inanç sürdüğü sürece NATO başat rolüne devam edecek gözükmektedir.

Özetle ekonomik ve askeri güç tekeli elinde bulunduran, kolektif güvenlik alanında tarihsel bir tecrübeye sahip küresel bir savunma örgütü karşısında, rakip olarak bölgesel bir ekonomik örgüt temelinde bütünleşme sürecini başlatan AB'nin fazla şansı yoktur. Çünkü güç vazgeçilmez bir yönetim aracıdır. Güce sahip olanın uluslararası politikayı şekillendirdiği dünya düzeninde NATO, güç tekeli elinde bulundurdukça ve ABD'nin büyük desteği sürdükçe Avrupa güvenliğinde başat rolünü kendi arzuladığı sürece devam ettirmesi oldukça olası gözükmektedir. AB ise ortak olmayı başarmış olsa da rakip olmaktan oldukça uzak bir oluşumdur.

AB, ilerleyen yıllarda geçmişte yaşanan olayları inceleyerek gelecekteki politikalarına yön vermelidir. AB, eğer NATO'dan tamamen bağımsız bir ortak savunma politikası gerçekleştirmek istiyorsa önce kendi içerisinde düşünce birliği sağlamalıdır. Çünkü üyelerin düşünce birliği sağlamadan attığı adımların başarılı olmadığı açıktır. Özellikle Fransa'nın NATO'nun askeri kanadına dönmesiyle ve İngiltere'nin Avrupa'dan daha çok ABD'den yana konumlandığı düşünüldüğünde savunma alanında NATO'dan bağımsız bir AB bu haliyle yakın gelecekte de hayal

olarak gözükmektedir. AB, savunma alanında NATO’ya ortak olarak başarılı rakip olarak başarısız bir uluslararası örgüttür.

Şekil 1: AB ve NATO’ya Üye Olan Ülkeler

Kaynak: Alexandros Papaioannou, “Güçlenen AB- NATO İlişkileri”, 16 Temmuz 2019, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/07/16/gueclenen-ab-nato-iliskileri/index.html>, 10 Mart 2020.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe, Sinem Akgül, Cihan Dizdaroğlu:	NATO-AB İlişkileri İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri , Ed.by. Mustafa Aydın. 2013.
Ağca, Fehmi:	AB'nin Güvenlik Ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu , Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2010.
Aka, Halit Burç:	"Avrupa Bütünleşmesinin Varoluş Krizleri Üzerine Reel Politik Bir Deneme", Sosyal Bilimler Metinleri , 2015.
Akdemir, Erhan:	"Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri ve Politikası: Avrupa Birliği'nin Bütünleş(eme)mesi Üzerine Bir İnceleme", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi , C. XVII, No: 2, 2010, s. 181-218.
Akıllı, Erman:	"Ulusal Çıkar", Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar , Ed. Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar, İstanbul, 2015, s. 131-160.
Altın, Omca:	"Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikası Bağlamında Ortadoğu Çıkmazı", International Social Sciences Studies Journal , C. IV, No: 23, 2018, s. 742-4750.
Arı, Tayyar:	Uluslararası İlişkiler Teoriler Çatışma, Hegemonya, İşbirliği , 8. bs., Bursa, MKM Yayıncılık, 2013.
Arloth Jana, Frauke Lisa Seidensticker:	"The ESDP Crisis Management Operations of the European Union and Human Rights", Studie / Deutsches Institut für Menschenrechte , 2007.
European Union:	"A Secure Europe In A Better World: European Security Strategy", December 8, 2003, (Çevrimiçi) , http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf , 28 Aralık 2019.
Ateş, Davut:	Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak , Bursa: Dora, 2013.
Aybet, Gülnur:	"Esdp And New Security Challenges How The Petersberg Tasks Have Come A Long Way", September 5 2004, (Çevrimiçi), http://turkishpolicy.com/article/98/esdp-

	and-new-security-challenges-how-the-petersberg-tasks-have-come-a-long-way-summer-2004, 18 Aralık 2019.
Aybet, Gülnür:	“NATO’s Developing Role İn Collective Security.”, Journale Of İnternational Affairs , C.IV, No:1, Marc-May 1999.
Aybet, Gülnür:	“The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship”, PERCEPTIONS , C. XVII, No:1, 2012, s. 19-36.
Aydın, Mustafa:	“Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi” Uluslararası İlişkiler , C:1, No:1, 2004, s. 33-60.
Bağbaşıoğlu, Arif:	“Relations With “Global Partners” in the Framework of NATO’s New Partnership Policy” Güvenlik Stratejileri , C.X, No:20, 2014, s.49-83.
Balcı, Meral:	Türk-Nato Savunma İş Birliği’nin Derinliği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , C.7, No:2, 2018, s. 884-897.
Baty, Thomas:	“Can an Anarchy be a State?”, The American Journal of International Law C.28, No:3, 1934, s.444-455.
Bauer, Patricia:	“New Lo ”, (Çevrimiçi), https://www.britannica.com/topic/New-Lo-United-States-history , 24 Eylül 2019.
Birsel, Haktan:	“Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı “Madalyonun İki Yüzü””, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , No: 25, 2012, s. 109- 124.
Nato:	“Brussels Treaty”, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/eboshop/video/declassified/doc_files/Brussels%20Treaty.pdf , 30 Eylül 2019.
Çalış, Şaban, Erdem Özlük:	“Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapı Sökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , No.18, 2007, s.225- 243.
Carr, Edward H:	The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations. Edinburgh, Macmillan&Co. Ltd, 1946.

Carr, Edward Hallet:	Yirmi Yıl Krizi(1919-1939) . 2. Bs., Çev. Can Cemgil. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
European Parlement:	“Cologne European Council 3-4 June 1999 Conclusions of Presidency”, June 3-4, 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm , 22 Aralık 2019.
Çakmak, Haydar:	Avrupa Güvenliği , Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.
Çayhan Esra, Nurşin Ateşoğlu Güney:	Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB- Türkiye İstanbul: AFA Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, 1996.
Çelik, Ümit:	“Soğuk Savaş’tan Libya Operasyonu’na NATO - Avrupa Birliği İlişkileri”, History Studies , C.V. No:5, Eylül 2013.
Daban, Cihan:	“Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmaların Yönteme Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2017, s.190-227.
Demir Sertif, Varlık Ali Bilgin:	“Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı”, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar , Ed.by. H.Çomak ve C. Sancaktar, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2013, s. 67-87.
Demir, Sertif:	“Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi Ve Türkiye’nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi , C.V, No:9, 2009, s. 9- 40.
Demirdöğen, Ülkü Demirtürk:	Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Yeni Stratejisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası , C. XLVI, No:0, 2011, s.155-162.
Deniz, Faruk:	“Machiavelli: "Şeytan" Mı?, "İnsan" Mı?”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi , No.23-24, 2001,s. 1-15.
Desmond Dinan, Hale Akay:	Avrupa Birliği Ansiklopedisi , İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.
Dinan, Desmond:	Avrupa Birliği Tarihi . Çev. Hale Akay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.
Doğan, Ahmet:	“Soğuk Savaş Dönemi(1947–1991)”. Ekim 28, 2017,

	(Çevrimiçi), https://medium.com/t%C3%BCrkiye/so%C4%9Fuk-sava%C5%9F-d%C3%B6nemi%CC%87-1947-1991-453ec5ed4db4 , 27 Kasım 2019.
Doğan, Nejat:	“Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1949- 1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , C. LX, No: 3, t.y. s. 69-108.
Donnelly, Jack:	Realism and International Relations , London, Cambridge University Press, 2000.
Dov Lync, Antonio Missiroli:	“ESDP operations”, Institute for Security Studies–European Union. , October 2005.
Dunne, Tim, Milja Kurki, Steve Smith:	International Relations Theories Discipline and Diversity , 3. b.s. Oxford, Oxford University Press , 2013.
Dursun, H. Rumeysa:	“Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi , C.V, No: 2, 2017, s. 67-85.
Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane, Paris:	European Security and Defence Policy The First 10 Years , Ed. By Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane, Paris:The European Union Institute for Security Studies, 2009.
Efe, Haydar:	“AB’nin “Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası” Oluşturma Çabaları”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , C.III, No:2, 2007, s. 1-31.
Efegil Ertan, Neziha Musaoğlu:	“Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine”, Akademik Bakış , C. II, No:4, 2009, s. 1-24.
Ekşi, Muharrem:	“Dönüşerek Varlığını Sürdüren NATO’nun 2000’lerdeki Yeni Rolü: DEAŞ/Terörizmle Mücadele ve Türkiye”, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi , C. I, No:3, 2017, s. 43-72.
Elliot, Michael:	“We're At War”, TIME Magazine , C.CLVIII, No: 13, 2001, s. 46-51.
Eralp, Atila:	“Sistem”, Devlet ve Ötesi , Ed. by. Atila Eralp,. İstanbul:

	İletişim Yayınları, 2014, s. 125-155.
Erdal, Selcen:	“Siyasal Düşünürler ve Modern Egemenlik”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C: XVIII, No:2, 2010, s. 83-115.
Erdoğan, Hikmet:	Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı , İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
Ereker, Fulya Aksu:	“NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri” Güvenlik Yazıları Serisi , No:23, Ekim 2019.

Erhan, Çağrı:	“Avrupa’nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , C. LI, No: 1, 1996, s. 259- 273.
Ertoyl, Birkan:	"Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi , 2019: s.1-26.
EEAS.europa.eu	“EU CSDP Missions and Operations - May 2019”, Temmuz 3 2019, (Çevrimiçi), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_csdp_missions_and_operations_may2019_web.pdf , 11 Ocak 2020.
Fendoğlu, H. Tahsin:	“AGİT’in Güvenlik Boyutu”, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Yayını , 2002, s. 345- 356.
www.cvce.eu	“Franco–British St. Malo Declaration”, December 4, 1998,(Çevrimiçi), https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf , 19 Aralık 2019.
www.stratejikortak.com	“Fransa’nın Nükleer Silah ve NATO’dan Ayrılış Hikayesi: De Gaulle” (Çevrimiçi), Aralık 23, 2017. https://www.stratejikortak.com/2017/12/de-gaulle-donemi.html , 25 Eylül 2019.
Freyberg, Annette:	What Moves Man The Realist Theory Of International Relations And Its Judgment Of Human Nature , Alban, State University of New York Press, 2004.

Gaddis, John Lewis:	Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek 3.bs., Çev. Dilek Cenkçiler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
Gençalp, Ebru:	“Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye’nin Avrupa Güvenliğindeki Rolü”, t.y.(Çevrimiçi), http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GEN%C3%87ALP-Ebru-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0K-VE-SAVUNMA-POL%C4%B0T%C4%B0KASI-AGSP-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0%C4%9E%C4%B0NDEK%C4%B0-ROL%C3%9C.pdf , 3 Ekim 2019.
Gençalp, Ebru:	“Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası’nın (AGSP) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO İle İlişkileri”, Journal of Social Sciences , C. I, No: 1 December 2004, s. 44-54.
Goldstein Joshua S, Jon C. Pevehouse:	International Reations , Pearson, 2011.
Gök, Ali:	“Avrupa Birliği’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve NATO ile İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
Güneş, Ahmet M., LL.M. (Münster):	Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. XII, 2008, s. 739-772.
Dağı İhsan D., Atila Eralp, E. Fuat Keyman, Necati Polat tay F.Tanrısever, Faruk Yalvaç, A.Nuri Yurdusev:	Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar , İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
www.bilgesam.org	Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu: “Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti' nin Geçirdiği Evreler”, Aralık 22, 2010, (Çevrimiçi), http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.XYIVdigzbIU , 18 Eylül 2019.
Griffiths Martin, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach:	Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar , 2. bs., Çev. Cesran, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013.

Güç, Eda:	”Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası”, Yüksek Lisans Tezi , Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
Gül, Murat:	“Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm”, Akademik İncelemeler Dergisi , C.X, No:1, 2015, s.247- 265.
Güneş, Ergin:	“Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi , C. XXIII, 2012, s.78- 101.
Güney, Nurşin Ateşoğlu:	Batı’nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD , İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006.
Güzel, Ali Onur:	“NATO’nun Yeni Misyonu: Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Algılamaları”, Yüksek Lisans Tezi , Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
Firoozabadi, Jalal Dehghani, Zare Ashkezarı Mojtaba:	“Neo-classical Realism in International Relations”, Asian Social Science , 2016.
www.nato.int	“ Harmel Report ”, Kasım 16, 2017, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm , 25 Eylül 2019.
www.europal.europa.eu	“ Headline Goal 2010 ”, June 17-18, 2004, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede110705headlinegoal2010_/sede110705headlinegoal2010_en.pdf , 28 Aralık 2019.
www.europal.europa.eu	“Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions”, December 10-11, 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm , 24 Aralık 2019.
Herz, John H:	“Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, The Johns Hopkins University Press , C. II, No: 2, 1950, s.157- 180.
Hobbes, Thomas:	Leviathan , 17.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Hong, Ki-Joon:	The CSCE Security Regime Formation An Asian Perspective , Macmillan Press, 1997.
ISAF:	Afganistan'daki Uluslararası Güç, Aljazeera Turk , 9.12.2011,(Çevrimiçi), http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararasi-guc , 9 Aralık 2019.
European Council:	“Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions”, December 10-11, 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm , 24 Aralık 2019.
European Council:	“Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions”, December 10-11, 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm , 24 Aralık 2019.
Jorgensen, Knud Erik:	International Relations Theory A new Introduction , London, Palgrave Macmilan, 2010.
Kalkan, Yeldar Barış:	Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma , Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
Karabulut, Bilal:	“Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi”, Akademik Bakış , C.VIII, No.15, 2014, s. 57-72.
Karabulut, Bilal:	“Helsinki’den Astana’ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT’in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme-“, Akademik Bakış , C. IV, No: 8 2011, s. 69- 93.
European Council:	“Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions”, December 10-11, 1999, (Çevrimiçi), https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm , 24 Aralık 2019.
Karaosmanoğlu, Ali L:	“NATO'nun Dönüşümü”, Uluslararası İlişkiler , C.10, No:40, 2014, s. 3-38.
Kardaş, Şaban, Ali	Uluslararası İlişkilere Giriş , 7. bs. İstanbul, Küre

Balcı:	Yayınları, 2014.
Kaya, Taylan Özgür, Aslıgül Sarıkamış Kaya:	”Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği’nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?”, Yönetim Bilimleri Dergisi , C. XV, No: 29, 2017, s. 283- 304.

Keyik Mehmet, Mehmet Seyfettin Erol:	“Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi , C: III, No:1, 2019, s. 12-49.
Kızıltan, Alaattin, Kaya Yasemin:	“Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış”, C.XIX, No:1, Nisan 2005, s. 201- 225.
Kiraz, Sami:	“Dış Politika Analizi Modeli Olarak Nelasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , C.XX, No:2, 2018, s. 417-440.
Kissinger, Henry:	Diplomasi , 7. bs., Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
Knutsen, Torbjorn L:	Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi , 2.bs., Çev. Mehmet Özay, İstanbul, Açılım Kitap, 2015.
Kocaman, Muhammed Emin:	“Avrupa Birliği Ortak Dış Ve Güvenlik Politikası’nın Gelişimi Ve Türkiye’nin Rolü”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi , C. VI, No:14, Mart 2016, s. 251-277.
Kocamaz, Sinem:	“Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikasının Geleceği”, Ege Akademik Bakış , C.X, No: 3, 2010, s. 951-980.
Kolasi, Klevis:	“Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , C. LXVIII, No: 2, 2013, s. 149- 179.

Korkmaz, Kürşat:	“Transatlantik İlişkilerin Savunma Boyutunun Değerlendirilmesi”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , C. VIII, No: 1, 2018, s. 157-186.
www.nato.int	“Kuzey Atlantik Antlaşması”, Nisan 4, 1949., (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr , 11 Eylül 2019.
Macciavelli, Niccolo:	Prens , İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018.
Mawdsley Jocelyn, Gerrard Quille:	Equipping the Rapid Reaction Force Options for and Constraints on a European Defence Equipment Strategy , Bonn, BICC, 2003.
Mearsheimer, John J:	“The False Promise of International Institutions”, International Security , C.XIX, No: 2, 1994-1995, s.5-49.
Mearsheimer, John J:	The Tragedy of Great Power Politics , New York, Norton & Company, 2001.
Missiroli, Antonio:	“AGSP- Nasıl İşler”, AB Güvenlik Ve Savunma Politikası , Ed. by. Nicole Gnesotto, Çev. Serkan Korkmazaslan, 2005, s. 57-75.
www.evee.eu:	“Modified Brussels Treaty”, October 23, 1954., (Çevrimiçi), https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065ebe695/publishable_en.pdf , 2 Eylül 2019.
	NATO El Kitabı . Paris, 1965.
NATO Official Text:	“Declaration of the Heads of State and Government”, January 11, 1994, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease , 3 Şubat 3, 2020.
NATO Official Text:	“Bucharest Summit Declaration”, April 3, 2008, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm , 7 Aralık 2019.

NATO Official Text:	“Communiqué, Istanbul Summit”, June 28, 2004, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm , 7 Aralık 2019.
NATO Official Text:	“Prague Summit. Declaration”, November 21, 2001 (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm , 7 Aralık 2019.
NATO Official Text:	“Riga Summit Declaration”, November 29, 2006. (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?selectedLocale=en , 7 Aralık 2019.
NATO Official Text:	NATO Official Texts: “The Alliance’s Strategic Concept (1991)”, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120412_Towards_the_new_strategic_concept-eng.pdf , 22 Kasım 2019.
NATO Official Text:	"The Alliance’s Strategic Concept (1999)", (Çevrimiçi), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120412_Towards_the_new_strategic_concept-eng.pdf , 2 Aralık 2019.
www.nato.int:	“NATO Strategy Documents 1949 - 1969 D.C. 6/1”, Aralık 1, 1949, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf , 16 Eylül 2019.
www.nato.int:	“NATO Strategy Documents 1949 - 1969 M.C. 14/1 (FINAL)”, Aralık 9, 1952, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf , 16 Eylül 2019.
www.nato.int:	“NATO Strategy Documents 1949 - 1969, MC 14/2(Revised)(Final Decision)”, Mayıs 23 1957, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf , 24 Eylül 2019.
www.broings.edu	“NATO’s Purpose After the Cold War”, March 19, 2001, (Çevrimiçi), https://www.broings.edu/wp-

	content/uploads/2016/06/reportch1.pdf, 23 Kasım 2019.
Ngan, Truong Thi Thu:	“Neo-realism and the Balance of Power in Southeast Asia” , CEEISA, 2016.
Norris, Robert S, Hans M. Kristensen:	“Global Nuclear Weapons Inventories, 1945–2010”, Bulletin of the Atomic Scientists , 2010: s. 77- 83.
Official Journal of the European Union:	“Treaty Of Lisbon”, December 17, 2007, (Çevrimiçi), https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF , 1 Ocak 2020).
Ongur, Hakan Övünç:	“Uluslararası İlişkilerde Post Yapısalcı Yaklaşımlar ve Anarşinin Yapı Sökümü”, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar , Ed.by. Caner Sancaktar Hasret Çomak, 2013, s. 523-556.
Orhun, Ömür:	“European Security and Defence Identity- Common European Security and Defence Policy, A Turkish Perspective”, Journal of International Affairs , C.V, No: 3, 2000.
Öğün, Mehmet Nesip, Murat Aslan:	“Change in Conceptualization of Power”, İGÜSBD , C:I, No: 2, 2014, s. 87-113.
Özdaş, Oğuz:	“Devlet”, Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları Ed. by. Yusuf Çınar Arif Behiç Özcan, 2015, s. 51-89.
Özen, Çınar	“ESDP-NATO Relations: Considerations On The future Of European Security Architecture”, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı , C. XXXIII, 2002, s. 231-254.
Özer, Sanem, Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur:	”NATO ve AB’nin Değişen Güvenlik Stratejilerinin Afganistan Örneğinde Değerlendirilmesi”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi , No: 19, 2010, s. 257-285.
Özışıklı, Mert:	“İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’nin İttifak Arayışları ve NATO’ya Girişi”, Yüksek Lisans Tezi , Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Papaioannou, Alexandros:	“Güçlenen AB- NATO İlişkileri”, Temmuz 16, 2019. https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/07/16/gueclenen-ab-nato-iliskileri/index.html , 10 Mart 2020.
Peksarı, Derya Gonca:	“NATO’nun Değişen Konsepti”, Yüksek Lisans Tezi , Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
Petra, Kıs:	“The Role of Nuclear Weapons in NATO’s Early Cold War Strategies (1949–1957”, AARMS , C. XIV, No:1 s.107–120.
Pflüger, Tobias:	“ Anayasa buyruğuyla Militaristleşme ”, No: 56, Nisan 2005.
Political and Security Committee (PSC):	“Council Decision 2001/78/CFSP of 22 January 2001 setting up the Political and Security Committee (PSC)”, January 2001, (Çevrimiçi), https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:r00005 , 6 Ocak 2020.
Portakal, Erhan:	“Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) Ve Varşova Pakti’nin Kuruluş Süreci Ve NATO’nun ilk On Yılı”, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü , İstanbul , 2013.
Pop, Adrian:	“NATO ve Avrupa Birliği: İşbirliği ve Güvenlik”, NATO Dergisi , 2007, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art6.html , Temmuz 2020.
Presidency Conclusions:	“European Council Meeting In Leaken 14 And 15 December 2001”, December 14-15, 2001, (Çevrimiçi), https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf , 27 Aralık 2019.
Presidency Conclusions:	“Seville European Council 21 And 22 June 2002”, June 21-22,2002, https://www.consilium.europa.eu/media/20928/72638.pdf , 27 Aralık 2019.
Purtaş, Fırat:	“Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü Ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri

	İlişkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi , 2005: s. 7-31.
Reçber, Kamuran:	“Avrupa Güvenlik Ve Savunma Sisteminde NATO’nun Dışlanma Olasılığına Hukuksal Bir Bakış”, I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi , No: 34 2006, s. 19- 33.
Richard, Crockatt:	The Fifty Years War The United States and Soviet Union In World Politics, 1941-1991 , Routledge , 1995.
Robertson, David:	The Routledge Dictionary of Politics . 3. bs. London, Routledge, 2004.
European Council:	“Santa Maria da Feira European Council 19 and 20 June 2000 Conclusions Of The Presidency”, June 19-20, 2000, https://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm , 25 Aralık 2019.
Serdar, İskender:	“Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz ulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, Jemsos , C.I, No: 1, 2015, s. 14-38.
Siousiouras P., N. Nikitakos:	“European Integration: The Contribution of the West European Union”, European Research Studies , C. IX, No: 1-2, 2006, s. 113- 124.
Smith, Mark:	NATO Enlargement During The Cold War Strategy and System In The Western Alliance , New York, Palgrave, 2000.
Sönmezoğlu Faruk, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu:	Uluslararası İlişkilere Giriş , İstanbul, Der Yayınları, 2015.
Şöhret, Mesut:	“Avrupa Birliği’nin Güvenlik Yapılanmasının Tarihsel Gelişim Süreci ve Mevcut Durumu”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , C: VI, No: 2, 2013, s. 59-100.
Şöhret, Mesut:	“Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , C:I, No:4, 2012, s. 288-330.
Tan, Özlem:	“Avrupa Birliği ve Türkiye Güvenlik ve Savunma

	İlişkileri”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi , C. II, No: 4, 2013.
Tannenbaum, Donald G:	Siyasi Düşünce Tarihi , 10.b.s., Çev. Özgüç Orhan,. Ankara, BB101, 2017.
Tezcan, Ercüment:	“Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , C. LIV, No: 01 1999, s. 143-158.
Tezcan, İbrahim Emre:	”21. Yüzyılda NATO”, Yüksek Lisans Tezi , Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
European Council:	“Thessaloniki European Council 19 And 20 June 2003 Presidency Conclusions”, June 19-20 , 2003. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf , 27 Aralık 2019.
Thukydides:	Peloponnesos Savaşları , 3.bs. İstanbul, Belge Yayınları, 2019.
European Union:	“Treaty On European Union”, February 7, 1992, (Çevrimiçi), https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf , 16 Aralık 2019.
Turan, Aslıhan P.:	“Avrupa Birliği Güvenlik Aktörü Olmaya Ne Kadar Yakın”, Bilge Strateji C. II, No: 3, 2010, s. 29- 58.
Türker, Haşim:	Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası , Ankara, Nobel Yayıncılık, 2007.
AGİT:	“Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)”, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit_.tr.mfa , 4 Eylül 2019."
Uğrasız, Bülent:	“Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , C. V. No: 2, 2003, s. 139-145.

www.nato.int:	“Vandenberg Resolution”, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/eboshop/video/declassified/doc_files/Vandenberg%20resolution.pdf , 11 Eylül 2019.
Viotti, Paul R., Mark V. Kauppi:	International Relations Theory , 5. bs. Pearson Education, 2012.
Viotti, Paul R., Mark V. Kauppi:	Uluslararası İlişkiler Teorisi , : Çev. Metin Aksoy, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
Walt, Stephen M:	“Alliance Formation and The Balance of World Power”, International Security , C. IX, No: 4, 1985, s.3- 43.
Waltz., Kenneth N:	İnsan Devlet ve Savaş ve Teorik Bir Analiz , Çev. Enver Nozkurt Selim Kanat, Serhan Yalçın, Ankara: Asil Yayıncılık, 2009.
Waltz, Kenneth N:	“Structural Realism after the Cold War”, International Security , C. XXV, No:1, 2000, s. 5- 41.
Waltz, Kenneth N:	“The Origins of War in Neorealist Theory”, Journal of Interdisciplinary History , C. XVIII, No: 4, 1988, s. 615- 628.
Waltz, Kenneth N:	Uluslararası Politika Teorisi , Ankara, Phoenix Yayınevi, 2015.
Wang, Yuan- Kang:	“Offensive Realism and the Rise of China”, Issues & Studies , C. XL, No: 1, 2004, s. 173-201.
www.nato.int:	“Washington Summit Communiqu”, April 24, 1999, (Çevrimiçi), https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm , 9 Şubat 2020.
Witteried, Lieutenant Colonel Peter F.:	”A Strategy of Flexible Response”, Parameters , C. II, No:1, 1972, s. 2-16.
Yalvaç, Faruk:	“Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, Uluslararası İlişkiler Dergisi , C.VII, No: 29, 2011, s. 71-99.
Yiğittepe, Levent:	“Avrupa Birliği’nin Güvenlik Politikaları”, Uluslararası

	Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi , C. IV, No:7, 2017, s. 12- 27.
Zhussipbek, Galym:	“Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı”, Uluslararası Hukuk ve Politika , C. V, No: 19, 2009, s. 71- 88.
Zhussippek, Galym:	“2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB’nin Nitelikleri”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi , C. VIII, No: 1, 2009, s. 39-164.